

T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

YABANCI UZMANLARIN RAPORLARINA GÖRE TÜRKİYE
(1949-1951)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Sabit DUMAN

HAZIRLAYAN

Hasan Basri AYABAKAN

MALATYA-2020

T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

**YABANCI UZMANLARIN RAPORLARINA GÖRE
TÜRKİYE (1949-1951)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HASAN BASRİ AYABAKAN

MALATYA 2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

YABANCI UZMANLARIN RAPORLARINA
GÖRE TÜRKİYE (1949-1951)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. SABİT DUMAN

HAZIRLAYAN
HASAN BASRİ AYABAKAN

Jürimiz **23.11.2020** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu Yüksek Lisans Tezini (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Tarih Ana Bilim, Cumhuriyet Tarihi Bilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Ünvanı Adı Soyadı

İmza

1. Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ
2. Prof. Dr. Sabit DUMAN
3. Prof. Dr. Metin KOPAR

.....
.....
.....

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**YABANCI UZMANLARIN RAPORLARINA GÖRE TÜRKİYE (1949-1951)**” başlıklı bu çalışmamın bilimsel etiğe aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım kaynakları hem metin içinde hem de kaynaklar bölümünde yöntemine uygun olarak açıkladığımı belirtir ve bu hususları onurumla doğrularım.

Hasan Basri AYABAKAN

02.11.2020

BİLDİRİM SAYFASI

“Yabancı Uzmanların Raporlarına Göre Türkiye (1949-1951)” başlıklı Yüksek Lisans Tezimin araştırmacıların erişimine açılmasına izin veriyorum.

02.11.2020

Hasan Basri AYABAKAN

ÖZET

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde güvenlik arayışları nedeniyle İngiltere gibi ortak düşmanlarına karşı birlikte hareket eden Sovyetler Birliği ve Türkiye ilişkilerinin yönü, II. Dünya Savaşı sonrasında çok farklı bir evreye yöneldi. Bu zaman diliminde Türkiye, 1936 yılında Montrö Sözleşmesi ile boğazlar bölgesinde Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden kaynaklanan egemenlik haklarına aykırı problemleri çözerken, Birleşik Krallık ve Fransa ile 1937 yılında yapılan ittifak Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmiş ve 1947 yılına kadar süresi uzatılmış olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması Sovyetler Birliği'nce yenilenmeyerek 1947 yılında fes edilmişti. Akabinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talep etmiş olması nedeniyle ilişkilerin yönü işbirliği evresinden düşmanlık evresine yönelmiş ve Türkiye'nin, Batı ittifakı tarafında yer almak zorunda kaldığı süreç başlamıştı. Bu dönem içerisinde Batı ile geliştirilecek ekonomik ilişkilere ve ülkenin ekonomik ve idari dinamiklerine katkı sağlamış olan ve Thornburg, Barker, Neumark raporları isimleriyle bilinen ve orijinal isimleri "Türkiye: Ekonomik Bir Değerlendirme (Turkey an Economic Apprasial), Türkiye Ekonomisi (The Economy of Turkey), Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor" şeklinde olan üç raporu 1949 yılı öncesine ve 1951 yılı sonrasına da atıfta bulunarak Yüksek Lisans Tezimde değerlendirdim.

Anahtar Kelimeler: Thornburg Raporu, Barker Raporu, Neumark Raporu

ABSTRACT

In the later of the first quarter of twentieth century, the direction of the relationship between the Soviet Union and Turkey which acted together against their common enemies such as Britain due to seeking security headed to a very different phase after World War II. During this period, while Turkey was solving the problems against sovereignty rights arising from the Lausanne Straits Agreement with the Montreux Convention at the region of Straits in 1936, the alliance established among United Kingdom, France and Turkey in 1937 disturbed the Soviet Union and in 1945, the Soviet Union dissolved the Turkish-Soviet Neutrality and Non-Aggression Treaty dated December 17, 1925 and demanded Kars and Ardahan from Turkey. Due to territorial claims, in the event that the direction of the relationship between the Soviet Union and Turkey turned from the cooperation phase toward the hostility phase, the process in which Turkey had to locate in the Western alliance began. In my Master's Thesis, I have evaluated the three reports prepared during this period whose original names are Turkey an Economic Appraisal, The Economy of Turkey and Report on the Rational Working Principles in State Institutions and Organizations that are known as Thornburg, Barker and Neumark reports which contributed to the economic relationships to be developed between Turkey and the West and the economic and administrative dynamics of Turkey by referring to the year before 1949 and after 1951.

Key Words: Thornburg Report, Barker Report, Neumark Report

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	IV
BİLDİRİM SAYFASI.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
ÖNSÖZ.....	XI
KISALTMALAR.....	XII
KONU.....	XIII
PROBLEM.....	XIII
LİTERATÜR ÖZETİ.....	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

THORNBURG RAPORU

A. Raporun Hazırlanma Süreci.....	11
B. Raporun İçeriği.....	11
C. Ekonomide Sovyetler Birliği Etkisi ve Rapordaki Öneriler.....	12
Ç. Rapora Göre 1949 Yılında Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	13
D. Ziraat Alanındaki Problemlere Çözüm Arayışları.....	15
E. Gıda İşleme ve Depolama Tesislerinin Kurulması.....	16
F. 1949 Yılında Ulaşım Alanındaki Problemler.....	17
G. Demiryollarının Durumu ve Sorunlara Çözüm Arayışları.....	18
Ğ. Türkiye'de Demiryolu Çalışmaları.....	20

H. Karayollarının Durumu ve Problemlere Çözüm Arayışları.....	21
İ. Türkiye'nin Enerji Problemleri ve Çözüm Yolları.....	26
a. Elektrik.....	26
b. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemine Elektrik Üretimi.....	27
c. Petrol.....	28
I. Karabük Demir Çelik Fabrikası.....	28
J. Kimya Endüstrisi.....	30
K. Bütçe ve Borçlar.....	32
L. İlk Develüasyon.....	33
M. Türkiye'de Bankacılık.....	33
N. Tekstil Sanayisi.....	34
O. Yabancı Sermaye.....	35
a. Yabancı Sermaye Üzerindeki Kısıtlamaların Kaldırılması.....	36
Ö. Rapordaki Diğer Önemli Hususlar ve Rapor Hakkında Kanaatlerim.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

BARKER RAPORU

A. Raporun Hazırlanma Süreci.....	39
B. Raporun Varsayımları.....	41
C. Raporun Ulaşım Sistemiyle İlgili Tespit ve Önerileri.....	41
a. Demiryolları ve Karayolları.....	41
Ç. Raporun İmalatla İlgili Tavsiyeleri.....	42
D. Tarımsal Üretim Hakkında Rapordaki Öneriler ve Görüşlerim.....	43

E. Raporun Havacılık Endüstrisi Hakkındaki Önerilerinin Değerlendirilmesi.....	44
a. Türkiye’de Üretilen Planörler ve Uçaklar.....	45
F. Rapordaki Diğer Öneriler ve Değerlendirmelerim.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEUMARK RAPORU

A. Raporun Hazırlanma Süreci.....	52
B. Rapordaki Tespit ve Öneriler.....	52
a. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.....	53
b. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı.....	53
c. Ticaret Bakanlığı.....	54
C. Kamu Personelinin Özlük İşleri.....	55
Ç. Merkezi İstatistik Birimi.....	55
D. Hukuk.....	57
E. Neumark Raporundaki Diğer Öneriler.....	58
SONUÇ	59
EKLER	65
BİBLİYOGRAFYA	106

ÖNSÖZ

II Dünya Savaşı'nın yol açtığı güvenlik kaygıları, ekonomik problemler ve savaşa sonrası Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri gibi etkenler nedeniyle Türkiye'nin ekonomi ve savunma alanlarında Batı eksenli politikalar izlemeye başladığı bir dönemde yabancı uzmanlarca Türkiye'deki ekonomik ve idari problemlere ilişkin değerlendirmeler yapılarak tavsiyeler içeren çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1949 yılında Thornburg, 1950 yılında Roy Blough, 1951 yılında Barker, 1951 yılında Martin-Cush, 1952 yılında Leimgruber, 1952 yılında Gıyas Akdeniz Raporu ve 1962 yılında Mook raporları gibi raporlar yayınlanmıştır. 1949 yılı ile 1951 yılları arasında yayınlanmış olan Thornburg, Barker ve Neumark raporlarını yüksek lisans tezimde 1949 yılı öncesine ve 1951 yılı sonrasına atıfta bulunarak değerlendirdim. Katkılarından dolayı danışmanın Prof. Dr. Sabit Duman'a teşekkür ederim.

Hasan Basri AYABAKAN

Malatya, 02.10.2020

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
cc	: Cubic Cantimeter, Kübik santimetre
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
C�MER	: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
�ev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
IMF	: International Monetary Found, Uluslararası Para Fonu
kg	: Kilogram
km	: Kilometre
l	: Litre
m	: Metre
m²	: Metre Kare
MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
M�	: Milattan �nce
MTA	: Maden Tetkik ve Arama
NATO	: Nort Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Antlaşması Organizasyonu
p.	: Page, Sayfa
PPS/23	: Policy Planning Staff/23, Politika Planlama Dairesi/23
Prof. Dr.	: Profesör Doktor
ps.	: Pages, Sayfalar
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar, Sayfa aralığı
THK	: Türk Hava Kurumu

KONU

Kalkınmanın ihtiyaç duyacağı finansmanı bulabilmek ve Sovyetler Birliği'ne karşı savunma gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye Batı'ya yönelik politikalar izlemeye başladı. Bu süreçte Türkiye'ye verilecek yardımların ve kredilerin yönünü belirleyebilmek amacıyla yabancı uzmanlar tarafından ekonomik ve idari problemlere ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda 1949 yılında Thornburg, 1950 yılında Roy Blough, 1951 yılında Barker, 1951 yılında Martin-Cush, 1952 yılında Leimgruber, 1952 yılında Gıyas Akdeniz Raporu ve 1962 yılında Mook raporları gibi raporlar yayınlanmıştır. 1949 ve 1951 yılları arasında yayınlanmış olan Thornburg, Barker ve Neumark raporlarının değerlendirilmesi yüksek lisans tezimin konusudur.

PROBLEM

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istemiş olması Türkiye'nin Batı'ya daha fazla yaklaşmasıyla sonuçlanacak gelişmeleri başlattı. Geleneksel Rus yayılcılığı karşısında Yunanistan ve Türkiye Sovyetler Birliği'nin kısmi olarak Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya ulaşmasını engelleyebilecek coğrafyaya sahip ülkelerdi. İki ülkeye yapılacak Amerikan "yardımları" Sovyetler Birliği'nin Ege ve Akdeniz'deki konumunu zayıflatacak ve Türkiye ile ABD ilişkileri müttefiklik aşamasına doğru gelişecekti. Bu ortamda gelişen Türkiye-ABD ilişkileri, Truman Doktrini ile ivme kazanarak ilerlemeye devam etti.

ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında öncelikle Batı Avrupa'yı kalkındırmayı hedeflemiş ve bu tür amaçlarla Marshall Planı geliştirilmişti. Türkiye ise ekonomik problemlerine çözüm ararken Sovyetler Birliği'ne karşı güvenlik arayışında olan bir ülkediydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Türkiye'nin beşeri ve iktisadi sermayesi uluslararası alanda kendi dengelerini kurabilmesine imkan tanımaktan uzak olduğu için Türkiye savaşın galipleri arasında yeni kurulacak uluslararası düzende yer edinebilmek amacıyla Batı eksenli girişimlerde bulundu. Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri ile karşı karşıya kalınmışken Türkiye'nin Batı ittifakının haricinde bir ittifakta yer almaya çalışması, bağımsızlığını kaybetmesiyle sonuçlanabilecek bir tercih demektir ve bu şartlar altında Türkiye ekonomik ve askeri açıdan Batı ittifakından yana tercih yaptı.

Stalin'in Kars ve Ardahan'a yönelik toprak talepleri diktatörce bir düşünceyle yapılmış, Türkiye'yi Batı ittifakına itmekle neticelen büyük bir hata mıydı? gibi soruların denklemleri birden fazla çözüm kümesini kapsayacak nitelikte olduğu gibi birbirleriyle ilişkili olacak çözüm kümelerindeki sonuçlar çok farklı da olabilirdi.¹ II. Dünya Savaşı'nı nedeniyle İngiltere'nin ekonomik ve askeri gücü zayıflamıştı ve savaş sonrası Avrupa'nın durumu bölgede güç boşluğunun oluşmasına neden olmuştu.² Stalin ise bu boşluğu doldurmaya çalışarak geleneksel yayılmacı Rus dış politikasını uygulamaya çalışıyordu. Stalin, toprak talebiyle Ankara yönetimine karşı bir kumarbaz gibi zar atmıştı. Zarlar istediği gibi gelirse Ege'ye, Akdeniz'e doğru hareket alanı genişleyecekti. Zarlar istemediği gibi gelirse Türkiye, Batı ittifakından yana taraf olacaktı. Konunun bir diğer denklemine bakacak olursak Stalin bir diktatördü. Her diktatörde olduğu gibi eleştirilememek onun da zaafıydı. Ölümünden kısa bir süre önce bile muhaliflerini de tasfiye etmek için doktorlar komplosunu kurmuş ve kendi doktorlarını bile tutuklatmıştı; ancak Stalin Sovyetler Birliği'nin diktatörüydü, Türkiye'nin değil. Dolayısıyla Stalin'in Sovyetler Birliği'ndeki hileli zarları Türkiye'de işe yaramamaktaydı. Türkiye ise varlığına tehdit oluşturan Sovyetler Birliği'ne karşı olarak komünist ideoloji ile ilgili faaliyetlerin tamamını yasaklamıştı. Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye'nin Batı tarafından ileri bir karakol olarak algılanması II. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi ülkenin seferberlik halinde beklemesine sebep olmuş ve bu durum bütçe üzerinde ağır yük oluşturmuştu.

Yukarıda ifade ettiğim uluslararası ortamda Batı ile geliştirilmeye çalışılan ilişkilerde yabancı uzmanların hazırladıkları raporlar geliştirilecek işbirliği sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Yaşadığımız dönemin temellerinin atıldığı II. Dünya Savaşı sonrası yıllar ekonomik, sosyo kültürel ve askeri dönüşümün başlayarak günümüz Türkiye'sinin inşa edildiği yıllardır. Thornburg, Barker ve Neumark raporlarında günümüze kadar etkisi devam eden ve devam edecek olan değerlendirmeler yapılmıştır. Yüksek lisans tezimde 1949 yılı öncesi ve 1951 yılı sonrasına da değinmekle birlikte Thornburg, Barker ve Neumark raporlarını değerlendirdim.

¹ Cumhuriyet, 27.06.1945; Vakit, 23.08.1946

² Avrupa'nın durumu hakkında bkz. Tony Judt, Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi, Çev. Dilek Şendil, YKY, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2009, ss. 112-120

LİTERATÜR ÖZETİ

a. Turkey An Economic Apprasial

Türkiye Avrupa Kalkınma Programı'ndan faydalanabilmek amacıyla 1946 tarihli Sanayi Planı'ndaki devlet sanayi projelerini içeren bir "Kalkınma Planı" hazırlamış ve program kapsamında kullanılmak üzere 615 milyon dolarlık kredi talebinde bulunmuştu. ABD bu talebe olumlu yanıt vererek; kredinin miktarını belirlemek ve verilecek kredilerin nasıl değerlendirileceğini anlamak için Yirminci Yüzyıl Fonu'nu görevlendirmişti. Yirminci Yüzyıl Fonu çatısı altında Max Weston Thornburg başkanlığında kurulan heyet Standart Oil Şirketi'nden Graham Spry'n ve George Soule'ün seçilmesiyle oluşturulmuştu. Rapor heyetinin Türkiye'de yaklaşık iki ay süreyle incelemelerde bulunduktan sonra hazırladıkları rapor 1949 yılında Turkey An Economic Apprasial (Türkiye, Ekonomik Bir Değerlendirme) ismiyle New York'ta yayınlanmıştır. Bu rapor Türkiye'de Thornburg Raporu ismiyle bilinmektedir.

Rapor; "Ülke ve Halk, Türk İnkılabı, Ziraat, Taşıt ve Ulaştırma, Madencilik ve Üretim, Enerji Kaynakları ve Gelişme, Ekonomi ve Maliye, Hülasa ve Tenkidi Kıymet Takdiri, Öneriler" olmak üzere dokuz bölümden oluşmaktadır. Orijinal rapor indeks hariç 315 sayfadır. Raporun Nail Artuner ve Semih Yazıcıoğlu tarafından Türkçe tercümesi yapılmış, iki farklı nüshası bulunmaktadır.

b. Türkiye Nasıl Yükselir

Turkey An Economic Apprasial'in Türkçe tercüme nüshalarından biri olan "Türkiye Nasıl Yükselir" başlıklı nüsha Semih Yazıcıoğlu tarafından tercüme edilmiş ve Nebioğlu Yayınevi tarafından 1949 yılında yayınlanmıştır. Semih Yazıcıoğlu'nun tercümesinde Yirminci Yüzyıl Fonu İcra Direktörü Evans Clark'ın 17 Şubat 1949'da yazmış olduğu orijinal önsöz bulunmamaktadır.

c. Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi

Turkey An Economic Apprasial'in Türkçe tercümelerinden bir diğeri olan bu tercüme Nail Artuner tarafından tercüme edilmiş ve 1950 yılında T.C. Ziraat Bankası Matbaası'nda "Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi" ismiyle 150 sayfa olarak yayınlanmıştır. 315 sayfa olan orijinal rapor, dokuz ana başlığa ek olarak

tablolardan oluşmaktadır; ancak Nail Artuner'in tercümesinde içeriklerin sırası değiştirilmiş olarak; Tarihçe, Sanayi, Enerji Kaynakları ve Bunların İnkişafı, Netice, Tavsiyeler şeklinde beş ana başlık bulunmakla birlikte tablolar bölümü de orijinal nüshaya göre eksiktir. Artuner'in tercümesinde; raporun orijinalinde bulunan Evans Clark tarafından yazılmış önsöz, yazarın rapora hazırlanmasını anlattığı bölüm, fotoğraflar ve bazı tablolar bulunmamaktadır.

ç. The Economy of Turkey

Barker Raporu olarak bilinen bu raporun hazırlanması için 1947 yılının temmuz ayında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na başvuruda bulunulmuştu. Başvurunun devamında, 18. hükümet döneminde ülkenin ekonomik durumunun incelemesi ve kalkınma planı hazırlanması için, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan bir kurul talep edilmiştir. Bankanın olumlu geri dönüşüne karşılık raporu hazırlayacak heyeti oluşturabilmek için eylül 1949'da banka tarafından James M. Barker'a misyon şefliği teklif edildi ve Barker tarafından bu teklif kabul edildi. 1949 yılının sonlarında Barker, misyonun genel karakterinin ve çalışmalarının ne olması gerektiğini belirlemek için Türkiye'ye bir ön gezi düzenledi. Dönüşünde bankaya bu konulardaki görüşlerini içeren ön inceleme raporunu sundu. Şubat 1950'de organizasyon planı, raporun kapsamı ve referans şartları ile ilgili ayrıntılar kabul edildi ve bir sonraki ay kabul edildiğini gösteren belge de Türk hükümetine iletili. Heyet çerçevesinde belirlenen personel alımı mayıs ayı sonlarında tamamlanarak aşağıdaki personellerden oluşan heyet oluşturmuştur:

James M. Barker: İş Danışmanı, Misyon Başkanı; B. U. Ratchford: Ekonomi Profesörü, Başkan Yardımcısı, Baş Ekonomist ve Kamu Maliyesi Uzmanı; E. Roger Hondelink: Ulaştırma Uzmanı, Uluslararası Taşımacılık Danışmanı; Theodore J. Kauffeld: Enerji ve Güç Uzmanı; Robert W. Kerwin: Sanayi ve Madencilik Uzmanı, Ekonomist; Laurence E. Kirk: Tarım Uzmanı; William P. H. Lightbody: Halk Sağlığı Uzmanı; G. Stewart Mason: İrtibat Subayı, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nda Kredi Memuru; William H. Nicholls: Ekonomi Profesörü; Emery E. Olson: Kamu Yönetimi Uzmanı; Robert A. Rennie: Ekonomi Profesörü; Richard D. Robinson: Asistan Personel; Murray Ross: Ulusal Ekonomi Uzmanı, Uluslararası İmar ve Kalkınma

Bankası'nda Kıdemli Ekonomist; Eugene S. Troy: Sekreter ve İdari Asistan; Rosalind Williams: Sekreterlik.

1947 yılının temmuz ayında Türk hükümetinin ekonomik alanda bir çalışma yapılması için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na başvurmasıyla başlayan bu sürecin tamamlanmasıyla hazırlanmış rapor 1951 yılında Baltimor'da, The Economy of Turkey (Türkiye Ekonomisi) ismiyle yayınlanmıştır.

“Türkiye'nin Ekonomik Sorunları” ve “Misyonun Programı” başlıklı iki bölümden oluşmuş rapor 276 sayfadır. Birinci bölümde ekonominin tarihsel arka planı, Atatürk dönemindeki yatırımlar, kaynakların kullanımı ve dönemin ekonomi modeli olan devletçilik ele alınmıştır. İkinci bölümde kaynaklar, fiziki coğrafya ve iklim, madenler, topraktan yararlanma yolları, ekonomik kaynaklar, milli gelir, hayvancılık, tarımsal alet ve makineler gibi konular incelenmiştir.

d. Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor

Türkiye mevcut problemlerinin tespiti için Thornbug ve Barker gibi yabancı kökenli raporlara ek olarak iç kaynaklara başvurma yöntemini de ihmal etmemiştir. Bu amaçla; 1936 yılında Hitler dönemi Almanya'sından ayrılarak Türkiye'ye yerleşen ve İstanbul Üniversitesi'nde ekonomi dalında çalışmakta olan Prof. Dr. Fritz Neumark'a müracaat edilerek devlet dairelerinde rasyonel çalışma bakımından mevcut olan eksikliklerin tespiti ve giderilmesine ilişkin bir rapor hazırlanması için kendisine görev verilmiştir. Bu talep üzerine Neumark, “Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor”unu hazırlamıştır. Bu rapor Başbakanlık Devlet Matbaası'nda 1949 yılında 62 sayfa olarak basılmıştır. Raporda kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili durum tespiti yapılarak problemlere çözüm önerileri sıralanmıştır.

e. Politika Planlama Dairesi Raporu 23

George Frost Kennan, ABD Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama Dairesi Başkanlığı hazırlanan 24 Şubat 1948 tarihli, çok gizli 23 numaralı Politika Planlama Dairesi Raporu'nda, Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı sonrası Dünya

genelini kapsayacak dış politikasında izlemesi gereken ekonomik ve askeri stratejilerle ilgili önemli hususlara değinilmiştir. Raporun tam metni Ek 1’de yer almaktadır.

f. Savaş Sonrası, 1945 Sonrası Avrupa Tarihi

Bu eser New York Üniversitesi’nde Avrupa Araştırmaları Kürsüsü profesörü olarak çalışmış Tony Judt tarafından yazılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’nın sosyo-ekonomik yapısıyla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Türkçe çevirisi Dilek Şendil tarafından yapılmış ve Yapı Kredi Yayınlarından 2009 yılında basılmış nüshası 1032 sayfadır.

g. Türkiye’nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012)

Türkiye’nin uçak imalat tarihi ile ilgili bilgiler içeren araştırma eseri Türk Hava Kuvvetleri’nde F-4, F-16 ve F-104 uçaklarında uçak teknikeri, teknik kontrolör ve öğretmen olarak çalışmış İsmail Yavuz tarafından yazılmış, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’na yayınlanmıştır ve dizin hariç 248 sayfadır. Bu araştırma kitabının ekim 2013’te yayınlanmış ikinci baskından faydalandım.

ğ. Yüksek Lisans Tezimde Faydalandığım Diğer Kaynaklar

Tezimi hazırlama sürecinde yukarıdaki kaynaklara ek olarak 21 Aralık 1947 tarihli TBMM Bütçe Komisyon Raporu’ndan, 1948 yılı Bütçe Kanun Tasarısı ve Bütçe Komisyon Raporu’ndan; Cumhuriyet, Vakıf ve Akşam gibi döneme ait gazetelerden; Millet Meclisi Tutanak Dergisi’ndeki meclis zabıtlarından; Resmi Gazete’den; T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nden; Metin Kopar, Coşkun Topal, Ayşe Bozkurt, Yalçın Karabulut ve Nadir Yurtoğlu gibi araştırmacılarca yayınlanmış makalelerden ve internet kaynaklarından faydalandım.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında yapılmış Yalta Konferansı'nda Stalin; muhtemelen Balkanlara daha iyi nüfuz edebilmek, Karadeniz ve Akdeniz'de daha etkin bir konuma sahip olabilmek, Ortadoğu'ya ulaşımı kolaylaştırmak gibi düşüncelerle Montrö Sözleşmesi'nin artık eskimiş olduğunu, değişmesi gerektiğini, bu sözleşmeye göre Japon imparatorunun boğazlarda Rusya'dan daha büyük bir role sahip bulunduğunu, sözleşmenin İngiliz-Rus münasebetlerinin iyi olmadığı bir zamanda yapılmış olduğunu, herhalde şimdi Birleşik Krallık'ın Japonya ile birleşerek Rusya'yı boğma niyetinde olmadığını ve Türkiye'nin boğazlar vasıtasıyla Rusya'nın gırtlığına sarılmasına artık tahammül edemeyeceğini söyleyerek sözleşmenin değiştirilmesini gündeme almak istemiş; konferanstan sonra Sovyetler Birliği 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'ye, 1925 yılında yapılmış olan Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nı feshettiğini de bildirmişti.³

Boğazlar bölgesinde ortak savunma gibi taleplerini de Montrö Konferansı'nda kabul ettirememiş Moskova yönetimi, Türkiye'nin bağımsızlığına yönelik girişimde bulunarak Kars ve Ardahan'ı Türkiye'den talep etmek şeklinde bir dış politika geliştirmişti. Dönemin gazetelerinden 27 Haziran 1945 tarihli Cumhuriyet'in ilk sayfadan verdiği ve Times'ın İstanbul muhabirine dayandırılan haberde: "Sovyetlerin Türkiye ile aralarındaki dostluk antlaşmasını sürdürebilmek için boğazlarda imtiyazla birlikte Kars ve Ardahan'ı Türkiye'den istediği" ifade edilmektedir.⁴

İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmayı başarabilen Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı güvenlik ihtiyacına ek olarak savaşın sonlarına yakın yeni kurulacak uluslararası ortamdan dışlanma endişesiyle de Batı ile ilişkileri geliştirme arayışlarına girdi. II. Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmamış Türkiye'nin küresel anlamda savaşın sonuçlarından etkilenmeme ihtimali yoktu; savaş sonrası yapılanmalarda masada yer almayan, yer

³ Yalta Konferansı'nda Stalin'in rahatsızlık duyduğunu ifade ettiği Montrö Sözleşmesi'nin üçüncü ekine göre yaşını doldurmuş ve 15 bin tonu aşan gemilerin boğazlardan geçmesi yasaktır. Japonya bu hükümden aşağıdaki üç gemi ile sınırlı kalmak üzere muaf tutulmuştur. Buna göre Asama -maimahrec esası 9.240 ton olup, bu gemi 1896'da inşa edilmeye başlanmış, 1899'da hizmete alınmıştır-, Yakumo -maimahrec esası 9.010 ton olup bu gemi 1898'de inşa edilmeye başlanmış ve 1900'de hizmete alınmıştır-, İwate -maimahrec esası 9180 ton olup, bu gemi 1898'de inşa edilmeye başlanmış ve 1901'de hizmete alınmıştır-, isimli Japon donanmasına mensup üç eğitim gemisinin ikisinin, 15.000 tonu geçmeyecek şekilde boğazlardaki limanları ziyaret edebileceği kayıt altına alınmıştır. Montrö Sözleşmesi'nin tam metni için bakınız: T.C. Resmi Gazete, 05.08.1936, Sayı: 3374, 3056-3058 sayılı kanunlar, ss. 7026-7032; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, TİMAŞ, 19. Baskı, İstanbul 2014, s. 373

⁴ Cumhuriyet, 27.06.1945; Vakit, 23.08.1946

alamayacak bir Türkiye, yeni uluslararası düzende yer alamamak gibi ciddi problemleri çözmek zorunda kalacaktı. Dolayısıyla 23 Şubat 1945 tarihinde TBMM, 1452 sayılı Karar'ı ile Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etse de bu karar zamanlaması mükemmel olan sembolik bir karardı.⁵ Sembolik olan savaş ilanları doğru bir zamanda, San Francisco Konferansı'na katılabilmek ve Birleşmiş Milletler'e üye olmak amacıyla savaş sonrası kurulacak düzenin dışında kalmamak için yapılmıştı. Birleşmiş Milletler ise 25 Ekim 1945'te San Francisco Konferansı ile resmen kuruldu.⁶

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri karşısında yalnız kalmamak için bu ülkenin taleplerini İngiltere'ye ileterek ekonomik ve askeri yardım talebinde bulundu. Bu talepten önce de Fransa ve İngiltere, Türkiye ile kredi anlaşmaları imzalamışlardı. Fransa, Büyük Britanya ve Şimali İrlanda Birleşik Krallığı ile 1939 yılında %3 faizli 15 milyon İngiliz liralık borç anlaşması imzalanmış; aynı tarihte aynı taraflar arasında %4 faizli 25 milyon İngiliz liralık bir borç anlaşması daha yapılmış, aynı yıl Fransa ile %3 faizli 264 milyon 750 bin Franklık borç anlaşması yapılmış, 1940 yılında Birleşik Krallık ile 2 milyon İngiliz lirası tutarında borç anlaşması yapılmıştı. Türkiye'nin yeni ekonomik ve askeri destek taleplerine karşılık Birleşik Krallık da II. Dünya Savaşı'nın ekonomisinde oluşturduğu tahribat nedeniyle güçlü bir ülkeye karşı, başka bir ülkeye sürdürülebilir yardım yapabilecek özelliğini yitirmiş olması nedeniyle yeterli desteği veremeyecekti.⁷

İngiltere ile Sovyetler Birliği'ne karşı hareket eden Amerika Birleşik Devletleri ise bu ülkenin Avrupa'ya, Orta Doğu'ya nüfuz etmesini ve daha fazla güçlenmesini çıkarlarına aykırı buluyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin 1936 yılında Montrö Konferansı'nda talep ettiği ve 1945 yılında Potsdam Konferansı'nda yenilediği boğazlar bölgesinde ortak savunma talebinin yanında, Akdeniz ve Kızıldeniz kıyılarındaki İtalyan sömürgelerinden de pay istemiş olması ABD'nin Sovyet stratejisinin hedeflerini anlamasına yardımcı olmuştu. Sovyetler Birliği'nin bir diğer stratejisi, Türkiye'yi uydu devlet haline getirerek bu ülkeyi bir sıçrama tahtası olarak kullanmaktı. ABD, çıkarlarını korumak için bu ülkeye karşı hamle yapmak zorundaydı. Bu amaçla 11 Kasım 1944'te kalp krizi nedeniyle vefat eden ve savaş nedeniyle cenazesi gönderilemeyen, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşı Türkiye'ye gönderilecekti. ABD

⁵ T.C. Resmi Gazete, 24.02.1945, Sayı: 5940, 1452 Sayılı Karar, s. 899

⁶ <https://www.un.org/en/sections/history/history-united-nations/index.html> 11.01.2020

⁷ T.C. Resmi Gazete, 26.01.1942, Sayı: 5016, 4171 sayılı Kanun, ss. 100-109; T.C. Resmi Gazete, 24.11.1945, Sayı: 5940, 1452 sayılı Kanun, s. 899

Başkanı Truman 6 Ocak 1946'da Münir Ertegün'ün naaşının Amerikan donanmasından gemilerle gönderilmesi kararını onaylayarak süreci başlattı. 21 Mart 1946'da Ertegün'ün naaşı Washington'daki lahit odasından alınarak trenle New Jersey'e götürüldü ve oradan da 1946 yılındaki ABD donanmasının en büyük zırhlısı olan Missouri'ye taşındı ve 22 Mart 1946'da Providence ve Power isimli iki savaş gemisinin eskortluğunda yola çıkıldı. Bu gemiler Saros açıklarında Demirhisar, Sultanhisar ve Muavenet isimli Türk muhriplerince karşılandılar ve 5 Nisan 1946'da İstanbul'a vardılar. 270 metre uzunluğunda, 57.000 ton ağırlığındaki Missouri zırhlısı uygun bir liman bulunmadığı için Kız Kulesi açıklarında; Providence ise Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemişti. ABD büyükelçinin naaşını sıradan bir gemi ile de gönderebilirdi; ancak donanmasının en büyük gemisini bölgeye göndererek Sovyetler Birliği'ne vermek istediği mesajı vermişti. Missouri savaş gemisinin İstanbul'a gelmesinin ertesi günü, 6 Nisan 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesi manşetten verdiği haberde: "Boğazlar konusunun ABD için önemli bir konu olduğu ve boğazlar üzerindeki Rus taleplerinin kabul edilemeyeceğine" ilişkin Truman'ın beyanı yayınlanmıştı. Türkiye ise Missouri zırhlısının gelişinin anısına posta pulu bastırmış ve TEKEL de Missouri isimli sigarayı piyasaya sürmekte gecikmemişti. Bu strateji ile ABD, Sovyetler Birliği'nin boğazlar üzerindeki taleplerine karşılık en üst perdeden cevap vermeyi tercih etmişti. ABD Başkanı Truman "Boğazlar meselesi tüm dünya için hayati mahiyettedir" şeklindeki beyanıyla konunun salt Rus isteklerine yönelik olarak değiştirilemeyeceğini ifade ederek Türkiye'yi desteklediğini belirtmişti. 7 Mayıs 1946 tarihinde Hasan Saka ve Edwin Wilson'un imzalarıyla Türkiye ve ABD arasında yapılmış anlaşmaya göre Türkiye'nin ABD'den İkinci Dünya Savaşı sırasında "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" yoluyla aldığı borçların tamamının silinmesiyle ABD Türkiye'yi destekleme politikasına devam etti.⁸

⁸Cumhuriyet, 06.04.1946; Vakit, 23.08.1946; 4899 sayılı Kanun, Madde V/b: 11 Mart 1941 tarihinde veya bundan sonra ve 2 Eylül 1945 tarihinden evvel, İkinci Dünya Harbi harekâtından dolayı veya bu vesile ile husule gelmiş olup bu anlaşmada ayrıca yer bulmamış olan; herhangi bir mahiyette bütün malî mutalebeleri bu anlaşma ile iptal edilmiştir; ve iki hükümetten hiçbirisi bundan böyle diğerine karşı hiçbir mutalebeyi ne ortaya atacak, ne de takip edecektir.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc028/kanuntbmmc028/kanuntbmmc02804899.pdf 20.07.2019; <https://www.dunyabulteni.net/tarihden-olaylar/abd-savas-gemileri-istanbul-bogazinda-govde-gosterisi-yapmisti-h294398.html> 16.11.2019;

<https://www.ensonhaber.com/biyografi/munir-ertegun-kimdir-2012-11-14>, 16.11.2019; Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, I. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 525

Sovyetler Birliği ise taleplerinden vazgeçmek niyetinde olmadığını; Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki geçişi düzenleyen 1936 tarihli Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesiyle ilgili taleplerini 07 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye, ABD ve İngiltere'ye ileterek gösterdi. Sovyetler Birliği; *“boğazların Türkiye ile ortak savunulması, boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından belirlenmesi ve boğazların özel durumların dışında Karadeniz'e kıyısı olmayan ülke savaş gemilerine kapatılması gerektiği”* şeklindeki tezini yeniliyordu. Sovyetler Birliği, kısa süreli de olsa Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin haricinde yabancı bir donanmaya ait gemilerin Karadeniz'de faaliyette bulunmasını çıkarlarına aykırı görüyordu. İkinci Dünya Savaşı bitmişken “boğazlar bölgesinde ortak savunmanın” kime karşı yapılacağı net değildi. Ortak savunmanın muhtemelen gereklerinden olacak Rus üssü veya üsleri hangi bölgelerde kurulacaktı? Savaş bitmişken Sovyetler Birliği bu üssü veyahut üsleri hangi amaçlarla kullanmayı planlıyordu? Net olmayan soru işaretleri Sovyetler Birliği'nin asıl isteğinin ortak savunmadan ibaret olmadığı düşüncesini akla getirmektedir. Türkiye ise net olmadığı gibi toprak talepleriyle birlikte iletilerek egemenlik haklarına zarar verecek bu talepleri reddetmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye ilettiği talebini, İngiltere'ye ve ABD'ye göndermesi anlamlı bir mesajdı: Türkiye'ye, gerektiğinde denge politikasında destek aradığı büyük ülkeleri de karşısına alabileceğini; İngiltere ve ABD'ye ise taleplerinden vazgeçmeyeceği mesajını vererek, Çarlık rejiminin dış politikasına benzer bir politika izlediğinin işaretlerini vermiş oluyordu.

Yukarıdaki gelişmelerin yaşandığı dönemde Türkiye ekonomik olarak da sıkıntılı bir süreçten geçiyor; açık Sovyet tehdidi nedeniyle ordu terhis edilemiyor ve bu durum II. Dünya Savaşı'ndaki savunma tedbirlerinin getirmiş olduğu ekonomik yükü de devam ettirerek bütçeyi zorluyordu. Türk idarecilerin ABD ve İngiltere gibi ülkelere politik ve askeri destek arayışlarına ek olarak finansman arayışları da sürmekteydi. Bu arayış doğrultusunda 1945 yılının sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri'nden 300 milyon dolarlık kredi istenildi ve bu talep ilk etapta karşılık bulamadı. Ekim 1946'da ABD, Türkiye'ye beş yıl vadeli ve %4 faizli 25-50 milyon dolarlık bir kredi açıldığını bildirdi. İngiltere'den talep edilen kredilere ve askeri taleplere karşılık İngiliz ekonomisi de savaşın yol açtığı tahribat nedeniyle eskisi kadar güçlü değildi. İngiltere, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam ettirmeye çalıştığı başat güç rolünü, şartların zorlaması nedeniyle Amerika'ya devretmeye hazırlanıyordu. 21 Şubat 1947 Cuma gününün öğle

saatlerinde, İngiltere'nin ABD'deki Büyükelçisi'nin sekreteri olan Lord Inverchapel, ABD Dışişleri Bakanlığı'na Birleşik Krallık Büyükelçisinin George Marshall'a Yunanistan ve Türkiye ile ilgili çok önemli bir bilgiyi aktarmak üzere kendisine talimat verdiğini söyledi ve randevu istedi. Washington'a verilecek bu çok önemli bilgide; Türkiye'nin Batı savunması için önemi belirtiliyor, Türkiye'nin hem askeri hem de ekonomik yönden desteklenmesi gerektiği, İngiltere'nin ekonomik sıkıntılar nedeniyle artık bu yardımı sürdüremeyeceği ve hatta Yunanistan'daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda bulunduğu ve dolayısıyla artık bu sorumluluğun Amerika Birleşik Devletleri'ne düştüğü ifade ediliyordu.⁹

Sovyetler Birliği ise sosyalist rejimler tarafından idare edilen uydu devletler kurma faaliyetleri içerisindeyken, II. Dünya Savaşı'nın en kazanımlı devleti olan ABD ise dünya çapında stratejiler geliştirme ve uygulama faaliyetleri içerisine girmiş, hem liberal ekonomiyi teşvik ederek Sovyetler Birliği'nin komünist stratejisine engel olmayı hem de mevcut kazanımlarını koruyabilmek ve geliştirebilmek için dış politikasını şekillendirmeye başlamıştı.¹⁰

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bir diğer ortak endişesi, Yunanistan'da devam etmekte olan iç savaş ve karışıklıktan sonra aşırı solcu bir iktidarın işbaşına gelmesi ve böylece Sovyet etki alanının Yunanistan'ı da kapsayarak genişlemesiydi. Truman'a göre, Sovyetler Birliği Yunanistan'dan sonra Türkiye'yi de denetim altına alacak olursa, Amerika ve Batı Avrupa için yaşamsal öneme sahip Orta Doğu, Sovyet etki alanı içine girebilirdi. Bu gelişmeler üzerine Truman, ilk olarak Dışişleri Bakanı George Marshall, Savunma Bakanı Robert Patterson ve Donanma Bakanı James Forrestal ile görüştü. Daha sonra da Dean Acheson ve Henderson'la görüşen ABD Başkanı, İngiltere'nin 1 Nisan 1947'de Türkiye ve Yunanistan'a vermeyi keseceği desteğin Amerika Birleşik Devletleri tarafından verilmesi yönünde karar aldı.¹¹ Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardım edebilmesi için Kongre'yi ikna etmesi gereken Harry S. Truman'ın, yukarıda ifade ettiğim stratejinin bir parçası olarak, 12 Mart 1947 tarihinde kongrede yaptığı konuşma Truman Doktrini ismiyle tarihe geçmişti. Amerikan Başkanı, Sovyet yayılcılığının Avrasya ayağına

⁹ Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 21, Haziran 2009, ss. 386-387

¹⁰ Bkz. Ek 1

¹¹ Barış Ertem, a.g.m. s. 387

engel olabilmek amacıyla Yunanistan'a ve Türkiye'ye destek için Kongre'den izin istemişti. Truman'ın Kongre'de yaptığı konuşma komünist ve liberal eksenindeki Soğuk Savaş döneminin başlamış olduğunun somut delillerinden biriydi.

Truman; Kongre'deki konuşmasında yetki istediği alanları üç temel noktaya odaklamıştı: Türkiye ve Yunanistan'a yardım amacıyla dört yüz milyon dolar bütçe, sivil ve askeri Amerikalı personelin Yunanistan'a ve Türkiye'ye gönderilmesi, seçilecek Türk ve Yunan personellerin Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitilmesi. Truman, üç temel noktanın haricinde hedeflenen yardımlar yapılmaz ise dünyanın daha tehlikeli bir evreye gireceğini ifade ederek özgürlüklerin yok olabileceğini de ifade etmişti. Temel noktalara ek olarak konuşmanın satır aralarında ifade bulan *“Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolü altına girerse, komşusu Türkiye üzerindeki etkisi ani ve ciddi olacaktır.”* şeklindeki söz bir başka problemi ortaya koymaktaydı. Sovyetler Birliği, Yunanistan'daki faaliyetlerinde başarılı olursa, Türkiye'ye yardım güçleşecek; tarihi anlaşmazlıklar yeniden gündeme getirilerek savaş malzemesi olarak kullanılabilir ve dolayısıyla ABD'nin Avrupa ve Orta Doğu'daki etkisi zayıflayacaktı.

Görüşmeler sonucunda 22 Nisan 1947'de üç yüz milyon doları Yunanistan'a yüz milyon doları da Türkiye'ye olmak üzere dört yüz milyon doların kullanılma yetkisi Truman'a verildi ve doktrin “Public Law 75” (Kamu Yasası 75) olarak yasalaştı ve bu yasa 22 Mayıs 1947 tarihinde yürürlüğe girdi.¹² Kamu Yasası 75 ile verilecek desteğin kapsamı sınırlandırılmıştı. Bu sınırlara göre: Yardım, ABD başkanının onayı olmadan Türkiye ve Yunanistan tarafından amaçları dışında kullanılamayacak; ABD hükümetinin hizmetinde bulunan herhangi bir kimse bu ülkelerde yardım maksadı ile görevlendirebilecek; ABD, Türkiye'de ve Yunanistan'da gerekli olacak herhangi bir emtiayı, hizmeti ve araç gereci göndermek üzere hazırlayabilecek, imal edebilecek ve diğer türlü yöntemlerle tedarik edebilecek; Türk ve Yunan personellerin eğitimi sağlanacak; Türk ve Yunan hükümetleri, bu iki ülkeye yapılacak yardımın yerinde ve amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek için gönderilecek yetkili kişilere gerekli bilgiyi vermekten kaçınmayacak; Türkiye ve Yunanistan, Amerikan basın ve radyo temsilcilerinin yardımın kullanılması konusunda ülkelerinde serbestçe inceleme yapıp bilgi toplamalarına engel olmayacak; Türk veya Yunan hükümetleri artık yardım

¹²https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentid=5-2&pagenumber=1, et al 15.03.2019

istemediklerini bildirirlerse, ABD başkanı bu kanunun amaçlarının gereği gibi gerçekleştiğine ya da gerçekleşmesi imkânı kalmadığına karar verirse, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'ye ve Yunanistan'a yaptığı yardıma son verecekti.

Yardımanın uygulanabilmesi için Türkiye ile Amerika arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma'nın onanmasına dair 5123 sayılı Kanun'u TBMM aynı gün onayladı. Bu anlaşmanın dördüncü maddesine göre Türkiye, ABD'den alacağı "yardımları" ABD'nin izni olmadan amacı dışında kullanamayacaktır.¹³

Truman Doktrini Türk basınında da geniş yer buldu. Ulus gazetesinin 13 Mart 1947 tarihli sayısında manşetten verilen haberde Truman'ın "Türkiye'nin bağımsız olarak bekasının ehemmiyeti büyüktür" şeklinde bir konuşma yaptığı ifade ediliyordu. Aynı sayıda Prof. Dr. Nihat Erim tarafından kaleme alınmış yazıda, "Türkiye'nin ve Yunanistan'ın ekonomik ve askeri güçlükleri binlerce kilometre uzaktaki Amerika'yı ilgilendirmez sanılabilirdi; on dokuzuncu yüzyılın emperyalizmi ve nemelazımcılığı bugün dahi revaçta kalmış bulunsaydı Amerika yeniden muhteşem infiradı içine çekilebilirdi" şeklindeki görüşü ile Nihat Erim Batı Avrupa gibi Yunanistan'ın ve Türkiye'nin de yardımdan hoşnut kalacağını ifade etmekteydi.¹⁴

13 Mart 1947 tarihli Vakit gazetesinin manşetten verdiği habere göre Truman Kongre'den; Türkiye ve Yunanistan'a silah ve malzeme göndermek, seçkin Türk ve Yunan personelinin talim ve terbiyesi için heyet göndermek gibi yetkileri de istemiştir. Ayrıca Rusya'ya karşı Amerikan filosunun Akdeniz'de hazır bulundurulması fikri öne sürülmüştür.¹⁵ 14 Mart 1947 tarihli Akşam gazetesinin Tass ajansına dayandırdığı haberde; Sovyetler Birliği, Amerika'nın Yunanistan'ın işlerine karışmasının barış ortamını bozacak hallere yol açabileceğini ifade etmiş; Türkiye hakkında ise ajansın Truman'ın ifadelerini belirtmekle yetindiği ifade edilmiştir.¹⁶ 14 Mart 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesi ise "Bütün dünyanın Truman'ın heyecan uyandıran nutku ile meşgul olduğu" şeklinde gerçekçi olmayan bir manşetle konuyu haberleştirmiştir.¹⁷ 15 Mart 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşetten verdiği habere göre Sovyetler Birliği;

¹³ Bu antlaşmanın dördüncü maddesi Johnson Mektubu olarak bilinen sürecin dayanağıdır. Antlaşmanın tam metni için bakınız: T.C. Resmi Gazete, 05.09.1947, Sayı 6699, 5123 sayılı Kanun, ss. 803-805

¹⁴ Ulus, 13.03.1947

¹⁵ Vakit, 13.03.1947

¹⁶ Akşam, 14.03.1947

¹⁷ Cumhuriyet, 14.03.1947

“Amerika’nın Türkiye’den toprak almak niyetinde olduğu... şeklindeki haberlerle karşı propaganda yürüterek gülünç duruma düşmüştür.”¹⁸

II. Dünya Savaşı süresince savaşa dahil edilmek istenen Türkiye fiili bir savaşa girmekten kaçınmıştı. Seferberlik nedeniyle milyonlarca askerin beslenmesi ağır bir ekonomik yük getirmiş ve bu durum tarım gelirlerinde düşüşe yol açmış; savaş nedeniyle dış ticaret fazlası artmasına rağmen, milli gelirde de düşüş başlamıştı. Savaş süresince artan fiyatlarla birlikte reel ekonomide küçülmeye başlamış, 1942-1946 yılları arasında tedbir amacıyla ekmek karneye bağlanmış; 1942 yılında Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştı.¹⁹

Türkiye, Sovyetler Birliği’nin toprak talepleri dolayısıyla bu ülkeye karşı cephede yer almak zorunda kalmıştı. Boğazlar bölgesinden Kars ve Ardahan’a kadar devam eden Sovyet tehdidi nedeniyle 1948 yılı Türkiye bütçesinin en büyük kalemi savunma harcamalarına ayrılmıştır. Türkiye’nin 1.242.565.697 liralık 1948 yılı bütçesinde Milli Savunma Bakanlığı’nın payı 376.934.895 liradır. Savunma harcamaları 1948 bütçesinin %30,34’ünü oluşturmaktadır. Milli Savunma Bakanlığı’nın bütçe kalemine 36.779.569 liralık Jandarma Genel Komutanlığı kalemi eklendiğinde 1948 yılı bütçesindeki savunma harcamaların oranı %33,29’a yükselmektedir.²⁰ Yukarı da ifade edilen nedenlerin yanında ABD’nin Soğuk Savaş’ın ilk yıllarından itibaren, Türkiye’yi ileri karakol olarak kabul etmesi de Türkiye’nin jeostratejik konumunun dezavantajını yaşamasına sebep olarak askeri harcamaların artmasını etkilemiştir. Aynı yılın bütçesinde yer alan 211.911.139 liralık Devlet Borçları kalemi bütçenin %17,04’ünü oluşturmaktadır. Ödenecek borçlar ve savunma harcamaları toplamı bütçenin %50,33’ünü oluşturmaktadır. Ayrıca Olağanüstü Çeşitli Savunma Hizmetleri özel bölümüne 78.753.953 lira ek ödenek tahsis edilmiştir.²¹ 1948 yılında bütçeden savunma giderleri ve borç ödemelerinin dışındaki ihtiyaçlara tahsis edilebilecek kaynak miktarı bütçenin yüzde ellisidir ve bütçede araştırma-geliştirme faaliyetlerine ilişkin bir pay bulunmamaktadır.

Yukarı da ifade ettiğim ekonomik ve siyasi sıkıntıların ülke gündemini meşgul ettiği bir ortamda hükümet dışarıdan finansman ve destek arayışı içerisine girmiş ve Marshall

¹⁸ Cumhuriyet, 15.03.1947

¹⁹ Ulus, 20.01.1941; T.C. Resmi Gazete, 12.11.1942, Sayı: 5255, No: 4305; Cumhuriyet, 22.01.1943

²⁰ Bkz. 1948 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/247), T.C. Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü, 30.09.1947, Tetkik Müdürlüğü Sayı: 71926 - 6/2696, s. 96; Bütçe Komisyonu Raporu, TBMM Bütçe Komisyonu Esas No. 1/247 Karar No. 20, 21.12.1947, ss. 85-100

²¹ T.C. Resmi Gazete, 13.07.1948, Sayı: 6956, 5249 sayılı Kanun, s. 14885

Planı'nda Türkiye yer almamasına rağmen program kapsamında 615 milyon dolarlık kredi talebinde bulunmuştur. Marshall Planı II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik olarak çökmüş Batı Avrupa'nın rehabilitasyonuna yönelik olarak hazırlanmıştı. Dolayısıyla bu plan Türkiye'yi kapsamamaktaydı. Türkiye, her ne kadar ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmışsa da İkinci Dünya Savaşı'nın somut anlamda yıkıcı etkilerinden, coğrafyasına rağmen uzak kalabilmişti. Savaş nedeniyle Ankara'da Londra'daki gibi üç buçuk milyon konut yıkılmamıştı. Bu etkenlere rağmen Türkiye'nin çözmesi gereken birçok problem bulunmaktaydı. Ülkede ulaşım yeterince gelişmemişti. El silindirleri, balyoz ve çekiç gibi araçların kullanılması ile beden gücüne dayalı olarak sürdürülen yol yapım çalışmaları çok yavaş ilerliyordu. Motorlu taşıtlar yaygınlaşırken kağıt ile tarım yapmaya çalışmak verimli bir yöntem değildi. Bütçe imkanları ve halkın genelinin ekonomik yoksunlukları da daha iyisine imkan tanımaktan uzaktı. Entegre ulaşım ve iletişim ağları, imalat ve tüketim için gerekli yeterli elektrik üretimi ve entegre elektrik şebekesi gibi unsurlar olmadan ekonominin dolayısıyla ülkenin mikro ve makro ölçekte gelişmesini beklemek bir hayalcilikten öteye gitmiyordu. Eğitim seviyesi yeterli değildi. Eğitimden sağlığa beşeri sermaye eksikliği yüksekti. Traktör ithal edilse bile traktörü kullanabilecek yetkin bir operatör bulmak, sıradan insanların imkanlarının çok ötesindeydi. 1949 yılında Amerika'da makineli tarım yapılıyor olmasına rağmen Türkiye'de öküzlerle ve atlarla çekilen, icadı binlerce yıl öncesine dayanan kara sabanla toprak sürülüyordu. Bu olumsuzlukların yanı sıra ülkede olumlu gelişmeler de yok değildi. İstiklal Harbi yıllarında, ülkeye yurtdışından mühimmat getirerek büyük katkılar sağladığı için TBMM tarafından İstiklal Madalyası ile onurlandırılmış Şakir Zümre'nin kurduğu silah fabrikası savaş uçakları için bir tonluk bomba üretebilecek kadar ilerleyebilmişti. Bir tarafta sabanla tarım yapılırken diğer tarafta Karabük Demir Çelik tesisleri gibi dönemine göre başarılması zor işler başarılmıştı. 1949 yılında Türkiye'nin bünyesinde bu tür çelişkili yapılar bulunuyordu.

Yukarı da saydığım hususların Marshall Planı'na katılım talebine etkisinin yanında, bölgedeki Sovyet yayılmacılığının aleyhine olduğunun farkında olan ABD, Türkiye'nin plan kapsamına dâhil edilerek sisteme entegre edilmesi için şartlar öne sürdü.²² Türkiye'nin ekonomik potansiyeli, coğrafyası ve stratejik gerçekleri Avrupa Birliği'ne

²² Coşkun Topal, "Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 6, 2013, s. 117

dönüşecek sürecin dışında kalamayacak; ancak Türkiye, Avrupa Birliği'ne de kabul edilmeyecekti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet tehditlerine karşı tedbir almak zorunda olan Türkiye'nin ekonomik ve askeri anlamda Batı haricine yönelebileceği alternatif bir rota bulunmamaktaydı.

Marshall Planı'na dahil edilme talebine karşılık planlanan sisteme entegrasyonun sağlanması için 16 Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi imzalanmış ve Türkiye ile ABD arasındaki Ekonomik İşbirliği Antlaşması ABD'nin bağımsızlık gününe denk getirilerek 4 Temmuz'da imzalanmıştır.²³ Her iki antlaşma da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 8 Temmuz 1948 tarihinde onaylanarak, yapılan işlerin her üç ayda bir raporlanması kabul edilmiştir.²⁴

Alınacak kredi ve yardımların idaresi için 15 Temmuz 1948 tarihinde Marshall Planı kapsamında ve Amerika'dan alınacak diğer kredilerde görevli olmak üzere Başbakanlığa bağlı Amerikan Kredileri Komitesi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu komitenin hükümetin görüşlerine uygun olarak istenecek kredilerde gerekli planları hazırlamak; Birleşmiş Milletler Avrupa İktisadi Konseyi, Avrupa İktisadi İşbirliği Organizasyonu ve Amerikan Yardım İdaresi tarafından istenecek bilgileri vermek; kredi taleplerini iletmek; yapılan yardımların kullanılış şekillerini denetlemek, ilgililere kredilerin kullanıldığı yerler ile ilgili bilgi vermek, Türkiye'de teşekkül edecek Amerikan misyonunun isteyeceği bilgileri temin etmek ve bu konuda bakanlıklar arası koordinasyonu sağlamak gibi görevleri vardır. Bu görevlere ek olarak Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile kalkınma programlarının ihtiyaç duyduğu kredilere ilişkin projeleri hazırlamak ve bankaya göndermek; bankanın istediği bilgileri bankaya bildirmek; bankanın Türkiye'ye göndereceği Barker Raporu'nu hazırlayacak heyetin Türkiye'deki incelemelerini idare etmek; bu işle ilgili koordinasyonu sağlamak ve bu programlara ilişkin yurtiçi ve yurtdışında gerekli bütün faaliyetleri yürütmek gibi görevleri vardır.²⁵ Türkiye'nin alacağı kredilerle ilgili organizasyon yapısındaki eksikliklerin giderilmesinin ardından, verilecek kredilerin yönünün belirlenebilmesi için fizibilite niteliğinde olan birtakım raporlar hazırlanmıştır. Fizibilite niteliği taşıyan Thornburg ve Barker raporları yukarıda ifade ettiğim uluslararası dengelerin yeniden şekillendiği bir dönemde hazırlanmıştır.

²³<https://www.whitehouse.gov/articles/look-fourth-july-white-house-past-present/>, 17.08.2019

²⁴ T.C. Resmi Gazete, 13.07.1948, Sayı: 6956, 5252-5253 sayılı kanunlar, ss. 14393-14402

²⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-2/116-48-10, 15.07.1948; Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Türkiye'ye göndereceği misyon için Barker Raporu bölümüne bakınız.

BİRİNCİ BÖLÜM

THORNBURG RAPORU

A. Raporun Hazırlanma Süreci

Türkiye, Marshall Planı kapsamında geliştirilen Avrupa Kalkınma Programı'ndan faydalanabilmek için 1946 tarihli Sanayi Planı'ndaki devlet sanayi projelerini içeren bir "Kalkınma Planı" hazırladı ve program kapsamında kullanılmak üzere 615 milyon dolarlık kredi talebinde bulundu. ABD kredi isteğine olumlu yanıt vererek kredinin miktarı ve kredilerin nasıl kullanılabileceği hakkında bilgi edinebilmek için Yirminci Yüzyıl Fonu'ndan rapor hazırlanmasını talep etti. Fon çatısı altında bir araya getirilen Max Weston Thornburg başkanlığındaki heyet Standart Oil Şirketi'nden Graham Spry'in ve George Soule'ün seçilmesiyle oluşturulmuştu. Bu heyetin Türkiye'de yaklaşık iki ay süreyle incelemelerde bulunarak hazırladıkları rapor 1949 yılında, Turkey An Economic Appraisal (Türkiye, Ekonomik Bir Değerlendirme) ismiyle New York'ta yayınlanmıştır.²⁶

B. Raporun İçeriği

Amerika ile ekonomik ve askeri işbirliğinin geliştirildiği 1949 yılında hazırlanan rapor; "Ülke ve Halk, Türk İnkılabı, Ziraat, Taşıt ve Ulaştırma, Madencilik ve Üretim, Enerji Kaynakları ve Gelişme, Ekonomi ve Maliye, Hülasa ve Tenkidi Kıymet Takdiri, Öneriler" şeklinde olmak üzere dokuz bölümden oluşmaktadır.

Raporda Türkiye coğrafyasının görünümü, stratejik konumu ve diğer özelliklerinin tanıtımıyla birlikte halkın kıyafetleri tasvir edilerek, mimarinin örnekleri sıralanmış ve ülkenin kısa bir tarihi anlatılarak, Orta Doğu'daki hiçbir ülkenin devrimden sonra Türkiye kadar hızlı başarılarla ulaşamadığı ifade edilmiş, Cumhuriyetin bu alanda kaydettiği gelişmelere dair bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda 1924 yılında özel sektördeki iş sahalarını geliştirip çeşitlendirmek için İş Bankası'nın, 19 Nisan 1925 tarihinde devlete ait endüstrileri idare ve finanse etmek için tamamı devlete ait olan Sanayi ve Maadin Bankası kurularak sanayileşme atılımları başlatılmıştır. 1927 tarihli Sanayi Kanunu ile

²⁶ Max Weston Thornburg et al, Turkey An Economic Appraisal, The Twentieth Century Fund, New York 1949; Metin Kopar, "ABD'nin Türkiye Üzerindeki Projeksiyonu: Thornburg Raporu (1949-1959)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:11, Sayı:61, 2018, s. 306

1927-1933 yılları arasında teşvik alan işletme sayısı 342'den 1473'e yükselmiş ve altı yıllık süre sonunda sanayi işçilerinin sayısı 17.000'den 62.000'e yükselmiştir. Bu başarılarla rağmen birçok girişimin de başarısızlığa uğradığı raporda ifade edilerek, kayıtlar tutulmadığı için kesin bilgi verilememekle birlikte tecrübe sahibi kimselerden edinilen bilgilere göre başarısız yatırımlar; sermaye yetersizliğinden değil, idare ve kontroldeki tecrübesizlikten ve dağıtma kanallarının yokluğundan ileri gelmiştir. Sadece fabrika inşa etmek mantığıyla yapılan yatırımlar başarısız olmuştur. 1934 yılındaki devletçi politikalarla başlayan ve 1949 yılına kadar gelen ikinci sanayileşme devresinde, hükümet inisiyatifleri mal sahipliği ve planlamalarında bir değişiklik şeklinde kendisini göstermiştir. İşçileri Bakanlığı'nın 1934 tarihli Sanayileşme Raporu'na göre 1934 yılından önceki ilk devre sanayileşme döneminde özel sermaye ve girişimin yeterli eğitime ve tecrübeye sahip olmaması dolayısıyla teşkilatlandırmakta yetersiz kaldığı yatırımlar başarısızlığa uğramıştır. Bu gerekçe ile devlet stratejik endüstrileri kurmak zorunda kalmış ve devletin ekonomideki rolünün artmasıyla bu politika devletçilik ismini almıştır. Devletçilik bir tercihten ziyade zorunluluktur. Raporda ifade edilenlere göre ticarete para biriktiren birtakım spekülâtörlerin, tarife indirmelerinden ve suni bir mal yokluğu devresinden faydalanarak büyük kârlar sağlamak gayesiyle fazla mal satın alıp stoklamaya başlamaları; işçilere kötü muamele edilmesi ve iş hilelerine başvurulması gibi etik olmayan hareketlerin görülmüş olması da devletçi ekonomi modelinin tercih edilmesine etki etmiştir.²⁷

C. Ekonomide Sovyetler Birliği Etkisi ve Rapordaki Öneriler

1933 yılında İsmet Paşa'nın Sovyetler Birliği'ni ziyareti esnasında Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında ekonomik anlaşmalar yapılmıştır. Anlaşmalara göre Sovyetler Birliği Türkiye'ye 8 milyon dolar borç verecekti (borçlanma 18 milyon dolara yükseltilmiştir). Borçlanmanın karşılığı tasrih edilemeyen miktarı Türk mahsulleriyle ödenecekti. Bu anlaşma döviz ihtiyacı problemini çözen bir trampa anlaşmasıydı. Yapılan anlaşmaya göre alınacak borç sanayileşme için gerekli malzemelerin Sovyetler Birliği'nden satın alınması için kullanılacak ve Sovyetler Birliği bu malzemeleri dört yıl içerisinde teslim edecekti. Söz konusu tesisler ve fabrikalar Sovyetler Birliği tarafından

²⁷ Max Weston Thornburg vd. Türkiye Nasıl Yükselir, çev. Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu Yayınevi, 1949, s. 42, 47

kuruldu ve bu işletmelerin faaliyet planları da Sovyet uzmanlar tarafından hazırlandı. Bu anlaşmanın en önemli yönü, sanayi planının uygulanması için beş yıllık bir planın hazırlanmasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yardım edeceğine dair kayıttı. Planlara göre gerekli makineleri monte etmek için Türkiye'ye Rus teknisyenler gelmiştir ve Türklerin, makineler tesis edildikten sonra makineleri devralarak onları kendi amaçlarına uygun bir şekilde çalıştırabilecekleri düşünülmüştü. Amaç Türkiye'yi iktisadi yeterliliğe ulaştıracak sanayi ürünlerini hızla elde etmektir. Sovyetler Birliği gereken teknik yardımı da sağlamış ve tesisleri işletecek Türk işçilerini de yetiştirmişti. Rapor heyetine göre Türkiye, Sovyetler Birliği tarafından yapılacak yatırımlardan uzak durmalıdır. Sovyetler Birliği ile geliştirilecek işbirliği durumunda Amerika tarafından Türkiye'ye yardım yapılmayacak ve kredi verilmeyecektir.²⁸

Ç. Rapora Göre 1949 Yılında Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı

1949 yılında yaklaşık yirmi bir milyon olan ülke nüfusunun beşte dördü köylerde yaşar ve ziraat ile meşguldürler. Bu köylerde insanlar MÖ 3000 yılında Sümerlilerin resimlerini yapmış oldukları ağaçtan yapılma tekerlekli kağnyı ve kara sabanı kullanmaktadırlar. Sabanlar toprağı sürerken toprakta; ancak sığ bir yarık açabilecek kadar verimsizdir. Bu araç esas itibarıyla vücutça küçük, zayıf olan ve sürümün büyük kısmının yapıldığı ilkbahara kadar beslenme şekli nedeniyle zayıflamış olan öküzler tarafından çekilir. Sabanın yanı sıra ağaçtan imal edilmiş ağaç tekerlekli kağnyıları çekmek için de hayvan gücünden faydalanılır. Tohum genellikle ekim ayında elle atılır sonra da kara sabanla örtülür. Hububatın hasadında makineli tarım metotları yerine elle biçilerek harman etme metodu kullanılmaktadır. Modern ziraat makineleri sadece birkaç devlet çiftliğinde ve büyük özel çiftliklerde kullanılır. Çiftçiler hiçbir türde gübre kullanmazlar. Gübre kullanmayı istemiş olsalar bile hazır gübre satın alamazlar. Hayvan mayısı ise yakacak yetersizliği dolayısıyla gübre olarak kullanılmamaktadır. Köylüler mayısı yaz ve sonbahar boyunca toplayıp kurutarak, avludaki açık yerlere istifleyerek kışa hazır hale getirirler ve kışın ısınmak için kullanırlar. Köylerin çoğunda bugünkü anlamda tuvalet ve temizlenme kolaylıkları yoktur. Bu durum toplum sağlığı üzerinde olumsuz etkiler oluşturur. Bu koşulların yanında bazı yerlerde yeraltı suyu; kuyulardan yel değirmenleri

²⁸ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 26, 33-37

vasıtasıyla işletilen pompalarla veya hayvan kuvvetinden istifade edilerek bostan dolaplarıyla yüzeye çıkarılarak sulamada kullanılır. Benzin motorları ve dizel makineler gibi araçlar birçok çiftçinin kullanabileceği aletler olmaktan uzaktır. Köy yolları iyi durumda değildir. Yol adı verilen yolların çoğu da aslında birer patika oldukları için bu yollar köylüleri veya köylülerin mahsullerini taşıma konusunda katır veya eşek gibi hayvanlardan başka pek az araç için kullanılabilir durumdadır. Bu tür yöntemlerle emekten verim alınamayacağı için verimsiz tekniklerden vazgeçilmediği sürece, ıslah edilmiş yöntemlerle zirai üretimi arttırmayı teşvik etmek faydasız olacaktır. Köylüyü daha iyi makine, tohum ve metot kullanmaya sevk edecek hiçbir araç yoktur. Bazı köylüler, taşıt ve depo yokluklarından dolayı üretimlerini artıramadıklarını da heyete ifade etmişlerdir ve yeter derecede yiyecekleri mevcut olduğu için bu koşullarda köylülerin satabildiğinden fazlasını satarak para kazanması da mümkün değildir. Aynı sebeplerle, köylülerin toprak zeminli ve birkaç hasır bulunan evleri için gerekli diğer eşyaları satın almaları bir kenara dursun, gerekli malzeme ve teçhizatı dahi satın almaya imkanları yoktur. Her şeyden önce uygun taşıt yokluğundan dolayı, Türkiye'nin ana üretim havzası ve başlıca potansiyel iç havzası geri kalmış bir haldedir. Çabuk bozulan gıdalar için hemen hemen hiçbir soğuk hava deposu veya soğutma tesisi mevcut değildir. Süt piyasası hemen hemen Türkiye'nin yabancısıdır. Süt işleme tesislerinin olmayışı nedeniyle taze süt, hayvanlardan köylü ailelerin kendi ihtiyaçları için sağdıkları hariç olmak üzere nadiren içilerek tüketilir. Köylüler süttten tereyağı, peynir ve yoğurt yapmayı tercih ederler. Nispeten az miktarda süt tozu imal edilmiştir. Türkiye'de edinilen tecrübenin büyük kısmı dünyanın diğer kısımlarındaki genel ziraat uygulamalarının çok gerisindedir. Halkın tahminen hâlâ yüzde altmışı okuma yazma bilmemektedir. Cumhuriyetin hatırı sayılır eğitim programına rağmen, özellikle köylüler arasında okuma-yazma bilmemek yaygındır. Bu koşullara rağmen ihraç maddelerinin büyük kısmı köylülerden temin edilir. Sanayileştirme programını finanse etmek, savunma ve diğer hükümet masraflarını karşılamak için alınan vergilerle diğer devlet gelirlerinin büyük kısmı da köylülerden temin edilmektedir. Çiftçi her şeyden önce bir tek pulluk, yaba veya araba yapan fabrikaya muhtaçtır. Diğerleri ise yollar, sulama kanalları ve gıda işleme tesisleri yapıldıkça zamanla kurulacaktır. Zirai alanda gerekenler yapılmadıkça, maddi

sınırların da etkisiyle çiftçilerin çoğunun daha geniş imkanlar sunan fırsatlardan hızla yararlanabilmesi mümkün değildir.²⁹

Cumhurbaşkanlığı sırasında Atatürk’e hediye edilmiş olan çiftlik şimdi bir numune çiftliği olarak devlet tarafından işletilmektedir. Bu çiftlik Kuzey Dakota’da var olan çiftliklere benzemektedir ve burada üretilen ürünler, başlıca şehirlerdeki hükümetin perakende satış merkezlerinde satılmaktadır. Bu çiftlik ile köylü çiftliklerinin seviyesi arasında bir uçurum vardır.³⁰

Rapordaki tespitlere göre Türkiye’nin nüfusu yılda yaklaşık 400 bin artmaktadır. Her evde sekiz kişinin barınacağı varsayımıyla yıllık 400 bin kişilik nüfus artışından hareketle yılda en az 50 bin yeni konutun yapılması gereklidir. Ülke genelinde de 3,5-4 milyon arası konut vardır. Dönemin şartlarında bir evin kullanım ömrünün elli yıl olduğu düşünüldüğünde yılda en az 70 bin evin inşa edilmesi gereklidir. Bu durum muazzam bir yapı malzemesini gerektirmektedir; ancak Türkiye’de 1949 yılında yeterli yapı malzemesi bulunmamaktadır. Bu nedenle insanlar evlerini bölgelere göre genellikle kereste, taş veya kerpiçten yapmışlardır.³¹

D. Ziraat Alanındaki Problemlere Çözüm Arayışları

İthalat-İhracat Bankası’na yapılan borçlanma talebinde ziraata ait bölümlerin fonksiyonlarından Ziraat Bakanlığı’nın fikirleri ve bu husustaki görüşleri anlaşılmaktadır. Bakanlık; ormancılık şubesi, bıçkışhaneler, kontrplak malumatı, terementi taktiri, kreozot üretimi ve diğer hazır mamuller için iki milyon dolar talep etmiştir. Zirai işletmeler teşkilatı ise bir ham kauçuk fabrikası da dahil olmak üzere, tamamı tarım ürünlerini işlemek için iki milyon dolara yakın bir kredi talep etmiştir. Zirai Malzeme İdaresi yirmi üç milyon dolar talep etmiştir; bu tutar, diğer tipteki alet fabrikaları arasında üç bin traktör imal edecek bir fabrikaya harcanacaktır. Bu aşamada talep edilen yirmi yedi milyon doların bir kısmı çelik pulluklar, balya makineleri, hasat makineleri ve bir miktarda çift arabaları, yaba ve el arabası için harcanmalıdır. Raporda “traktör yetersizliği Türkiye’nin zirai gelişmesinde henüz zorluk oluşturan bir etken haline gelmemiştir” şeklinde bir

²⁹ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 18, 22, 49, 51-57, 75, 195

³⁰ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 64

³¹ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 113

tespitte bulunulmuştur.³² Bu fikre destek olarak “...traktörlerin kullanılması onların tamirleri için gerekli araçları gerektireceğinden ve bu imkanların 1949 yılında Türkiye’de mevcut olmaması...” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Rapor bu konuda kendisiyle çelişmektedir. Şöyle ki tarımsal alanda kalkınma traktör kullanılmadan nasıl sağlanacaktır? Raporda binlerce yıllık tarım tekniği olan kara sabanla yapılan tarım ilkel bir tarım tekniği olarak nitelenmiştir. Ayrıca Ziraat Bakanlığı aracılığıyla yeni tohumluklar üretilmesini, konserve imkânların geliştirilmesini, yeni lifli mahsuller üretilmesini, gübrelemenin yaygınlaştırılmasını, hastalık kontrollerinin yapılmasını tavsiye eden raporun; traktör kullanılması hakkında 1949 yılında “traktör yetersizliği Türkiye’nin zirai gelişmesinde henüz zorluk oluşturan bir etken haline gelmemiştir” şeklinde bir tavsiyede bulunmuş olması çelişkili bir durumdur.

Raporda belirtildiği üzere ziraat alanındaki problemleri çözmek amacıyla Ziraat Bakanlığı Ankara’da bir ziraat enstitüsü, dört ziraat lisesi ve çiftlik çocuklarını köy bölgelerinde, iş sahasında yetiştirmeye yönelik altı teknik okulu idare etmektedir. Mahrumiyet ve teçhizat yokluğu kadar köylülerin ancak yüzde on beşinin okuma yazma bilmesi de zirai eğitimleri çok yavaşlatmakta ve sekteye uğratmaktadır.³³

E. Gıda İşleme ve Depolama Tesislerinin Kurulması

Rapora göre Türkiye’de potansiyel olarak değerli gıda mahsullerini muhafaza edecek araçlar genellikle bulunmamaktadır. Soğutma ve depo sistemleri özel girişimlerce, kooperatiflerce, sanayi birliklerince kurulmalıdır. Modern otomatik veya yarı otomatik makineler kullanarak konserve imali gibi yatırımlar yapılmalıdır. Ürünleri pazarlayabilmek amacıyla örneğin sığır eti için soğuk hava sağlayabilen bir düzen, zahire için taşıt, domatesler için konserve fabrikası gereklidir.³⁴

Sevil Sargın’ın ve Ramazan Okudum’un ifade ettikleri üzere, Osmanlı Devleti’nde ilk soğuk hava tesisi 1904 yılında İstanbul’da azınlıklar eliyle kurulmuştur. Fransızların kurduğu Bomonti Bira Fabrikası’nın soğuk hava deposu 1905 yılında kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında işgale uğrayan güney bölgelerimizde ilk soğuk depo ve buz

³² Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 188, 200-201

³³ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 65

³⁴ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 212, 222

fabrikaları da Fransızlar tarafından kurulmuştur. Bu tesislerde et ve peynir gibi besinlerin muhafaza edildiği bilinmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de soğuk hava depolarının gelişimi yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'ye 1962 yılında Hollanda orijinli Grasso teknolojisinin girmesiyle soğutma sektörü meyve-sebze sektöründe de ivme kazanmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde soğuk teknolojiye büyük ölçüde gereksinim duyan yeni bir kamu kuruluşu Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu soğuk hava depoları kurmaya başlamıştır.³⁵

Osmanlı Devleti döneminde konserve sanayisi 1907'li yıllarda İstanbul'da ve 1910'lu yıllarda İzmir'de başlamıştır. 1915 yılında Kartal Konserve, Emniyet Konserve, Arış Konserve, İdeal Konserve ve Yorgi Konsere gibi fabrikalarda konserve imalatı yapılmıştır. 1925 yılında Almanya'da konservecilik ve kimya eğitimi alan İhsan Cemal Bey Almanların yönlendirmesiyle Bursa'da Antel Konserve fabrikasını kurmuştur. Zamanla 11 ortaklı yapıya kavuşan bu şirket 1950 yılına kadar "Bursa Konserve" ismiyle üretime devam etmiştir. Ortaklık yapısının değişmesinin ardından İhsan Cemal Antel kendi ismiyle yeniden bir konserve fabrikası kurmuş ve bu şirket 1998 yılında oğlu Afif Antel tarafından satılmıştır. Bu şirketlere ek olarak 1926 yılında Marmara Konserve fabrikası, 1927 yılında Gemlik'te Minarezadeler Turşu fabrikası, 1933 yılında Karadeniz Ereğlisi'nde Azim Konserve fabrikaları kurulmuştur. Türkiye'de 1948 yılından sonra konserve sanayi hızlı bir gelişme göstermiştir. 1949'da Vatan Konserve, 1953 yılında Bartın Türkili Konserve fabrikaları imalata başlamışlardır. Bu fabrikaların yanı sıra 1954'te Mehmet Sipahioğlu ve Alman ortaklığı ile kurulan ve 1955'de Bursa'da üretime başlayan TAMEK Konserve (Türk-Alman Meyve Ekstresi Kumpanyası) bugün üretime devam etmektedir. 60'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de konserve üretimi yapan fabrika sayısı 44'e ulaşmıştır. Bu tesislerde sebze, balık ve hazır yemek konserve çeşitleri üretilmiştir.³⁶

F. 1949 Yılında Ulaşım Alanındaki Problemler

Bir ülkenin gelişebilmesi için sermaye ve planlama gibi unsurlarla birlikte gelişmiş bir ulaşım sistemi de gereklidir. Üretilen veya üretilecek ürünlerin ulaşımın olmadığı bir

³⁵ Sevil Sargın, Ramazan Okudum, "Isparta İlinde Soğuk Hava Depolarının Kuruluşu, Gelişimi ve Gelişime Etki Eden Faktörler" **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 31, Nisan 2014, s. 115

³⁶ <http://www.tamtad.com/icerik.php?kod=fb&id=8> 13.09.2020

coğrafyaya pazarlanabilmesi mümkün değildir. Geçmişte kara ve deniz yollarıyla yapılmış ticaret; günümüzde elektronik ulaşımında etkisiyle ivme kazanmaya devam etmektedir. Örneğin karayolunun olmadığı bir coğrafyada hususi otomobil pazarlamaya çalışmak ekonomik değer içermeyecek bir pazarlama tekniğidir. Ulaşımın sisteminin gelişmesi diğer sektörler için de gereklidir. Ulaşım ağı vücuttaki dolaşım sistemi gibidir. Yeterli kan dolaşımının olmadığı bir vücutta nasıl ki halsizlik ve bitkinlik gibi belirtiler oluşuyorsa, ulaşımın olmadığı veya yeterli olmadığı bir coğrafyada da sosyo-ekonomik kayıpların meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Raporun hazırlandığı 1949 yılında Anadolu’da yeterli, kullanılabilir karayollarına ve demir yollarına pek rastlanamaz. Geçitler yetersizdir; var olanları da aşmak zordur. Modern vasıtalarla her mevsimde kara nakliyesini sağlayacak bir kara nakliye sistemi mevcut değildir. Ticaret yollarına ihtiyaç vardır. Türkiye’de kaydedilmesi muhtemel her ilerleme taşıta dayanacaktır. Ekonomik olarak güçlü bir ulusun yüksek verimliliği sayesinde Cumhuriyetin geliştirdiği tarıma, sanayiye veya mallara hizmet eden bir ulaşım sistemi geliştirilememiştir. Bu nedenle yapılması gereken; yeni Türkiye’nin inşa etmeyi amaçladıklarının ve zaten kısmen var olan çeşitli ekonomik süreçlerin gereklilikleri için karmaşık bir konveyör sistemi tasarlamaktır. Bu sisteme uygun mevcut tesislerin ve yolların parçalarının kapasitesi ve doğası düşünülerek bunlardan faydalanılmalıdır.³⁷

G. Demiryollarının Durumu ve Sorunlara Çözüm Arayışları

Rapora göre Türkiye’de 1949 yılında 12.150 kilometre devlete ait ve işletilen demiryolu hattı vardı. Buna ek olarak Güney Demiryolu Şirketi’nin sahip olduğu yaklaşık 644 kilometre demiryolu hattı da vardı. Bu hat Musul, Lübnan, Filistin ve güneydeki diğer noktalarla bağlantıların yapılabileceği Halep’ten kaynaklanan Fransız demiryolunun bir kolu idi. Biri Türkiye’ye, Bağdat’a giden bir trenle Avrupa’dan gidiyorsa, İstanbul’dan doğu ya da Eskişehir’e tek yayla merkez platonun batı ucunda, daha sonra da genel olarak güneydoğu yönünde Toros Dağları’nı izlerdi. Bu yol, Akdeniz’in doğu ucundaki sahil ovasındaki Adana’daki bir boşluktan güneye dönülmesiyle, bir kısmı Türkiye’den Suriye’ye kadar uzanan bir şubesi ile Musul’u ve güneyde Dicle’yi takip eden güzergahtır. Bu rota, ilk olarak Almanlar tarafından projelendirilen Berlin-Bağdat

³⁷ Max Weston Thornburg et al, s.w. p. 78

demiryolunun mevcut haliyle, Türkiye'nin en kalabalık üçüncü bölgesinde, yalnızca Ege ve Karadeniz kıyı ovalarındaki nüfus yoğunluğunun daha fazla olduğu ana hat olarak kabul edilebilir. Ege ovası ile genel batı yönünde uzanan, Eskişehir'de ayrılan diğer ana hat, Orta Anadolu'da doğuya doğru Ankara'ya gidiyor ve Tiflis'le bağlantı kurarak Sovyet sınırını geçinceye kadar genel bir doğu yönünde kıvrılır. İki kısa hat, bu hattı kuzeyden Karadeniz'e bağlar. Berlin-Bağdat demiryolu Almanlar tarafından ülkeyi geçmenin bir yolu olarak planlandığı için ülkenin ulaşım ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Doğudaki Rus yapımı hat, stratejik amaçlar doğrultusunda Ruslar tarafından inşa edilmiştir. Demiryolları, Osmanlı ticaretinden ziyade ağırlıklı olarak askeri amaçlarla ve yabancı şirketlerin ticari amaçlarıyla yabancılar tarafından inşa edildiği için Osmanlı Devleti'nde bu yollar verimsiz kalmıştır. Demiryollarının çoğu Almanlar, İngilizler, Fransızlar ve bir Amerikan özel şirketi tarafından kendi amaçları için inşa edilip işletilmiş olmasının etkisiyle de Türkiye demiryolunda tecrübesiz kalmıştır. 1934 yılında devletçilik politikası çerçevesinde demiryolları satın alındı ve onları verimli bir sisteme dönüştürme görevinde, birleştirilmiş ve verimli bir sisteme ihtiyaç duyulmasının yanında, mevcut yol ve haddelme hatlarını rehabilite etmek ve yeni bağlantı hatları inşa etmek gerekiyordu. 1939 yılından sonra savaş nedeniyle yeni ray veya teçhizat ithal etmenin imkânsızlığı hem askeri gereklilikler hem de yeni endüstriyel gelişmeler nedeniyle, büyük miktarlarda kömür ve diğer madenlere ihtiyaç duyulduğundan, ulaşımın geliştirilmesinin önünde başka engeller belirmişti. Yıpranmış raylar, lokomotiflerin azlığı ve mevcut ekipmanın kötü durumu gibi etkenler de demiryolu ulaşımını daha fazla aksatmaya başlamıştır. Bu tür koşullarında etkisiyle ana hatlar üzerindeki yolcu trenlerinin kat ettikleri mesafe 1942 yılından 1945 yılına, 1 milyon 847 bin kilometreden 1 milyon 39 bin kilometreye düşmüştür. Demiryollarını iyi işler hale getirmeden Türkiye'nin kaynaklarından çoğunu yeni imalat araçlarına tahsis etmiş olması nedeniyle Karabük'teki çelik fabrikası için gerekli büyük ölçekteki kömür ve maden cevheri taleplerini karşılamak için, 1946 yılında binlerce tonluk zahire orta Anadolu'da çürümeye bırakılmıştı; demiryolu tahıl ve sanayi maddelerini taşıyan tek yoldu. 1946'da bu tür aksaklıkları düzeltmek için bir program başlatıldı. Amerikan demiryolu uzmanları, sistemin rehabilitasyonu ve işletilmesinde Demiryolu İdaresi'ne dahil edildi. Avrupa'dan

ve Amerika'dan yeni ekipman için satın alma anlaşması imzalandı ve bir satın alma heyeti Avrupa ve Amerika'dan bu alanda kullanılacak yeni malzemeleri satın aldı.³⁸

Türkiye demiryollarını daha iyi hale getirebilmek ve yerli üretim için İthalat İhracat Bankası'ndan demiryollarında kullanılmak üzere borçlanma talebinde bulunmuştur. Bu borçlanma talebinin 14 milyon dolara yakın bir kısmı senede 125 adet lokomotif imal edecek bir fabrikanın inşası içindi. Rapora göre daha kendi çelik pulluk ve modern çiftlik arabalarını imal etmeye başlamamış olan bir tarım ülkesi henüz lokomotif imal edecek seviyede olamaz ve Türk hükümet makamlarının bu tür stratejilerle hareket etmesi durumunda dolarları ile başka ülkelere yöneleceklerdir.³⁹

Ğ. Türkiye’de Demiryolu Çalışmaları

Osmanlı Devleti’ndeki ilk demiryolu hattı 1856 yılında bir İngiliz şirketine verilen ayrıcalıkla inşa edilmeye başlanılan ve 1866 yılında inşası tamamlanan İzmir-Aydın arasındaki 130 kilometrelik hattır. Bir diğer İngiliz şirketince 98 kilometrelik kısmı tamamlanan Manisa-Bandırma hattı da 1865 yılında işletmeye açılmıştır. İmtiyaz verme usulünün yerine demiryollarının devlet tarafından inşası düşünülmüş ve devlet eliyle 1871 yılında inşasına başlanılan 91 kilometrelik İzmit-Haydarpaşa hattı 1873 yılında tamamlanmıştır. İlerleyen yıllarda ekonomik problemler nedeniyle yapımına devam edilemeyen Anadolu Demiryolları ile Bağdat ve Batı demiryollarının yapımları Alman sermayesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde Cumhuriyet döneminden önce çeşitli yabancı şirketler tarafından inşa edilerek işletilen demiryollarının 4.136 kilometrelik kısmı Lozan Barış Antlaşması’yla Türkiye sınırları içerisinde kalmıştır. 24 Mayıs 1924 tarihinde çıkarılan 506 sayılı Kanun’la demiryollarının millileştirilmesi amaçlanmış; aynı kanunla “Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi” kurulmuş, 31 Mayıs 1927 tarih ve 1042 sayılı Kanun’la “Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi” adını almış ve 1953 yılına kadar katma bütçeli bir devlet idaresi şeklinde yönetilen kuruluş, 29 Temmuz 1953 tarihinden itibaren 6186 sayılı Kanun’la “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD) ismini almıştır.⁴⁰

³⁸ Max Weston Thornburg et al, s.w. ps. 77-81

³⁹ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 198

⁴⁰ Ayşe Çağlayan, Ayşe Bozkurt Yıldız, “Türkiye’de Demiryolu Güzergahları ve Jeomorfoloji İlişkisi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 28, Temmuz 2013, s. 468; Yalçın Karabulut, “Türkiye’de Demiryolu

1923-1950 yılları arasında yapılan 3578 kilometrelik demiryolunun 3208 kilometresi, 1940 yılına kadar tamamlanmıştır. Cumhuriyet öncesinde demiryollarının yüzde yetmişi Ankara- Konya doğrultusunun batısında kalırken, Cumhuriyet devrinde demiryollarının yaklaşık yüzde yetmiş sekizi doğu bölgelerinde döşenmiş; dengeli bir yatırım stratejisi ile ana hatları birbirine bağlayan ve demiryolunun ülke düzeyine yayılmasında önemli payı olan iltisak hatlarının yapımına ağırlık verilmişti. Bu strateji ile Osmanlı Devleti döneminde ağaç biçimindeki demiryolları görünümünün ‘döngü yapan ağ’ şekline dönüştürülmesi amaçlanmıştır.⁴¹

1923 yılından 1945 yılına kadar ulaşım politikası ağırlıklı olarak demiryollarına dayanmaktadır. Bu dönemde ulaşım sisteminin dışarıyla bütünleştirilmesinden ziyade sistemin iç bütünlüğünün sağlanması amaçlanmıştır.⁴²

Thornburg Raporu’ndaki bir diğer tespite göre demiryolları ve lokomotifler elektrikle çalışır hale getirildiği takdirde lokomotifler için iyi cins kömür taşımaya gerek kalmayacak; böylelikle kömürün istiflenmesinde kullanılacak vagonlar başka işler için kullanılabilir; elektrik istasyonunda da aşağı kalitede bir kömür kullanılarak tasarruf edilecek; tasarruf edilen kömürde çelik üretiminde kullanılabilir.⁴³ 1997 yılına kadar yapılan çalışmalar neticesinde TCDD tarafından işletilen 10.386 kilometrelik demiryolu hattının 1.093 kilometresi elektrikli hatlarla çalışır hale getirilmiştir.⁴⁴

H. Karayollarının Durumu ve Problemlere Çözüm Arayışları

Raporda geçmişte demiryollarına, karayollarına kıyasla daha fazla önem verildiği ve karayollarına daha çok ihtiyaç duyulduğu, mevcut olanların da kötü durumda olduğu ifade edilmiştir. Bayındırlık Bakanlığı’nın yetki alanı içerisindeki bölgelerde 24.140 kilometre yol vardır. Bu yolların sadece 611,8 kilometresi asfalt veya taşla kaplanmış ve 241,5 kilometresi katranla iyileştirilmiştir. 10.948 kilometrelik başka bir yol da şose şeklinde yapılmış ve bu yolların da kullanılabilir durumda olduğunu heyet üyeleri kabul

Ulaşımı”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 1996, s. 168

⁴¹ <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/10478/dunden-bugune-turkiye-> 11.09.2020

⁴² Yalçın Karabulut, a.g.m. s. 168

⁴³ Max Weston Thornburg et al, s.w. p. 137

⁴⁴ Yalçın Karabulut, a.g.m. s. 170

etmiştir. Yukarıda sayılan yolların haricinde kalan yollar da kötü şekilde bozulmuştur. Dolayısıyla ulusal kara yolunun sadece yarısı, normal motorlu taşıtlarla güvenli olarak geçilebilir durumdadır. Bu yolların da neredeyse hiçbiri, birkaç askeri karayolu dışında, ticaret için gerekli bölgelerde bulunmamaktadır.⁴⁵

Heyet üyeleri karayollarında yaptığı 6.440 kilometrelik seyahatte, on bir adet yol silindiri saymıştır. Bunlardan dördü yol kenarına terk edilmiş ve izlenimlerine göre aksesuarları çıkarılmıştır. Kalanların yalnızca bir tanesi kuzeydoğu Anadolu'daki karayolu işi üzerinde çalışmaya devam etmektedir. Diğer altısı, güneybatı sahilinde, sadece yaz aylarında yaşayan ve büyük ölçüde yerel politikacıların sahip olduğu yirmi evden oluşan, tamamen çorak bir bölgeden yerel bir sahil beldesine kadar uzanan 24,15 kilometre uzunluğundaki bir yol üzerinde kullanılıyordu; birçok köyde kullanılabilir durumda olan yol bile bulunmazken politikacıların yazlıklarına özel yol yapımı toplum yararına bir tercih değildir.⁴⁶

1940'lı yıllarda bir taş yığnında küçük el çekiçleriyle çalışarak taşları çeşitli boyutlarda parçalara ayırarak yol yapmaya çalışan bir grup erkek işçinin görülmesi de yaygın bir manzaraydı. Türkiye neredeyse hiç modern yol yapım ekipmanına sahip değildi. Bu tür yöntemlerle inşa edilecek yolların her yeni kilometresinin başarısız olması kaçınılmazdı. 1946 yılında başarısızlığın önüne geçmek amacıyla karayollarını geliştirmek üzere bir program hazırlanması için çalışmalara başlandı ve 1946 yılında Bakanlıklar Arası Yol Konferansı düzenlenerek mevcut yollar; ulusal savunma, ekonomik ihtiyaçlar ve kültürel ihtiyaçlar açısından gözden geçirildi. Konferansta: Komşu ülkelerle hangi karayolu bağlantıları yapılmalıdır? Bağlantılı olması gereken nüfus ve tarımsal üretim merkezleri nelerdir? Demiryollarını beslemek için hangi yollar gerekli olacaktır? Maden kaynaklarının kullanımı için hangi yollar gerekli olacaktır? Üretimi geliştirmek için hangi yollar gerekli olacaktır? gibi soruların cevapları aranarak bir program hazırlandı. Hazırlanan programda kullanılmak üzere Bayındırlık Bakanlığı'na yaklaşık 24.140 kilometre yolun ücreti tahsis edildi, geri kalan bölümler ise Bakanlık tarafından hazırlanan teknik şartnamelere göre vilayetlere bırakıldı. Yollar hakkındaki yeni programı geliştirmek için toprak, iklim, elde bulunan malzeme ve yol servisi şartlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu işlerle uğraşacak kimseler yol

⁴⁵ Max Weston Thornburg et al. s.w. p. 81

⁴⁶ Max Weston Thornburg et al. s.w. p. 83

şebekesini demiryolu, deniz ve hava dahil diğer taşıt vasıtalarını da içine alan bütün sistemin bir parçası olarak görmelidirler. Kağının ve yük hayvanlarının bile bu çalışma içinde özel rolleri vardır. Örneğin Türk araba tekerleği (kağnı tekerleği), Batı Avrupa'da kullanılanlara göre daha dardır ve yapısından ötürü asfalt yolu keserek yola zarar vermektedir. Yeni programın uygulanabilmesi için 1947 yılı bütçesinde karayollarına ayrılan ödenek 25 milyon liradır. Türkiye'deki 63 il kendi yol bütçesini hazırlamakla görevlendirildi ve gerekli olan ilave fonlar için Bayındırlık Bakanlığı'ndan faydalanılması kararlaştırıldı.⁴⁷

Raporda değinilen bir diğer önemli husus 'Türkiye'de sadece 10.000 motorlu taşıt bulunduğu ve bu taşıtlar ağırlıklı olarak şehirlerde bulunduğu, şehir merkezlerinin dışında çok az iyileştirilmiş yola ihtiyaç duyulduğu' şeklindeki yanlış görüşün değiştirilmesi gerektiğidir. Az sayıdaki kamyon ve araba kullanımı, yolların kullanımları üzerindeki sınırlamaları göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Bu araçlar; şehirlerden birçok yöne doğru uzaklaşmaları gerektiğinde yol yetersizliği nedeniyle muhtemelen hiçbir zaman hedeflerine ulaşamayacaklardır. Dönemin şartlarına göre çok fazla insan bireysel olarak, uzun bir süre boyunca motorlu taşıtlara sahip olamayabilir; ancak motorlu taşıtla ulaşımın zamanla daha ekonomik olacak olması nedeniyle ülke genelinde motorlu taşıtlara çok daha fazla ihtiyaç duyulacaktır. 70 yıl önce özel sektöre ait motorlu taşıtlar İstanbul ile ülkenin aşırı doğu bölgesi arasındaki yükü taşıyorlar, Erzurum'un doğusundaki askeri yollardan faydalanıyorlardı. Türkiye'nin pek çok yerinde mevsimlik kamyon ve otobüs servisi vardı. "Kamyon ve diğer motorlu araçların azlığı nedeniyle yol yapmamak" gibi bir fikrin yanlışlığı Toprak Mahsülleri Ofisi'nde de görülebilirdi. Ofisin her biri iki buçuk ton yük taşıyabilen, 130 kamyonundan oluşan bir araç filosu vardı. Bu kamyonlar sadece buğdayın ofisin bir deposundan diğerine veya tren istasyonlarına veya silolara naklinde kullanılıyordu. Teçhizatın verimsiz olmasının yanında yolların olmayışı ve mevcut yolların da bozuk durumu nedeniyle demiryollarının küçük taşıma hacmi gerektiren tahılların nakline büyük çapta engel olmaktadır. Bu şartlar nedeniyle, 1945 ve 1946 yıllarında diğer ülkelere satılmış olan 400 bin ton kadar buğdayı limanlara nakletmek on sekiz ay sürmüştür. İstanbul, Samsun ve İskenderun limanları

⁴⁷ Max Weston Thornburg et al. s.w. ps. 82-85

yeterli derecede depo ve yükleme vasıtalarına sahip bulunmadıkları için mahsulün nakli bu bölgelerde de gecikmiştir.⁴⁸

Heyetin karayolları hakkındaki görüşlerine ilaveten geçmişte karayollarına kıyasla demiryolunun tercih edilmesinde zorunluluklarda etkili olmuştur. Buhar makinesi ilk olarak 17. yüzyılın sonlarında İngiliz mühendis Thomas Savery (1650-1725) tarafından madendeki suyun boşaltılması amacıyla icat edilmişti. Bu buluş geliştirilerek zamanla daha güçlü motorlar üretilmiş ve buharla çalışan, raylar üzerinde ilerleyen ilk lokomotif, 1771-1833 yılları arasında yaşamış olan Richard Trevithick tarafından tasarlanarak, Britanya'nın Cornwall şehrinde inşa edilmişti. Lokomotifler yüksek kapasitede yük ve yolcu taşıyabilme özelliğine sahiptir. O yıllarda ki karayolu taşıtları bu gibi özelliklere sahip değildir. İçten yanmalı motorların; ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru kullanılabilir hale gelmesiyle karayolu taşıtları gelişmeye başlamıştır ve 1885 yılında yapılan ilk otomobilin patenti 1886 yılında alınmıştır. 954 cc'lik motoru olan bu ilk otomobilin 0,75 beygir gücünde, tek silindirli olduğu ve üç tekerleğe sahip olduğu düşünüldüğünde karayolu taşıtının lokomotife oranla ne kadar gelişmemiş olduğu anlaşılabılır. Bu şartlar da bugünkü anlamda karayolu yatırımları 1890'lı yılların imkanlarına göre ekonomik, fiziksel ve teknik açıdan mümkün bir seçenek olmaktan uzaktır. Ayrıca 1949 yılında ülkenin sermaye birikimi de ülke genelinde karayolu inşa edebilmek ve bu yolları verimli kullanabilmek için yeterli kaynaklara sahip değildi. 2 Haziran 1929'da kabul edilen 1525 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu'nun dokuzuncu maddesi ile Türkiye'de ikamet eden 18 yaşından 60 yaşına kadar olan erkek nüfus yol mükellefiyetine tabi tutulmuştur. Bu yükümlülük bedenen ödenmek zorundadır ve bedenen çalışmak istemeyenler bu yükümlülüğü nakden yerine getirmek zorundadır. Okullarda eğitim görenler, ordu ve jandarma mensupları bu kanundan muaf tutulmuşlardır. Bu maddeden anlaşılabacağı üzere ekipman ve sermaye yetersizliğinden ötürü vatandaşlara yükümlülükler getirilmiştir.⁴⁹ Marshall Planı dahilinde Amerika'dan alınan ve haziran 1950'ye kadar harcanması gereken beş milyon dolarlık kredi, yollar için gerekli araçların Amerikan Yollar İdaresi'nden pazarlıkla alınması için kullanılmıştır.⁵⁰

⁴⁸ Max Weston Thornburg et al. s.w. p. 59, 83

⁴⁹<https://www.bilimvadiasi.com/bilim/buhar-makinasinin-icadi.html> 20.05.2012;

<https://www.kimnezamanicatetti.com/lokomotif/> 14.06.2017;

<https://www.sozcu.com.tr/2019/otomotiv/iste-uretilen-ilk-otomobiller-2972135/> 18.08.2019; T.C. Resmi Gazete, 12.06.1929, Sayı: 1214, 1525 sayılı Kanun, ss. 7523-7527

⁵⁰BCA, 30-18-1-2/121-89-13, 22.12.1949

1948 yılında karayolları hakkında ABD Federal Karayolları Örgütü Genel Müdür Yardımcısı Harold Hilts'in başkanlığındaki heyetin Türkiye'de yaptığı incelemeler sonucunda Türkiye'nin Yol Durumu ismiyle hazırlanan rapor da ürünlerin pazara ulaştırılması, sanayinin gelişmesi, askeri ihtiyaçların karşılanması gibi amaçlarla ulaştırmada yatırım önceliğinin karayolu yapımına verilmesi gerektiği ve Yollar Genel Müdürlüğü'nün idaresinde bağımsız tüzel kişiliğe sahip bir Karayolları Genel Müdürlüğü'nün kurulması ifade edilmiştir. Harold Hilts'in hazırladığı raporda "karayolu taşımacılığının demiryoluna kıyasla daha ucuz bir taşımacılık türü" olduğu iddia edilmekle beraber "karayolu taşımacılığının demiryolu taşımacılığına oranla daha ekonomik olduğu" iddiası herhangi bir ölçek belirtmeden doğrulanamaz. Örneğin; tonlarca kömürü ya da demir cevherini otomobille taşımaya çalışmak ekonomik ve mekanik bir seçenek olmadığı gibi markete lokomotifle gitmeye çalışmakta kabul edilebilir bir yöntem değildir. Türkiye'nin Yol Durumu isimli raporda Yollar Fonu oluşturularak yol yapımında kullanılacak makinelerin ABD'den ithal edilmesi önerilmiştir. İthal edilecek ürünler arasına otomobil ve yedek parçalarını da ekleyerek ABD ürünlerini pazarlamaya yönelik bir strateji izlenmiştir. Türkiye'nin 150 bin kilometre köy yoluna, 50 bin kilometre şoseye ihtiyacı olduğu ifade edilerek yolların yapımı için gerekli tutarın 4 milyar lira olduğu ifade edilmiş ve bu paranın bütçeden ayrılan payın yanında, yolları kullanacak taşıtlardan alınacak vergilerden, belediyelerin tahsil edeceği plaka resimlerinden, yeni yollar yapıldıkça daha çok ithal edilecek olan taşıtlardan ve yedek parçalar üzerinden tahsil edilecek gümrük vergilerinden sağlanmasını önermiştir. Rapordaki tavsiyeler doğrultusunda 11 Şubat 1950'de çıkarılan 5539 sayılı Kanun ile Karayolları Genel Müdürlüğü'nün kurulması kararlaştırıldı. 1947 yılında 43.743 kilometre olan karayolu uzunluğu, rapordaki tavsiyelere uyulması neticesiyle 1960'lı yıllara gelindiğinde 60.000 kilometreye ulaşmıştır.⁵¹ Bu gelişmelerin sonuçları olarak petrol ve otomobil ithalatı artmıştır.

⁵¹ Tolga Tören, Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, T.C. Marmara Üniversitesi, İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul 2006, ss. 131-132; T.C. Resmi Gazete, 16.02.1950, Sayı: 7434, 5539 sayılı Kanun, ss. 17775-17778; <http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/Tarihce.aspx>, 22.08.2019

İ. Türkiye'nin Enerji Problemleri ve Çözüm Yolları

Rapora göre Türkiye'nin gelişmesinin önündeki bir diğer engel enerji üretimindeki yetersizliktir ve bu eksikliğin birden fazla nedeni bulunmaktadır. 1946 yılında kömür madenlerinde çalışan işçilerin günlük ortalama üretimi 510 kilogramken, Pennsylvania'da aynı derinlik ve kalınlıktaki damarlarda işçi başı günlük ortalama üretim yaklaşık 5 tondur. Kullanılan madencilik teknikleri çok ilkelidir. Zonguldak kömür işletmelerinin modernleştirilmesiyle ilgili limanı geliştirme çalışmaları yürütülmektedir. Bir Amerikan firması madenlerdeki ve limandaki gerekli teknisyenlik işlerini modernleştirmek için çalışmaya başlamıştır.⁵²

1949 yılında Türkiye'nin en önemli enerji kaynağı olan kömürün çıkarıldığı madenler Osmanlı Devleti döneminde Fransız ve İtalyanların mülkiyetinde idi. Devletçi ekonomi modeli ile 1940 yılında kömür madenleri Fransızlar ve İtalyanlardan satın alındı. Fransızlar ve İtalyanlar bu tesislerde verimli çalışmak yerine, kömürün yeryüzüne yakın olan birinci katmanının yer yer çıkarılmasıyla yetinerek yüksek kâr elde etmek istedikleri için maden ocakları çok dağınıktır bir yapıdadır.⁵³

a. Elektrik

Rapora göre Türkiye'de yeterli elektrik üretimi olmadığı gibi entegre bir elektrik şebekesi de bulunmamaktadır. Entegre elektrik şebekesinin bulunmayışından dolayı Ankara'da ışıklar söndüğü zaman bazı elektrik santralleri faaliyetlerini durdurmak zorundadırlar. İzmir'de ve İstanbul'da da buna benzer duraklamalar yaşanmaktadır. Endüstrinin gelişmesi için hiçbir enerji fazlası mevcut değildir. Daha küçük şehirlerdeki tesisatın verimliliği o derece düşüktür ki başlıca gerekli hiçbir endüstri faaliyetinin ihtiyacını karşılayamazlar. Elektrik üretiminde su gücü ise hiç kullanılmamaktadır.⁵⁴ Heyetin önerisine göre şehirlerde elektrik tesislerinin kurulmasını teşvik etmesi gereken milli hükümet, bunun yerine çabalarını büyük devlet sanayisinin elektriğini temin etmeye harcamıştır. Heyetin bu görüşüne katılmıyorum. Şehirlerinde elektrik ihtiyacı olduğu doğrudur; ancak üretim için gerekli elektriği sağlamak yerine zaten sınırlı olan

⁵² Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 199

⁵³ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 93

⁵⁴ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 125

kaynaklarla son tüketiciye yönelik bir elektriği üretmek dönemin şartlarına göre ekonomik bir tercih değildir. Bu süreç zaman içerisinde genişletilecek bir yatırım sürecidir.

Raporda devlet planlamasıyla yapılan işletmelerin çoğunun planlı kalkınmanın faydalarından memleketin her bölgesinin yararlanması düşüncesiyle, daha önce ekonomik önemi olmayan ücra bölgelerde kurulmuş olma ihtimaline de yer verilmiştir. Dönemin imkanları çerçevesinde bu gibi devlet tesisleri kendi enerjileriyle çalışmak zorundalardır; çünkü alternatif enerji kaynakları yoktur. 1949 yılında Türkiye’de üretilen elektrik enerjisinin yaklaşık %80’i sanayide kullanılmaktadır. Dokuma, taş kömürü ve linyit madenciliği, demir çelik tesisleri sanayideki elektriğin %75’ini tüketmektedir; kağıt fabrikaları %10, şeker fabrikaları ise elektriğin yaklaşık %6’sını tüketmektedir.⁵⁵

b. Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet Dönemine Elektrik Üretimi

Osmanlı Devleti’nde ilk elektrik santrali 1902 yılında Tarsus’ta kurulan 2 kW gücünde bir su türbinidir. Osmanlı dönemindeki ilk taş kömürü ile çalışan santral ise 1913 yılında İstanbul’da kurulan Silahtarğa Termik Santrali’dir; bu santral 15 MW güce sahiptir. 1923 yılı Türkiye’inde yerel yönetimlere, şahıslara ve ortaklıklara ait olan 38 santral toplam 45 MWh üretim kapasitesine sahiptir. Bu santraller aracılığı ile kırk üç şehre elektrik enerjisi iletilmiştir. 1950’li yıllara gelindiğinde ise Türkiye’nin üretim kapasitesi 500 MWh’e, kurulu gücü ise 407,8 MW’a ulaşmıştır. Bu dönemde özel sektör ve devlet ortaklığıyla elektrik santralleri inşa edilmeye başlanmıştır. 1950’den sonra fosil yakıtlı santrallere ek olarak hidro elektrik santrallerine doğru bir eğilim de yaşanmıştır. 1953 yılında güçlü hidroelektrik santrallerin inşası amaçlanarak Devlet Su İşleri kurulmuştur. 1970 yılında, elektrik enerjisi üretim ve tüketim miktarındaki artış ve dağıtım hizmetlerinin yaygınlaşması nedeniyle kurumsal bir yapı oluşturulması gerekmiş ve bu amaçla çıkarılan 1312 sayılı Kanun’la Türkiye Elektrik Kurumu kurulmuştur. 1970’te Türkiye’nin üretim kapasitesi 8 bin 623 MWh’e, kurulu gücü de 2 bin 234 MW seviyelerine kadar yükseltilerek, entegre elektrik şebekesi sorunu da çözülmüştür. Ülkemizde 1970 yılından 2006 yılına kadar kurulu güç 2.234 MW’tan 40.519 MW’a;

⁵⁵ Max Weston Thornburg et al. s.w. ps. 132-137

üretim ise 8,62 milyar kWh'den 176,69 milyar kWh değerine ulaşmıştır ve 2006 yıl sonu itibariyle Türkiye'de 142 adet hidroelektrik santrali enerji üretmektedir.⁵⁶

c. Petrol

Enerji probleminin bir diğer yönü petroldür. 1946 yılında bir devlet kuruluşu olan MTA Türkiye'de petrol aramaya başlamıştır. Rapora göre petrol aramak ve geliştirmek genellikle tecrübelerini büyük kayıplarla öğrenmiş petrol şirketlerinin dışında nadiren bulunabilecek özel bir uzmanlık ve tecrübenin bileşimine sahip insanlar tarafından sevk ve idare edilen uzun ve sistematik çalışmaları gerektirir. Bu şirketlerin riski finanse eden fonları kurulmuştur. Risklere ilişkin giderler bu fondan karşılandığı için, petrol bulunamayan ülkelerin hiçbir zararı olmamaktadır. Eğer petrol bulunursa ağır sermaye yatırımıyla birlikte teknik tecrübeler de zorunlu hale gelecektir. Böyle bir plan altında bu hizmetlerin karşılığı maliyet ve makine masrafları karşılandıktan sonra geri kalan kâr eşit bir şekilde bölünür. Devlet MTA eliyle masrafları karşılamaya yetecek kadar petrol bulmayı ümit ederek sermayeyi riske sokmaktadır. Türkiye'nin merkez kısmının güneyindeki Raman dağında MTA'nın kanaatlerine göre yüksek dereceli bir kaynak mevcuttur.⁵⁷ Ancak Türkiye'de önemli bir ihracat maddesi olacak miktarda petrol olmaması muhtemeldir; çünkü Türkiye'nin sınırları çizilirken petrol havzaları sınırların dışında bırakılmıştır. Türkiye petrole oranla daha büyük kömür yataklarına sahiptir.⁵⁸

I. Karabük Demir Çelik Fabrikası

Rapora göre Karabük Demir Çelik fabrikası hatalı planlanmış bir yatırımdır. Fabrika yatırımı yapılmadan önce üretimde kullanılacak cevherin ithal edileceği düşünülerek Divriği'deki demir cevherinin zenginlik derecesi ve kalitesi araştırılmamıştır. Büyük ve masraflı bir tesis yapılmadan önce detaylı fizibilite çalışmasının yapılması gerekliydi. İthal demir cevheri işleyecek fabrikanın askeri karar vericilerin taarruz ihtimaline karşı tedbir amacıyla, tavsiyeleri dikkate alınarak 1500 metrelik bir dağın arkasına inşa edilmiş

⁵⁶ Erdal Tanas Karagöl, Mehmet Rıda, Türkiye'de Elektrik Enerjisi, SETA, I. Baskı, 2017, s.16; https://www.tedas.gov.tr/#!tedas_hakkimizda 13.09.2020

⁵⁷ Raman dağından yaklaşık 70 yıldır petrol çıkarılmaktadır. bkz. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/batman-ramandan-70-yildir-kesintisiz-petrol-cikariliyor-383104.html> 09.08.2020

⁵⁸ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. ss. 100-101, 125, 208-209

olması planlama hatasıdır. Fabrika tasarılarının hazırlandığı 1933 yılında bu tür bir savunma tekniğinin işlevini yitirmiş olduğu bilinen bir durumdu. İthal cevher kullanması planlanmış bir fabrika şimdi Zonguldak limanından 80 kilometre, Ereğli iskelesinden ise 112 kilometre uzaktadır. Coğrafi konum yanlış seçildiği için maliyetler artmıştır ve bu hatalı planlamanın sorumluları fabrika tasarılarını hazırlayan yabancılardır. Coğrafi konumun yanlış olarak seçilmiş olması nedeniyle Orta Anadolu'dan gıda taşıyan trenler fabrikanın kömür ihtiyacı nedeniyle kullanıldığı için 1946 yılında binlerce tonluk zahire çürümeye terk edilmiştir. Heyete göre “bu tesisin verimli hale getirilmeye çalışılması Amerikan planlama tekniğine, zekasına ve yeteneğine meydan okuma olacaktır ve Türklerin geçmişte kaydettikleri daha büyük başarılar Türklerde bu cesaretin eksik olmadığını göstermektedir”.⁵⁹

Kastamonu Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Doç. Dr. Nadir Yurtoğlu'na göre 1925 yılında İktisat Vekaleti tarafından demir ve çelik sanayinin kuruluşu yönünde çalışmalar başlatılmış; ülkedeki kömür ve demir cevherlerinin incelenmesi için Avusturya Leopold Maden Okulu profesörlerinden Dr. Granigg Türkiye'ye davet edilmiştir ve Dr. Granigg'in yaptığı çalışmalardan sonuç alınamamıştır. 1928 yılına gelindiğinde demir çelik sanayisi yeniden gözden geçirilerek bütçenin müsait olmaması dolayısıyla çalışmalar yeniden ertelenmiştir. 1932 yılında yeniden başlatılan çalışmalar neticesinde Rus heyetin hazırladığı rapora göre yıllık 150-300 bin ton arası demir üretiminin yapılabilmesi ve bu nedenle yüksek fırınlara gereksinim duyulacağı, izabe fırınların çalıştırılması için kurulacak kok fabrikasından da kimya sanayi bakımından önemli yan ürünler elde edileceği, demir çelik fabrikasının çevresinde kurulacak sülfürik asit ve diğer yan sanayi üretim ünitelerinin ekonomik olacağı belirlenmiştir. Fabrikanın kurulacağı yer tespitinin belirlenebilmesi için Erkan-ı Harbiye'nin ve Sümerbank'ın işbirliği ile I. Sanayi Planı çerçevesinde Karabük'e yatırım yapılması kararlaştırılmıştır. Karabük'ün fabrikanın kuruluş yeri olarak seçilmesinin birden fazla nedeni vardır. Arazinin yerleşime elverişli olması, işletmede kullanılması gereken su kaynaklarına yakınlık faktörü gözetilerek fabrikaya on iki kilometre mesafede olan Araç ve Soğanlı çaylarından faydalanma düşüncesi, bölgenin demiryolu güzergahında oluşu nedeniyle yeni demiryolu inşasına gerek olmayışı, kömür madenlerine olan yakınlığı ve ormanlardan ağaç ihtiyacının karşılanabilir olması Karabük'ün seçilmesine etki etmiştir.

⁵⁹ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 80, 103, 106, 207

Fabrikanın yapımı 10 Kasım 1936 tarihinde İngiliz Hükümeti ile imzalanan 2,5 milyon sterlinlik bir kredi anlaşması gereğince H. A. Brassert Firması'na ihale edilmiştir ve 3 Nisan 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü tarafından Zonguldak ilinin Karabük köyünde Filyos Irmağı'na bağlı olan Soğanlı ve Araç çaylarının birleştiği geniş çeltik tarlaları üzerinde temeli atılan fabrika sayesinde, Karabük'te çeltik tarımından çelik sanayisine geçilmesiyle Türkiye'de ilk ağır sanayi hamlesi başlatılmıştır.⁶⁰

Karabük Demir Çelik Fabrikası kimya sanayisine de katkı sağlamıştır. Thornburg Raporu'na göre İstanbul'da özel girişim eliyle modern bir dökümhane kurulmuştur. Bu dökümhane yabancı teknisyenlerce iyi tasarlanmıştır. Servetini ziraat ile elde etmiş olan mal sahibi, ağır sanayi alanında hiçbir pratik imalat tecrübesine sahip olmadığı gibi genel idareyi ve işletmeyi yönetebilecek yeterlilikte personel bulamamıştır; bu gibi kimseler varsa da bu insanlar genellikle devlette istihdam edilmişlerdi. Bu dökümhanenin sahibi dökme demirden vagon tekerleği siparişleri de almıştı; ancak beşeri sermaye eksikliği nedeniyle bir tek vagon tekerleği üretememiş ve kalan sermayesini kurtarabilmek için dökümhaneyi kapatmak zorunda kalmıştır. Raporu hazırlayan heyete göre “o yıllarda Türkiye'de işler vaziyette modern ticari dökümhane yoktur;” ancak bu hususta Karabük Demir Çelik fabrikası düşünüldüğünde gerçeği yansıtmamaktadır. Rapor bu noktada kendisi ile çelişmektedir. Heyete göre modern bir ticari dökümhanesi bile bulunmayan bir ülke bununla beraber uçak motorları imali için bir devlet fabrikası da kurmuştur. Bu fabrika da uzun yıllardan beri faaliyet halinde olmasına rağmen henüz hiçbir motor yapamamıştır. Ankara'daki devlet makamlarının mevcut ustalık ve teknik seviyenin üzerindeki dizel makinelerin, gazolin motorlarının, makine parçalarının, dokuma tezgahlarının, küçük vinçlerin ve çeşitli yedek parçaların üretilmesini, bu koşullar altında beklemesi anlamsızdır.⁶¹

J. Kimya Endüstrisi

Rapora göre Türkiye'nin zengin ve çeşitli maden kaynakları göz önüne alındığında gelecek yıllar içinde önemli kimya sanayilerinin temelleri kurulabilir; ancak bu tür endüstriler için gerekli teknik ve beşeri kaynaklar 1949 yılı Türkiye'sinde

⁶⁰ Nadir Yurtoğlu, “Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960)” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 96, 2017, s. 161

⁶¹ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 116

bulunmamaktadır. Bu sektör elektrik enerjisini, elverişli taşıtları, planlama ve faaliyet için yüksek bilgi ve beceri seviyesini gerektirir. Bu gibi gereklilikler planlanmadan bu sektör hayata geçirilemez. Teknik değerlerin moda geçişinin hızlı olması dolayısıyla kayıpları da hızlıdır. Bu tesislere yatırım yapılmadan önce bu tür etkenler dikkate alınmalıdır. Türkiye kimya sanayisini geliştirme konusundaki girişimlerini, kimyevi maddeler hakkındaki üretim ve zirai taleplerin daha büyük olacağı bir zamana bırakmakla daha doğru bir karar vermiş olacaktır. O zamana kadar ticari bakımdan en önemli kimyevi maddeleri başka ülkelerde saf veya işlenmiş bir şekilde daha ucuza mal edebilir.⁶²

Kimya sektörü sermaye ve emek yoğunluğu olan bir sektördür. Türkiye'nin 1949 yılında kimya sektöründe geri kalmış olduğu doğrudur. Prof. Dr. Mehmet Doğan'ın ifade ettiği üzere 19. yüzyılın sonlarına doğru Bursalı Derviş Ömer'in çabaları ile kimya dersleri ilk kez Askeri Tıbbiye'de okutulmuştur. 1885 yılından 1912 yılına kadar beş Türk öğrenci yurt dışında kimya alanında doktora yaparak Dar-ül Fünun'a dönmüştür ve 1918 yılında Dar-ül Fünun'da üç öğrenci ile kimya eğitimine başlanmıştır. Beşeri sermaye yeterli olmayınca Cumhuriyetin ilk yıllarında kimya sanayisinde gelişme kaydedilememiştir ve ihtiyaç duyulan kimyasal maddeler ithalat yoluyla sağlanmıştır. Bu hususlara ek olarak 1911 yılında ilk çimento fabrikası kurulmuştur. Günümüz Türkiye'sinde çimento fabrikaları ülkenin geneline yayılmış durumdadır. 1923 yılında ilk şeker fabrikası olan Uşak Terakki Ziraat A.Ş. kurulmuştur. 1939 yılında ilk suni gübre fabrikası Karabük Demir Çelik fabrikası bünyesinde kurulmuştur. Bu fabrikada amonyak ve kükürt dioksit, amonyum sülfat haline getirilmiştir. İskenderun'da 1954 yılında fosfat fabrikaları kuruldu. Kütahya Azot Sanayi 1962 yılında faaliyete başladı. Paşabahçe'de ilk cam 1935'te üretildi. Günümüzde HES Fiber Fabrikası'nda çağdaş iletişim için gerekli olan fiber optik kablo üretilmektedir. 1950 yılında ilk ilaç fabrikası Eczacıbaşı Grubu tarafından açılmış ve 70'li yıllarda antibiyotik üretimi yapılmaya başlanmıştır. Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu bünyesinde askeri amaçla kurulmuş Kırıkkale'deki ve Ankara'daki fabrikalarda dumansız barut, toluen, dinamit, mermi çeşitleri ve silah üretilmektedir.⁶³

⁶² Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 113, 115

⁶³<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~dogan/9.html> 15.09.2020

<https://www.turkseker.gov.tr/?ModulID=3&MenuID=3#:~:text=U%C5%9Fak'ta%20mahalli%20bir%C3%A7ok%20m%C3%BCte%C5%9Febbisin,17.12.1926%20tarihinde%20i%C5%9Fletmeye%20a%C3%A7%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.> 15.09.2020, <https://www.mkek.gov.tr/tr/page.aspx?id=13> 15.09.2020

K. Bütçe ve Borçlar

Thornburg Raporu heyetinin tespitlerine göre Türkiye’de nüfusun büyük çoğunluğunun kendi ihtiyaçlarını temin ettikleri ve ziraat ile geçindikleri göz önüne alınırsa; insanların barınak, besin ve giyim için pek de fazla para harcamadıkları anlaşılabılır. Dolayısıyla bu tür ihtiyaç maddeleri milli gelir rakamlarına dahil olmadığından milli gelir sağlıklı bir şekilde hesaplanamamaktadır. 1914 yılında Osmanlı Devleti’nde dış borçlar toplamı 716 milyon dolardı. Bu alacağın yüzde altmışı Fransa’ya, yüzde yirmisi Almanya’ya, yüzde on beşi de İngiltere’ye aitti. Osmanlı Devleti’nden Türkiye’ye kalan borcun geri ödemesi Lozan’da, yıllık 2 milyon poundluk taksitler olarak planlanmıştı. 1952 yılında bu miktarın 3 milyona yükseltilmesi ve tasfiyesi de kararlaştırılmıştı.⁶⁴ Lozan’daki ticari anlaşmaya göre de Türkiye müttefiklerin lehine olarak imparatorluk zamanındaki düşük cari gümrük tarifesine bağlı uzun bir ithalat listesini 1929 yılında sona ermek üzere, kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu nedenden ötürü dış borçlar da ithalatın artmasıyla artmıştı. 1936 yılından 1944 yılına bütçe 1,3 milyar liradan 8 milyar liraya yükselmiştir. Bu yükselme büyük ölçekte reel gelir artışından ziyade enflasyon kaynaklıdır. 1947 yılına gelindiğinde bütçe masraf tahmini 1 milyar 21 milyon liradır. Bu bütçeden Jandarma için %4, Emniyet Genel Müdürlüğü için %3 oranında ödenek ayrılmıştır. Bunların dışında kalan diğer savunma harcamaları eklendiğinde bütçedeki savunma harcamalarının oranı %24’e yükselmektedir. 115 milyon lira fevkalade ödenek oranı savunma harcamalarına eklendiğinde ve diğer bütçe kalemleri altındaki askeri unsurlarda savunma bütçesine eklendiği zaman milli savunma bütçesi, bütçenin yüzde ellisi ile yüzde altmışı arasında bir tutara denk gelmektedir. 1947 yılındaki toplam milli borç, yıllık bütçenin tahminen yarısı ve milli gelirin beşte biri kadardır. Bu veriler Birleşik Amerika da dahil, birçok ülkelerle karşılaştırıldığında, maliyenin sağlam olduğu sonucuna ulaşılır. Rusya’dan alınmış borçların ise hiçbir faizi

⁶⁴ Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın internet adresinde 1980 yılından önceki yıllara ait veri bulunmadığı için; Lozan Barış Antlaşması’nda ödeneceği taahhüt edilen Osmanlı borçlarının Türkiye’ye düşen miktarının taksitlerinin hangi devletlere/kişilere ödendiği ve toplam tutarı hakkında bilgi almak amacıyla CİMER üzerinden 1901407396 sayılı başvurumla 23.06.2019 tarihinde Hazine ve Maliye Bakanlığı’na başvuruda bulunmuştum. İlgili başvuruma Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü tarafından 21.08.2019 tarihinde verilen cevapta şu hususlar ifade edilmiştir: “Sayın Ayabakan, Dış Borç istatistiklerine ilişkin verilerimiz <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler> ---> Hazine İstatistik Yıllığı başlığı altında yer almaktadır. Söz konusu veriler 1980 yılından itibaren başlamakta olup geçmişe dönük Bakanlığımız bünyesinde başka herhangi bir veri bulunmamaktadır. Çalışmalarınızda başarılar dileriz.” Bakanlık bünyesinde bulunmayan bu tür istatistiksel veriler Thornburg Raporu’nun 140. sayfasında yer almaktadır ve raporun heyeti ilgili verileri dönemin Maliye Bakanlığı’ndan temin etmiştir. bkz. Ek 2

bulunmamaktadır. Dolayısıyla maliye iç ve dış borçlardan kolayca kurtulabilecek seviyededir.⁶⁵

L. İlk Develüasyon

7 Eylül 1946 tarihinde Türk lirası yabancı tediye araçlarına göre ayarlanmış ve bir dolar karşısındaki değeri 1,82'den 2,83'e düşürülmüştü. Bu develüasyonun amaçları Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir'e göre şunlardı: İhracatı teşvik; Uluslararası Para Fonu'na dahil olmadan önce Türk parasını realitelere daha yakın bir seviyeye çıkarmak; ihraç edilebilecek maddelerin lira değerini yükseltmek suretiyle Türk üreticilerinin satın alma gücünü arttırmaktı. Bu tedbire başvurulduğu sıralarda Türkiye ihracata elverişli üretim fazlasının hemen hemen hepsini zaten dış piyasalara satmaktaydı. İhracatı teşvik yolunda özel bir tedbirin alınmasına gerek yoktu. Dünya piyasalarında mevcut gıda maddeleri darlığı, diğer taraftan da Türkiye'nin elinde bir buğday fazlasının bulunması ihracatı sağlamaya yeterliydi. Nitekim buğday satın alan Birleşik Krallık sanki para ayarlaması hiç yapılmamış gibi aynı fiyatı sterlin olarak ödemekteydi. Uluslararası Para Fonu'na üye olmadan önce daha düşük bir para kıymeti tespit etmek düşüncesi, ileride dünya talep ve fiyatlarının düşme ihtimaline karşı yerinde bir tedbir sayılabilir. Bu amaçla fona üye olduktan sonra paranın değerinin ayarlanmasının daha zor olacağı düşünülmüş olabilir. Fiyatlardaki her artış ihracatı teşvik hususundaki ilk amacı baltalayacaktır. Daha yüksek lira ile yabancılara satılan buğday 1946 yılının fiyatlarıyla satın alınmış olduğundan aradaki farkın tamamı devlete kalmıştır. Bu gibi para ayarlamaları özel sermaye sahiplerinin dış borç yükünü artıracaktır. Türkiye'nin hâlâ birçok tüketim maddesini ithal ettiği ve mevcut verilerden hareketle bu ithalatların daha yıllarca devam edeceği düşünüldüğünde para ayarlamalarının olumsuz sonuçları daha net hissedilebilir.⁶⁶

M. Türkiye'de Bankacılık

1845 yılında Osmanlı hükümeti kaimeyi sterlin esası üzerine stabilize etmek düşüncesiyle Bank of Constantinople'ü resmen tanıdı ve bu bankaya imtiyaz verdi. 1856 yılına gelindiğinde İngiliz özel sermayesi ile Osmanlı Bankası kuruldu. 1862 yılında

⁶⁵ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. ss. 25, 137-138, 142, 154, 157

⁶⁶ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. ss. 152-153; <https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>, 18.08.2020

Rotschildların da hissedar olduğu bu banka 1863 yılında hükümetin hazine temsilcisi olmuş ve para ihraç edebilme hakkını elde etmişti. 1931 yılında Merkez Bankası kurulduğu zaman tedavüldeki para 158,784,563 lirayı (75 milyon dolar) buluyordu. Osmanlı Devleti zamanında çıkarılmış olan bu paranın karşılığı Birinci Dünya Savaşı sırasında altın tediyeleeri durdurulmuş olduğu halde, altın olarak mevcuttu. Cumhuriyet hükümeti bu paranın kanuni tediye vasıtası olduğunu ve yalnız hükümetin kredisıyla desteklendiğini bildirmiş, altın standardı usulü terk edilmemişti. Hükümet Merkez Bankası kurulduğu için altın satın alma hakkını, paranın istikrar kazanacağı zamana kadar, bankaya devretmiş ve bankaya altın cinsinden 500.000 lira vermişti. Bu miktarın bir kısmı devletin normal ilaveleri ve özel bütçelerden yüzde bir oranında amortize edilmek şeklinde hazine bonolarıyla ödendi. Merkez Bankası kendi banknotlarını ilk defa 1947 yılının ilk baharında tedavülden kaldırılan Osmanlı kağıt parasının yerine geçmek üzere değil; ancak daha birçok şekilde de piyasaya sürebilme hakkını elde etti. Bu suretle altın standardı, uluslararası para piyasasında sınırlı bir kısmı hariç olmak üzere terk edildi. Halbuki Türkiye’de altın stoku boldu. 1946 yılının sonunda tedavüldeki karşılığında altın bulunan kağıt para tutarı; altına tahvil olunabilen veya uluslararası bir tediye vasıtası kabul edilen yabancı paraları, ticari evrakla temin olunmuş ticari evrak ve avansları, hükümet tahvilleri, hazine tarafından garanti edilen tahviller, tahviller ile elde edilen avanslar, hazineye verilmiş favkalade ve geçici avanslar şeklinde hesaplandığında 931.444 liradır. Tedavüldeki bu tutar altın karşılığı esasına göre %68 seviyesindedir.⁶⁷

N. Tekstil Sanayisi

Geniş ölçekte Rumların elinde bulunan Osmanlı Devleti’ndeki canlı ipek sanayisi, I. Dünya Savaşı’ndan sonraki Türk-Yunan nüfus değişiminden sonra fiilen ortadan kalkmıştır. Osmanlı Devleti’nin yıkılmasının ardından Türkiye dokuma sanayisinde ihtiyaçlarını karşılayabilmek istiyordu. Bu amaçla Almanya ile ilişkiler geliştirilmiş; ancak Almanya, Türkiye’nin doğal kaynaklarına karşılık Alman dokuması vermek istemişti. Almanların amacı; ülkenin demiryollarını, doğal kaynaklarını kendi menfaatleri için kullanmaktı. Üçüncü Reich’in dış ticaret politikası, uydularına karşı bir sömürgecilik politikasıydı. Türkiye ise kendisini bu durumdan kurtarmaya çalışan bir ülkeydi.

⁶⁷ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. ss. 144, 146

Almanlar Türkiye'ye mümkün olan her şekilde yardıma gönüllüydüler; ancak sadece kendi fabrikalarından gönderdikleri mamul maddeleri üretecek fabrikaları Türkiye'de inşa etmek istemiyorlardı. Bu fikirlerini; ancak o işi yabancı bir rakibin yapması kesinleştiği zaman değiştirirlerdi. Almanya'dan bu konuda istediği desteği alamayan Türkiye'de hükümet, Sümerbank eliyle bu sektöre yatırım yapmıştı. Bu fabrika gelişmemiş bir dokumacılık sanayisinin mallarını ve satışlarını idare ederken, halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değil, tekelci bir kâr sağlamak amacıyla hareket etmişti. Ülkede yüksek maliyetler ve büyük kâr oranları nedeniyle dokuma piyasası daralmış ve yirmi milyon nüfusun yaklaşık on yedi milyonu yetersiz bir şekilde giyinmişti. Tekstil sanayisini geliştirme konusunda el işinden makine üretimine geçmek, daha az aşınası olunan ve teknik zorunlulukları gerektiren ürünleri imal eden sanayilere geçmekten daha doğal ve daha kolaydır. Dokuma piyasasının geniş olduğu Türkiye'de bu alanda yeterli vasma sahip işçiler hemen hemen ülkenin her yerinde mevcuttur. Türkiye bu nedenle modern anlamda bir tekstil sanayisini geliştirme konusunda birçok ülkeden daha avantajlı bir durumdadır.⁶⁸

O. Yabancı Sermaye

Yabancıların çelik, inşaat, odun işleri sanayisinde veya kamu ile ilgili taşıt veya muhabere şirketlerinde çalışmalarına izin verilmemektedir. Yabancılar elbise ve ayakkabı imal edemezler; borsa simsarı, kimyager, fotoğrafçı, veteriner, matbaacı, pilot, makinist olamazlar; motorlu nakil araçlarını işletemezler, devlet veyahut belediyeye bağlı kuruluşlarda görev alamazlar. Birçok diğer sahada yabancılara kapalıdır. Ancak Bakanlar Kurulu'nun kararıyla bazı istisnalar sağlanabilir. Ticaret Bakanlığı'nın istediği kayıt ve formaliteleri tamamlamadan yabancı bir şirket Türkiye'de şube açamaz. Faaliyet gösterecek yabancı şirketler gerekli sermaye ile diğer fonları serbest döviz veya altın olarak özel izin ile beraberlerinde getirmek zorundadırlar. Yabancıların Türkiye'deki kârlardan, mülk satışlarından ve likit mallar gibi varlıklardan alınmış olan her türlü makbuz senetleri donmuş bir haldedir. Bu senetleri alındıkları tarihten itibaren bir ay içerisinde Merkez Bankası'na yatırmak zorundadırlar. Donmuş kıymetler Maliye Bakanlığı'nın izniyle dışarıya çıkarılabilir. Son zamanlarda bu uygulamalar

⁶⁸ Max Weston Thornburg, vd. a.g.e. ss. 49, 89, 107, 109, 111

gevşetilmiştir. Memlekete yararlı oldukları veya Türk ihracatının artmasına yardım ettikleri tespit edilen yabancı şirketler, kazançlarını ve kıymetlerini serbestçe dışarı çıkarmalarına müsaade edilmesi için Ticaret Bakanlığı'na müracaat edebileceklerdir.⁶⁹ Bu tür konularda yabancı sermayenin önündeki engellerin kaldırılması gerektiği ifade edilmiş ve hükümette bu konuda adımlar atılmıştır.

a. Yabancı Sermaye Üzerindeki Kısıtlamaların Kaldırılması

Yabancı uzmanların raporlarındaki yabancı sermayenin önündeki engellerin kaldırılması tavsiyesi dikkate alınarak 1951 yılında Demokrat Parti iktidarı döneminde 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılmıştı. Kanun, yabancı sermayenin ülke dışına çıkarılmasını engellemek için yabancı sermaye tutarının %10'una kadar denk olacak şekilde kâr transferini sınırlamıştı. İlerleyen süreçte bu kanun yetersiz bulunmuş, Dış İktisadi Politika Komisyonu Başkanı C. B. Randall'ın girişimleriyle, 18 Ocak 1954'te 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kabul edildi. Bu kanunun on ikinci maddesi ile 5821 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılarak yabancı sermaye lehine düzenlemeler yapılmıştır. 5821 sayılı Kanun'un 1. maddesine göre enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarıyla sınırlanan yabancı sermayenin yatırım yapabileceği alanlar; 6224 sayılı Kanun'a göre diğer alanlarda yabancı sermayeye açılmış, sermayenin ve kârın transferini sınırlayan hükümleri kaldırılarak hisse transferinin de önü açılmış aynı kanunun 10. maddesi ile de yerli sermaye ve teşebbüslerin yaralandıkları haklardan yabancı sermayenin ve teşebbüslerin de yararlanmasının önü açılmıştır. İşbu madde ile Türkiye'deki küçük özel şirketlerin gücünün Amerikan şirketleri gibi yabancı sermaye ile rekabet edebilecek bir seviyede olmaması gözetilmeyerek yerli sermaye ve girişimciler aleyhine bir düzenleme yapılmıştır.⁷⁰

⁶⁹ Max Weston Thornburg vd. a.g.e. s. 178

⁷⁰ T.C. Resmi Gazete, 09.08.1951, Sayı: 7880, 5821 sayılı Kanun, ss. 1757-1758; T.C. Resmi Gazete, 23.01.1954, Sayı: 8615, 6224 sayılı Kanun, ss. 8029-8031

Ö. Rapordaki Diğer Önemli Hususlar ve Rapor Hakkında Kanaatlerim

Devlet öncülüğünde planlı ağır sanayi yerine, özel sektör öncülüğünde ABD ortaklığıyla aşamalı sanayileşme modeli öneren rapor; kırsal kesimdeki halkın yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi temel gereksinimlerinin karşılanması için çok yönlü yatırımların yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Şeker fabrikalarının başarılı olduklarını vurgulayan rapor; Sovyetler Birliği'nin desteğiyle yapılan yatırımlara karşı olunması gerektiğine de yer vermiştir. Denizcilik sektöründe Türkiye'nin modern gemi inşa edebileceği tek bir tersanenin olmadığı ifade edilerek, sektörü geliştirmek için dünya piyasasında savaş sırasında imal edilen tonajlı gemilerden bir miktar çelik gemi satın alınması tavsiye edilerek; Amerika ve Kanada'da pek çok geminin, gemi inşa ve tamir malzemesinin atıl bir halde durduğu ifade edilerek bu gemilerin satın alınması önerilmiştir. Karadeniz, Ege ve Akdeniz'deki balıkçılık endüstrisinin ülkenin kalkınmasında alması gereken önemli yer için balıkçılık sektörünün de geliştirilmesi önerilmiştir. Rapora göre Türk pilotları iyi eğitilmişlerdir. Kullanılan uçaklarda savaş sırasında temin edilmiş askeri tipteki uçaklardan ve bol miktarda ABD'den alınan C-47 tipi uçaklardan oluşmaktadır. Türkiye ile ABD arasında 1946 yılında yapılan anlaşmalara göre posta, telefon ve telgraf idaresi dahili telli ve telsiz servislerinde yenilikler yapılacak ve ABD ile doğrudan doğruya iletişimi sağlayacak 165'er kilovatlık iki radyo istasyonunun kurulması kararlaştırılmıştır. Bu istasyonların 1949 yılında faaliyete geçmiş olması planlanmıştır.⁷¹

Devlet destekli kalkınma hedefinin yönünü özel sektöre bırakacağı bir gelişim eğrisi çizilmesinin ekonomik manada yararlı olacağını ifade eden rapor; bir takım hatalı tavsiyeleri bünyesinde barındırmaktadır. Şöyle ki ağır sanayi yerine hafif sanayinin teşvik edilmesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan Karabük Demir Çelik gibi yatırımların gereğinden fazla büyük olması eleştirilmiştir. Halbuki Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan yatırımların her ne kadar eksik ve hatalı yönleri bulunsa da bu yatırımlar yüzyıla yakın bir süre ülkenin ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli yer edinmiştir. Sümerbank'ın son satış mağazası 2007 yılına kapanmıştır. İş Bankası, Deniz Bank ve şeker fabrikaları bugün de faaliyetlerine devam etmektedir. Lokomotif ve traktör gibi makinelerin üretimi için talep edilen krediye de beşeri sermaye eksikliği nedeniyle karşı çıkmıştır. Üretmek yerine daha ucuz olan ithalata ağırlık verilmelidir ki bu durum

⁷¹ Max Weston Thornburg, s.w. ps. 205-253

uzmanlaşamama nedeniyle dışa bağımlılığın artmasıyla neticelenecek bir durumdur. Bu alanlardaki beşeri sermaye eksikliği eğitimle çözülebilecek bir problemidir. Uzmanlaşamama dolayısıyla üretememenin sonuçlarından biri olan tüketim ekonomisinin ve artarak devam eden dış ticaret açıklarının temelleri 1950’li yıllarda atılmıştır. Rapordaki uçak motoru, traktör üretimi gibi konularda yapılması tavsiye edilenler Türkiye’yi, Avrupa’nın ve ABD’nin hammadde tedarikçisi konumuna getirecektir. Uçak ve motor teknolojisi gibi alanlarda teknik bilgi sık sık yenilendiği için bu alanlarda yapılmış yatırımları, beşeri sermaye gibi eksikliklerden dolayı “daha sonraya ertelemek” gibi bir fikirle yatırımları ucu açık bir zamana bırakmak doğru değildir.⁷² Bu olumsuz eleştirilerin yanında 1949 yılında Türkiye’de tarımın geri kalmışlığı, birçok bölgede saban gibi ilkel tarım aletleri kullanılarak ve diğer ilkel metotlarla tarım ve hayvancılık yapıldığı bir gerçektir. Sanayinin gelişmesi veya sağlık, eğitim ve diğer sosyal olanakların iyileştirilmesi için ulaşımın geliştirilmesi gerektiği doğrudur. Raporda Türkiye; siyasi sınırları içerisinde, her biri diğerlerinden ekonomik olarak izole edilmiş küçük parçalar şeklinde tanımlanarak, bu parçaların küçük Türkiye olduğu ifade edilerek, Türkiye'nin gücünün bir araya getirilinceye kadar küçük parçalarının toplamıyla ölçülemeyeceği ifade edilmiştir. Bu parçalar bütün olarak bir araya getirilene kadar hiçbir fazlalık milli servete bir artış olarak kaydedilmeyecek, bu fazlalığa dayanan hiçbir yerel sanayi mümkün olmayacak denilerek milli gelirin ve ekonomik planlamanın sağlıklı bir şekilde hesaplanamadığı ve yapılamadığı ifade edilerek doğru tespitlerde de bulunulmuştur.

⁷² Havacılık sanayi Barker Raporu bölümünde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

BARKER RAPORU

A. Raporun Hazırlanma Süreci

Barker Raporu olarak adlandırılacak raporun hazırlanması için 1947 yılının temmuz ayında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na başvuruda bulunulmuştu. Hasan Saka hükümetinin istifası üzerine hükümeti kurma görevinin Prof. Dr. Mehmet Şemsettin Günaltay'a verilmesi ile 15 Ocak 1949 tarihinde kurulan ve 22 Mayıs 1950 tarihine kadar görevine devam eden 18. hükümet döneminde ülkenin ekonomik durumunun incelemesi ve kalkınma planı hazırlanması için, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan rapor çalışmalarına devam etmesi talep edilmiştir. Isparta milletvekili Başbakan Süleyman Demirel'in 30 Haziran 1967'de TBMM'de yaptığı konuşmada da ifade ettiği üzere: Dönemin Hükümeti Milletlerarası Kalkınma Bankası'na (Reconsstuction Development) kredi talebinde bulunmuştur. Banka ise verilecek kredinin geri dönüşünün olup olmayacağını anlamak için kredinin harcanacağı yerleri öğrenmek isteyerek ilgililerden proje talep etmiştir. Dönemin CHP hükümeti de projenin hazırlanması için bir misyon gönderilmesini talep ederek misyonun maliyetini paylaşmayı kabul etmiştir. Bankanın Genel Müdür Yardımcısı Garner'ın Şemsettin Günaltay'a konu ile ilgili çektiği aşağıdaki telgrafta misyonun görev sınırları ifade edilmiştir:

“Heyetin Türkiye'nin bütün kalkınma meselelerinin halli için şümüllü, ve teferruatlı bir plân hazırlaması mümkün olamayacağı gibi buna teşebbüs etmesini de arzu etmiyoruz. Biz heyetin hedefini, Türkiye'nin müstakbel iktisadi terakkisinin umumi fallarını çizmek ve hedeflere yaklaştıracak muayyen bir hattı hareket tavsiye etmek olarak görüyoruz.”⁷³

Raporu hazırlayacak heyeti oluşturabilmek için eylül 1949'da Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından James M. Barker'a misyon şefliği teklif edilmiş ve Barker tarafından bu teklif kabul edilmiştir. 1949 yılının sonlarında Barker, misyonun genel karakterinin ve çalışmalarının ne olması gerektiğini belirlemek için Türkiye'ye bir ön gezi düzenmiş ve dönüşünde bankaya bu konularda tavsiyeler içeren ön inceleme raporunu sunmuştur. Şubat 1950'de organizasyon planı, raporun kapsamı ile ilgili ayrıntılar kabul edilmiş ve bir sonraki ay kabul edildiğini gösteren belge de Türk hükümetine iletilmiştir.

⁷³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Toplantı 2, Cilt 20, 129. Birleşim, 30.06.1967, s. 47

Raporun kapsamı çerçevesinde belirlenen personel alımı mayıs ayı sonlarında tamamlanarak aşağıdaki personellerden oluşan bir heyet oluşturulmuştur:

James M. Barker: İş Danışmanı, Misyon Başkanı; B. U. Ratchford: Ekonomi Profesörü, Başkan Yardımcısı, Baş Ekonomist ve Kamu Maliyesi Uzmanı; E. Roger Hondelink: Ulaştırma Uzmanı, Uluslararası Taşımacılık Danışmanı; Theodore J. Kauffeld: Enerji ve Güç Uzmanı; Robert W. Kerwin: Sanayi ve Madencilik Uzmanı, Ekonomist; Laurence E. Kirk: Tarım Uzmanı; William P. H. Lightbody: Halk Sağlığı Uzmanı; G. Stewart Mason: İrtibat Subayı, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nda Kredi Memuru; William H. Nicholls: Ekonomi Profesörü; Emery E. Olson: Kamu Yönetimi Uzmanı; Robert A. Rennie: Ekonomi Profesörü; Richard D. Robinson: Asistan Personel; Murray Ross: Ulusal Ekonomi Uzmanı, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nda Kıdemli Ekonomist; Eugene S. Troy: Sekreter ve İdari Asistan; Rosalind Williams: Sekreterlik.

Mayıs 1950 genel seçimiyle Türkiye'de hükümet değişikliği yaşandığında CHP'den yönetimi devralan Demokrat Parti yönetimi, yukarıda izah ettiğim plana devam etme isteğini Adnan Menderes tarafından bankaya yazılmış bir mektupla dile getirince heyet çalışmalarını sürdürmeye devam etti. 1947 yılının temmuz ayında Türk hükümetinin ekonomik alanda bir çalışma yapılması için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na başvurmasıyla başlayan bu sürecin tamamlanmasıyla hazırlanan rapor 1951 yılında Baltimor'da, *The Economy of Turkey* (Türkiye Ekonomisi) ismiyle yayınlandı.⁷⁴

“Türkiye'nin Ekonomik Sorunları” ve “Misyonun Programı” şeklinde iki bölümden oluşmuş rapor 276 sayfadır. Birinci bölümde ekonominin tarihsel arka planı, Atatürk dönemindeki yatırımlar, kaynakların kullanımı ve dönemin ekonomi modeli olan devletçilik ele alınmıştır.⁷⁵ İkinci bölümde kaynaklar, fiziki coğrafya ve iklim, madenler, topraklardan yararlanma yolları, ekonomik kaynaklar, milli gelir, hayvancılık, tarımsal alet ve makineler gibi konular incelenmiştir.⁷⁶

⁷⁴ James M. Barker et al, *The Economy of Turkey*, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1951, ps. 1-8

⁷⁵ James M. Barker et al, ps. 3-27

⁷⁶ James M. Barker et al, ps. 39-275

B. Raporun Varsayımları

Yabancı uzmanların hazırladığı Barker Raporu'nda birtakım şartların bir arada var olması temeli üzerine inşa edilen teoriye göre, birbirlerine entegre şartlar hedeflere ulaşmanın zeminini oluşturacaktır. Buna göre genel bir savaşın olmayacağı, Türkiye'nin savunma kaynaklarındaki drenajın 1950 yılındaki gibi kalacağı; Türkiye'nin ihracat pazarlarını ciddi şekilde etkileyecek dünya çapında bir depresyonun olmayacağı; programın çalışması sırasında göreceli fiyat istikrarının korunacağı; mevcut borçluluğun geri ödemesi ve planlanan para çıkışının dengelenmesi için yeterli miktarda yabancı sermaye girişi olacağı; program süresince yatırımın reel gelir artışıyla orantılı olarak artacağı ve Türkiye'nin özel teşebbüsün gelişimini teşvik etmek istediği varsayılmıştır.⁷⁷

C. Raporun Ulaşım Sistemiyle İlgili Tespit ve Önerileri

Rapora göre karayolu taşımacılığı iyileştirilerek yeterli ve bütünleşik bir ulaşım sistemi tasarlanmalı; köy ve tarla pazarına giden yollara duyulan ihtiyaç karşılanmalıdır. Bu tür bir konveyör sistemi tasarlandığı zaman ürünlerin pazarlanmasının kolaylaşabileceği ifade edilerek ulaşımın gelişmesinin diğer kamu hizmetlerinin ve özel sektörün gelişmesinin de önünü açacağı ifade edilmiştir. Tarım ürünlerinin demiryoluyla veya kıyı nakliyesi ile taşınması için ekipman ve hizmetler geliştirilmedi. Pamuk ve tütün gibi ekonomik değeri yüksek ürünlerde ve diğer tarım ürünlerinde standardizasyon ve denetim sağlanmalıdır. Bu tür bir sistem tasarlanırken büyük ihracatçılar dışında tarımsal üretim yapan çiftçilerin ürünleri de plana dahil edilmelidir.⁷⁸

a. Demiryolları ve Karayolları

Barker Raporu'nda Thornburg Raporu'nun aksine "Türkiye 1950 yılında gelişmiş demiryolu ağına sahip olması nedeniyle şanslıdır" şeklinde bir değerlendirme de bulunulmuştur. Rapora göre Türkiye demiryollarında yeterli bir seviyede olduğu için yapımı sürdürülen 206 milyon liralık hatlar tamamlanmalı ve yeni hatlar yapılmamalıdır.⁷⁹ Thornburg Raporu'nda demiryollarının elektrikli hale getirilerek

⁷⁷ James M. Barker et al, s.w. p. 39

⁷⁸ James M. Barker et al, said work, ps. 81-87

⁷⁹ James M. Barker et al, said work, ps. 81-87

demiryolu ulaşımının ekonomikleştirilmesi gibi tespit ve öneriler bulunurken Barker Raporu aksi görüşü savunmaktadır. Thornburg Raporu'ndaki "demiryollarının elektrikli hale getirilmesi" önerisi bile günümüze kadar tam olarak hayata geçirilememişken Barker Raporu'nun demiryollarının yeterli olduğunu ifade etmesi ekonomik bir seçenek olmaktan uzaktır. Entegre konveyör sistemini tavsiye eden rapor demiryollarındaki ağırlığın karayollarına kaydırılarak karayolu yatırımlarının yapılmasını tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeye uyulması neticesinde petrol, otomobil ve yedek parça gibi ürünlerin ithalatının artmasıyla cari açıkta artmıştır.

Ç. Raporun İmalatla İlgili Tavsiyeleri

Raporda sanayileşmiş ülkelerde tüketim maddeleri olarak kabul edilen birçok dayanıklı tüketim malının, daha az gelişmiş ülkelerde yatırım maddeleri olarak kabul edilebileceği ve örneğin Türkiye'de, otomobillerin ve dikiş makinelerinin zevk amaçlarından ziyade daha verimli bir şekilde kullanılabileceği, bu araçların sayısındaki artışın verimliliğin artırılmasında önemli bir faktör olabileceği ifade edilmiştir.⁸⁰ Yukarıda izah edilen tavsiyelerin yanında ekonomik kalkınmanın sağlanması için, mevcut aşamada öncelikli olarak gerekli ürün, hizmet ve eğitim ihtiyacı karşılanmalı; yurt içinde mevcut gerekli hammaddelerin miktarı ve kalitesi belirlenmeli; arz ile ilgili olarak gerekli miktar ve insan gücü çeşitleri belirlenmeli; önerilen yatırımın milli gelire yapacağı katkı hesaplanmalı; insan gücü ve ürünün değeri ile ilgili olarak gerekli sermaye miktarıyla birlikte yerli ve yabancı sermaye gereksinimlerinin miktarları; önerilen yatırımın ödemeler dengesinin iyileştirilmesine katkısı değerlendirilmelidir. Bu hususların takibi için belirli çalışma kurallarının takip edilmesi gerekir. Buna göre kişi başına gelir düşük olduğu için, temel ihtiyaçların üretimi lüks eşyaların üretimine tercih edilmeli; Türkiye nispeten az sermaye ve fazla insan gücüne sahip olduğundan, sermaye ile ilgili olarak büyük miktarda emek gerektiren projeler tercih edilmeli; sınırlı miktarda döviz mevcut olduğundan, yüksek oranda yerli fon gerektiren projeler yüksek oranda yabancı fon gerektiren projelere tercih edilmeli ve önerilen program 1952-1956 yılları arasında uygulanmalıdır.⁸¹

⁸⁰ James M. Barker et al, said work, p. 40

⁸¹ James M. Barker et al, said work, ps. 40-43

D. Tarımsal Üretim Hakkında Rapordaki Öneriler ve Görüşlerim

Raporda iklimin, coğrafyanın ve mevcut teknoloji gibi etmenlerin tarım sektöründeki olumsuz etkileri ifade edilerek tarımda makineleşme, tohum ıslahı ve eğitimli personelin yetiştirilmesi için yatırımların yapılması ve endüstrinin gelişmesi için ulaşımın kesinlikle geliştirilmesi gerektiği ifade edilerek düşük reel gelir seviyesinin yatırım için mevcut kaynak miktarını ciddi şekilde sınırladığı ifade edilmiştir. Ayrıca Yirminci Yüzyıl Fonu heyetinin hazırladığı rapordaki gibi diğer endüstri alanlarının gelişmesi için öncelikli olarak ziraatın geliştirilmesi gerektiği, Türkiye’de tarımsal kalkınmanın sanayileşme ile olan ilişkisinin küçümsendiği, endüstriyel ilerlemenin büyük ölçüde öncelikli olarak tarımsal ilerlemeye dayandığı, tarım ekonomisi ilkel kaldığı sürece çiftlik gelirlerinin de artamayacağı ve bu tür nedenlerle endüstriyel ürünlere olan talebin de düşük kalacağı ifade edilmiştir. Rapora göre bu şartlar altında yaygın sanayileşmenin ön şartı olan geniş pazarları oluşturmak mümkün değildir. Tarımsal verimliliğin artmaması durumunda nüfusun çok büyük bir oranının ulusun asgari gereksinimlerini üretmek için sanayide değil de çiftliklerde çalışmaya devam etmesi gerekecektir. Sadece tarımsal verimlilik artırılarak daha fazla sanayileşme için ilave insan gücü sağlanabilir.⁸²

Tarımda üretimi arttırmak için kapsamlı bir program gereklidir. Yürütmede yardımcı olması için planlama işleriyle ilgilenecek personel birimi kurulmalı; tarım teknisyenlerinin ve ek personelin eğitimi öncelikli olarak sağlanmalı; uygulamalı ziraat bilimi alanında uzmanlık seviyesinde eğitim verecek ziraat ve veterinerlik kolejlerinin müfredatları ve akademik standartları gözden geçirilmeli; deney istasyonu ve laboratuvar personellerinin satılabilir malların üretimine dahil olma zorunluluğu kaldırılarak bu kimselerin faaliyet alanları tamamen araştırmaya ayrılmalı; teknisyenleri tarımda kullanılan araç ve gereçler gibi işlere yönlendirmek için özel teşvikler sağlanmalıdır. Tarımsal alanda mekanizasyon konusunda ise uzmanlaşma yerine ithal traktör gibi öneriler getirilerek eksik uzmanlaşma modeli önerilmiştir. Bu nedenle traktör gibi tarım sektöründe hayati öneme sahip araçlarda ithal edilerek ziraat alanında da dışa bağımlılık devam edecektir.⁸³

⁸² James M. Barker et al, said work, ps. 31-32

⁸³ James M. Barker et al, said work, p. 67, 73

Yukarıda izah edilen tarımsal uzmanlaşmanın teorik temellerinin üzerine küçük toprak sahiplerinin üretim tekniklerinin geliştirilmesine yönelik yöntemlere ağırlık verilmesi ifade edilmiştir. Ayrıca bir sıra mahsulün nadas yerine geçmesi sağlanarak topraktan daha uzun süreli faydalanılması; sebze tarlalarının kuru tarım alanlarında da teşvik edilmesiyle üretimin arttırılması; elle kullanılacak daha iyi araç gereçlerin geliştirilerek üretimin kolaylaştırılması; ülke genelinde gübrelerin yaygın olarak ihtiyaca cevap verebilirliğinin sağlanması; daha yüksek verim için hayvan yemlerinin geliştirilmesi; yabancı otları ve baklagilleri test etmek için kontrollü otlatma alanlarının kurulması ve fidanlıkların oluşturulması, tarımsal ürünlerin işlenmesi, özellikle gıda işlemenin geliştirilerek, çabuk bozulabilir gıdalara daha uzun süre saklama tekniklerini uygulayabilecek tesislerin kurulması tavsiye edilerek tarımsal alanda yerli mekanizasyon hakkında bir tavsiyede bulunulmadığı gibi Türkiye’de işgücünün çok fazla olduğu belirtilerek mekanizasyon yerine emeğe dayalı tarımsal üretim modeli önerilmiş ve bu yöntemle sermaye birikimi sağlanarak daha büyük yatırımların yapılabileceği şeklinde gerçekçi olmayan ve yüksek verim elde edilemeyecek bir tarımsal üretim modeli önerilmiştir. Tarım sektöründe uzmanlaşmayı öneren Barker Raporu “traktörü ithal edebilirsiniz” şeklinde bir öneri içermektedir.⁸⁴

E. Raporun Havacılık Endüstrisi Hakkındaki Önerilerinin Değerlendirilmesi

Raporda ifade edilen bir diğer önemli noktaya göre; “Türkiye acil ihtiyaç duyulmayan, ülkenin gerekli hammadde veya teknik beceriye sahip olmadığı çeşitli endüstrileri başlatmıştır. Türkiye’nin uçak motoru fabrikası gibi endüstrilere ihtiyacı yoktur”.⁸⁵ Bu hususlardaki tavsiyelerin gerçeklik payı bulunmamaktadır. Örneğin Türkiye’den toprak talebinde bulunmuş Sovyetler Birliği’nden gelebilecek hava saldırısına karşılık uçak yapımının ve yerli uçak mühimmatlarının üretilmesi ve geliştirilmesi gibi faaliyetlere ülkenin ihtiyacı olmadığı tezinin izah edilebilir bir tarafı bulunmamaktadır. Rapora göre döviz ihtiyacı olan bir ülke ihtiyaç duyduğu, duyacağı savaş uçaklarını hangi dövizle, kimlerden, hangi şartlar altında ithal edecektir? Askeri havacılığın yanında sivil havacılığında günümüzde artık Mars’a kadar ulaştığı

⁸⁴ James M. Barker et al, said work, p. 80

⁸⁵ James M. Barker et al, said work, p. 46

düşünüldüğünde bu tavsiyelerin iyi niyetle yapılmadığı anlaşılabacaktır. Acil ihtiyaç olmadığı ifade edilen uçak motoru fabrikasının nükleer silahların kullanıldığı bir dünyada acil ihtiyaç olmaktan nasıl uzak olduğu izahtan varestedir. Türkiye Cumhuriyeti için uçak motoru fabrikası ve bu gibi ihtiyaçlar acil değilse hangi amaçlarla ABD, II. Dünya Savaşı'nda kullandığı uçakları Türkiye'ye satma gayesiyle hareket etmiştir? Dolayısıyla 1941 yılında Etimesgut Tayyare Fabrikası'nın kurulması, 1948 yılında THK Gazi Uçak Motor Fabrikası'nın kurulması, 1950 yılında ise Ankara Üniversitesi Rüzgar Tüneli'nin kurulması gereksiz yatırımlardan ziyade zorunluluktur. Bu tesislerde farklı tiplerde uçaklar ve planörler üretilmiştir.

a. Türkiye'de Üretilen Planörler ve Uçaklar

THK-1 tipi, on iki kişilik askeri taşıt planörü prototip olarak üretilmiş ve boyutlarından dolayı kullanışsız bulunmuştur. 1946 yılında tasarlanan THK-2 tipi akrobasi eğitim uçağı üç adet prototip olarak imal edilmiştir. Elips olarak şekillendirilmiş, tek bir alt kanata sahiptir. D şekli verilmiş kontrplak hücum kenarlarına sahiptir. Eleronlar ise ahşap iskelet üzerine bez kaplamadan yapılmıştır. İniş takımları dik açıyla içeriye alınabilecek şekilde tasarlanmıştır. Tekerlekleri sıkıştırılmış kauçuktan yapılmıştır. Dikmeler hidrolik sistemle çalışmaktadır. Kuyruk takımı ahşap olan, 135 beygir gücünde, dört silindirli ve hava soğutmalı Gipsy Major motoru ile çalışan bu uçağın deniz seviyesindeki azami hızı 265 km/saattir, seyir hızı yüzde 60 güçle 220 km/saattir, durma hızı 80 km/saattir. Müsaade edilen azami hızı: 500 km/saattir. İlk tırmanış oranı 420 m/dakikadır. Uçuş tavanı 6000 metredir. Rüzgarsız havadaki menzili 700 km veya 3,5 saattir. Boş ağırlığı 490 kilogram, yağ ve yakıt ağırlığı 80 kilogram, yüklü ağırlığı 660 kilogram olan bu uçak, THK Uçak Fabrikası Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na devredildikten sonrada üretimine devam edilerek 1952 yılına kadar MKEK-2 ismiyle on iki adet daha üretilmiştir.⁸⁶

THK-5'in tasarımına 1945 yılında iki motorlu hafif nakliye uçağı olacak şekilde başlanmıştır. İki adet Gipsy Major marka motora, iki dümene, ahşap gövdeye ve ahşap pervanelere sahiptir. THK-5A modeli ise geliştirilmiş ambulans uçak tipi üretimdir.

⁸⁶ İsmail Yavuz, Mustafa Kemal'in Uçakları Türkiye'nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, Ekim 2013, ss. 5, 132, 143

THK-5A alttan tek kanatlıdır, kontrplak iskeletinden ve sıkıştırılmış kontrplak kaplamadan imal edilmiştir. Ayrı çalışan hava oluklu eleronlara sahiptir. İniş takımları sabit ve kuyruk tekerlekli. Ana iniş takımlarında hidrolik ve hava basınçlı sarsıntı giderici dikmeler mevcuttur. Birbirinden bağımsız çalıştırılabilen Dunlop marka hidrolik frenleri vardır. Kuyruk tekeri hidrolik ve hava basınçlı, yaylı, tam tur dönebilen türdendir. Kaynakla tutturulmuş çelik boru üzerine monte edilmiş, dört silindirli, hava soğutmalı, 135 beygir gücünde iki adet Gipsy Major marka motoru vardır. Ahşap pervanelere sahiptir. Kanatlardaki kaynakla birleştirilmiş iki ince yakıt tankı gövdenin her iki tarafındaki motor yan boşluklarına sabitlenmiştir. Kaynakla birleştirilmiş alüminyum yağ depoları da sıcak havalarda bile soğuma sağlayabilmeleri için her bir motorun yan boşluklarındaki dış kısımlara yerleştirilmiştir. İki mürettebat ve dört yolcu kapasitesine sahiptir. Kabin ses yalıtımına, ısıtma sistemine ve her yolcu için ayrı havalandırma düzeneğine sahiptir. Boş ağırlığı 1335 kilogram, dolu ağırlığı 1930 kilogramdır. Deniz seviyesinde azami hızı 220 km/saat, seyir hızı 200km/saat, iniş hızı 120km/saattir. İlk tırmanış oranı 210m/dakika, uçuş tavanı 4000 metre, Rüzgarsız havadaki menzili 650 kilometredir. 1950 yılında bir adet Danimarka'ya satılmıştır.⁸⁷

THK-11 tipi uçak 1947 yılında THK Etimesgut Uçak Fabrikası'nda turizm uçağı olacak şekilde projelendirilmiştir. Tek motorlu, üstten kanatlı, burundan tekerlekli ve itici tip pervaneli olacak şekilde tasarlanmıştır. Ahşaptan yapılmış tek parça ana kanat kirişine sahiptir. Ön satıh, D şeklinde bükülmüş sert kontrplakla, geri kalan kısım ise bezle kaplanmıştır. Ayrı çalışan yivli kanatçıkları bulunmaktadır. Sabit, posta kutusu biçimli hücum kenarlarına sahiptir. Arka gövde ve eleronlar ile arka ve ön gövde arasında elle çalıştırılan firar kenar flaplarına sahiptir. Gövdesi parçaları yapıştırılarak bir araya getirilmiş, iç ve dış kısımları kontrplakla kaplanmış sıkıştırılarak oluşturulmuş tamamen ahşap bir yapıya sahiptir. Kuyruk direkleri, kontrplakla kaplı ahşap direkler ana ve yan kanat kirişlerine sabitlenmiştir. Arka kısım kontrplak kaplı kanatçıklarla tamamlanmıştır. Tek parça irtifa ve istikamet dümenleri ahşap iskelete ve bez kaplamaya sahiptir. Üç adet sabit tekerlekli iniş takımları vardır. Ayrı şekilde gövdeye bağlanmış ana iniş takımları, hidrolik ve hava ile basınçlandırılmış amortisör özelliği olan iniş takım dikmesi ile ayrı kumanda edilebilen hidrolik frenlere sahiptir. Yağ tankı motor bölümündedir. Gövdenin

⁸⁷ İsmail Yavuz, a.g.e. ss. 153, 159-160

arka kısmında kaynakla birleştirilmiş alüminyum bir yakıt deposu bulunur. Pilot mahalline sağ ve soldan iki giriş kapısı mevcuttur. Önde iki koltuk bulunur. Arka tarafta bir koltuk vardır ve koltuğun yan tarafında yük veya eşya koymak için boş yer bırakılmıştır. Kabinde ses yalıtımı yapılmış. Isıtma ve havalandırma gibi özellikler sağlanmıştır. Bir adet dört silindirli, hava soğutmalı 135 beygir gücünde Gipsy Major motoruna sahiptir. Motor bir itici pervane ile birlikte ana gövdenin arka orta kısmına kaynakla tutturulmuş çelik bir kol üzerine takılmıştır. Motor bölmesinin yeri nedeniyle uçakta hararet problemi ile karşılaşmış ve proje prototip aşamasında kalmıştır. Bu uçağın imalatında çalışmış olan Şükrü Er ise "Hararet problemini çözmek basitti. Fakat sipariş gelmeyince uçağı kime yapacağız?" diyordu. Uçağın boş ağırlığı 828, yüklü ağırlığı 1150 kilogramdır. Deniz seviyesinde azami hızı 201 km/saat, seyir hızı 80 km/saat, ilk tırmanış oranı 180 m/dakika, uçuş tavanı 3500 m, rüzgarsız havadaki menzili 800 km/saattir.⁸⁸

THK- 12 tipi uçak on iki kişilik yolcu uçağı olarak, çift motorlu olacak şekilde tasarlanmıştır; ancak üretilmemiştir.

THK-13 tipi kuyuksuz planör, 1948 yılında yüksek mühendis Yavuz Kansu tarafından tasarlanmıştır. Deneme amaçlı üretilmiş tek sandalyeli kuyuksuz ahşaptan ve bezden imal edilmiştir. Seyahat hızı 106 km/saat, kalkış ağırlığı 460 kg, kanat açıklığı 20 m, kanat alanı 39,94 m², uzunluğu 5,04 metre ve yüksekliği 1,94 metredir. Üç tekerlekli iniş takımı vardır. THK-13'ün test uçuşu Kadri Kavukçu ve Cemal Uygun isimli pilotlarca yapılmış, test uçuşundaki hatalı kararlar nedeniyle uçak düşmüş ve proje sonlandırılmıştır. Projenin ilerleyen evrelerinde iki adet Havilland Gipsy Major marka 130 beygir gücündeki motorlar ile donatılması ve Etimesgut Uçak Fabrikası lisansı altında inşa edilmesi düşünülmüştür. Paris Havacılık Sergisi'ne de katılmıştır. Sonradan Fransızlar motorlusunu projelendirmişlerdir. Aynı tarihlerde Amerika'da Northrop YB-49 Flying Wing ismiyle aynı proje üzerinde çalışılmış ve başarılı olunamayınca, proje 1980'li yıllara ertelenmiştir. Bugün ABD Hava Kuvvetleri'nde bulunan B-2 uçağı aynı projedir.⁸⁹

THK-14 tipi uçak projelendirilmiş; ancak üretilmemiştir.

⁸⁸ İsmail Yavuz, a.g.e. ss. 134, 161-162

⁸⁹ İsmail Yavuz, a.g.e. ss. 164-171

THK-15 tipi uçak iki kişilik, madeni gövdeli, amortisörlü iniş takımlı, fren sistemli, kapalı pilot mahalli, ön ve arkada olmak üzere çift kumandalı gibi özelliklere sahip eğitim uçağıdır. 145 beygirlik motora sahip olan uçağın boş ağırlığı 664,5 kg, yüklü ağırlığı 923 kg, yakıt deposu 90 litre, seyir hızı 192 km/saat, durma hızı 72 km/saat, azami hızı 212 km/saat, menzili 512 km, uçuş tavanı 4575 metredir. De Havilland lisansı altında bu uçakta kullanılan Gipsy Major motoru THK Gazi Uçak Motor Fabrikası'nda üretilmekteydi. Bu tipteki uçak THK Etimesgut Uçak Fabrikası'nda çok sayıda üretilmiş Türk Hava Kuvvetleri'nde kullanılmıştır. “Uğur” ismiyle de bilinen, 1949 yılında imalatına başlanılan THK-15 tipi uçak için 100 adet sipariş alınmıştır. Fabrika MKEK'ye devredildikten sonra MKEK-4 kodu ile 84 adet üretilmiş, bunların 60 adedi Türk Hava Kuvvetleri envanterine girmiştir. 1950'li yılların teknolojisinde dünya standartlarına sahip bir uçaktır. THK envanterindekilerden üç adedi 1 Mart 1955 tarihinde Ürdün Hava Kuvvetleri'ne hediye edilmiştir. Amerika'dan gelen hibe uçaklar ve ardından siparişlerin bu ülkeye verilmesi ile daha önce siparişi verilmiş olan 100 adet uçağın üretimi ekonomik olmadıkları gerekçesi ile 1956 yılında durdurulmuştur. Türk Hava Kurumu'nda bu uçaklar 1969 yılına kadar uçurulmuştur. 1951 yılında bir kanunla Makine Kimya Endüstrisi Kurumuna devredilen THK Etimesgut Uçak Fabrikası ve Gazi Uçak Motoru fabrikasında bu tarihten sonra imalat tamamen durduruldu ve birkaç sene sonra bu fabrikalar kapatıldı. Fabrika da yok olmadı; faaliyet alanı değiştirilerek dokuma makineleri imalinde çalıştırılmaya başlandı.⁹⁰

THK-16 tipi uçak jet motorlu “Mehmetçik” eğitim uçağı olarak da bilinir. Yüksek Mühendis Selahattin Bilen başkanlığındaki heyet tarafından metal gövdeli olarak tasarlanmıştır. 1944-1950 yıllarında THK fabrikasında çalışmış yüksek mühendis Şükrü Er bu uçağın çizimlerinin nerede olduğunun bilinmediğini ifade etmiştir. 1950 yılında tezgahtan indirilen THK-16 ile 1987 yılında üretilen F-16 tipi uçak arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır.⁹¹

1941-1950 yılları arasında DC-3 Douglas askeri taşıt uçaklarından 12 adedi Devlet Hava Yolları tarafından yolcu uçağına çevrilerek kullanılmıştır. Uçak ve motor fabrikalarında Devlet Havayolları'na ait DH-89 ve Douglas DC-3, Türk Hava

⁹⁰ İsmail Yavuz, a.g.e. ss. 172-173

⁹¹ İsmail Yavuz, a.g.e. s. 174

Kuvvetleri'ne ait Magister ve Oxford tipi eğitim uçaklarının bakımları ve Gipsy Major, Partt Whitney R-1830 tipi motorların onarımları yapılmıştır.

THK-15 uçaklarından sonra havacılık sanayimizin dünya standartlarına geldiğini söyleyebiliriz. THK-16 uçağı havacılık sanayinin kaydettiğı gelişmeleri göstermesi bakımından önemlidir. THK-16 tipi jet motorlu uçağın bugün neredeyse hiçbir bilgisi elimizde bulunmamaktadır. Çizimlerinin Almanya'ya kaçırıldığı söylenmektedir. Türk havacılık sanayisi her ne kadar 1930'lu yıllarda tamamı metal gövdeden imal edilen Alman ya da İngiliz yapımı uçaklara göre teknolojik olarak geri kalmış olsa da ithal motor kullanılmış olsa da 1950'li yıllarda bu fark kapanmaya başlamıştır. Uçak fabrikalarını kapatmak ya da kapanmaya mahkum etmek büyük bir hatadır. Bu fabrikaların işlevsiz hale getirilmesi teknoloji geliştirebilen ABD gibi diğer ülkelerle aramızdaki farkın kapanmasından ziyade, açılmasına yol açmıştır. Daha kaliteli ve daha üstün özelliklere sahip uçaklara duyulan ihtiyaç zaten ithalat yoluyla karşılanmıştır. Örneğin THK'de II. Dünya Savaşı öncesinde Alman yapısı Blenheim, Heinkel HE-111, ve Focke Wolf 190 uçaklarıyla, savaş sırasında ve sonrasında Amerikan yapısı B-24 Liberator ve B-26 Invader bombardıman uçakları ve P-47 Thunderbolt av uçakları kullanılmıştır. Birleşik Krallık'tan 1944-1948 yılları arasında 39 adedi Spitfire MK 5B modeli, 71 adedi Spitfire MK 5C modeli ve 1948-1954 yılları arasında da 170 adet Spitfire MK 9 modeli olmak üzere 280 adet uçak alınmıştır.⁹² Türkiye'nin kendi güvenliğini hangi zamana kadar ve hangi şartlar altında ithal araçlarla sağlamaya çalışacağı düşünülmeliydi. Thornburg Raporu'na dönecek olursak; "Türkiye'nin ağır sanayi kurmasının içinde bulunduğu aşamada mümkün olmadığı; uçak, makine, motor projelerinin iptal edilmesiyle tarımsal yatırımların yapılması; ihtiyaç duyulan makine, uçak, dizel motor gibi araçların Avrupa ve Amerika'dan satın alınması" gibi ifadeler bu raporda sıralanmıştı. Thornburg ve Barker raporları karşılaştırıldığı zaman elde edilen sonuçlardan biri: Türkiye'nin ağır sanayi alanında gelişmesinin istenmediğidir. Halbuki günümüzde de gelişmiş ülkelerin tamamında ağır sanayi yatırımları mevcuttur. İlerleyen süreçte raporların bu alandaki telkinleri dikkate alınmıştır. 1938 yılında Nuri Demirağ'ı destekleyen hava müsteşarı, 1949 yılında Etimesgut Uçak Fabrikası'nın uçakları için, "Size parayla sipariş vermem

⁹² <http://www.kokpit.aero/irfan-sarp-merzifon-spitfire>, 13.12.2019

zira Amerikalılar bedava uçak ve motoru veriyor. Bu millet sonra beni asar” demiştir.⁹³ Bu cümle başka bir problemi yansıtmaktadır. Yeterliliğe sahip hiçbir yöneticinin teknolojik olarak çağdaşlarının seviyesinde olmayan uçaklara sipariş vermesi elbette beklenemez. THK Etimesgut Uçak Fabrikası, THK-15 tipi ve bu tipteki uçaktan sonrakilerde çağdaş üretim yapabilmıştır. Nuri Demirağ’ın fabrikası ve diğerleri ar-ge üssü olarak yeniden dizayn edilebilir ve sübvansiyonlarla desteklenerek daha ileri teknoloji uçakların üretilmesi hedeflenebilirdi. Rapora tekrar dönecek olursak; uçak fabrikası gibi sanayi yatırımları acil değil ise ABD ve Sovyetler Birliği gibi ülkeler ilerleyen yıllarda neden havacılık faaliyetlerini arttırmaya devam ederek rekabeti uzaya taşımışlardır ve ABD neden II. Dünya Savaşı’nda kullandığı uçakları Türkiye’ye satarak yeni teknolojilerle üreteceklerini envanterine katma hesapları yapmıştır? Türkiye’deki havacılık sektöründe yabancı mühendislerden ve işçilerden de yararlanılmıştır. Yeterli beşeri sermaye yoksa yukarıda ifade edilen uçakları ve planörleri kimler üretmiştir?

F. Rapordaki Diğer Öneriler ve Değerlendirmelerim

Raporda ormancılık alanında orman alanlarının korunması, rasyonel kullanımı ve yeniden ağaçlandırılması için yeterli mali destek sağlanması; ulusal çıkar açısından, hükümetin orman kaynaklarının kontrolünü elinde tutması tavsiye edilmiştir. Bu tavsiyelere ek olarak balıkçılık endüstrisinin genişletilmesi için gereken biyolojik araştırmanın tamamlanmasının beklenilmesi; üretilecek balıklarının ihracat beklentilerini değerlendirmek için bir pazar araştırmasının yapılması ve yerel balık tüketimini teşvik etmek için çaba gösterilmesi gerektiği şeklinde telkinlerde bulunulmuştur.⁹⁴

Dökümhaneler ve galvanizleme tesisleri, soba yapımı, basit pompalar, pulluklar, çekiçler ve testereler gibi hafif makineler, alet ve metal işleme endüstrilerinin geliştirilmesi; çimento, tuğla, fayans ve cam gibi inşaat malzemelerinin yeterli seviyede üretilmesi; deri işçiliği ve ayakkabı sanayinin geliştirilmesi; ağaç işleri endüstrisinin geliştirilerek mobilya, kaplama ve kontrplak gibi malzemelerin üretilmesi; basit ilaçlar, aşı ve serum, böcek ilaçları ve sabun gibi ihtiyaçların üretilmesi için hafif kimyasal endüstrilerin kurulması; seramik ve köy el sanatları endüstrisinin geliştirilmesi tavsiye

⁹³ Nuri Demirağ’ın girişimleri ile 1936 yılında ahşap gövdeli Nu.D 36 tipi ve 1938 yılında tamamı metal gövdeli Nu. D. 38 tipi uçaklarda üretilmiştir. bkz. İsmail Yavuz, a.g.e. ss. 89-127

⁹⁴ James M. Barker et al, said work, p. 91

edilmiştir.⁹⁵ Bu tavsiyelere ek olarak her türlü lüks malın üretiminden uzak durulması ifade edilerek, ağır makine ve metal işleme endüstrilerinin Türkiye'de geliştirilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca ağır kimya endüstrisi, selüloz ve kağıt endüstrisi de 1950'li yıllarda geliştirilmemesi gereken, geliştirilmesi de 'gelecek' gibi ucu açık bir zamana bırakılacak endüstri kolları arasına eklenmiştir. Bu endüstrilerin 1950'li yıllarda geliştirilmemesine ise yerli hammaddelerin mevcut olmaması, gerekli becerilerin eksik olması, sermaye gereksinimlerinin yüksek olması, bu gibi ürünler için önemli bir talep olmaması ya da bu faktörlerin bir kombinasyonun mevcut olması gibi şeklinde açıklamalar getirilmiştir.⁹⁶ Halbuki raporun bu bölümündeki öneriler kısmen doğru değildir. Şöyle ki her türlü lüks malın üretiminden kaçınılması gerektiği ifade edilmiş; ancak lüks mal tanımlaması netliğe kavuşturulamamıştır. Bir ülke ya da birey için lüks olan bir mal diğer bir ülke ya da birey için zorunlu bir ihtiyaç olabilir. Bu husustaki tavsiyenin teorik temelleri yeterli değildir. Ağır makine ve metal işleme endüstrisinin 1950'li yıllarda geliştirilmemesi ifade edilmiştir. Halbuki ağır sanayi kârlılığı yüksek bir sanayi dalıdır. Üretilecek bir uçağı, otomobili ya da asfalt serme makinesini yüksek fiyatlarla pazarlayabilme imkanının önü kapalı değildir. Selüloz endüstrisinin o yıllarda geliştirilmemesi ifade edilmiştir; ancak bu tavsiye de iyi niyetli bir öneri olmaktan uzaktır. Şöyle ki nüfusun okuryazarlık oranının düşük olduğunu ifade eden bir rapor ülkenin en önemli ihtiyaçlarının kitaplar ve eğitimli personeller olduğu sonucuna varamamış mıdır? Okuryazarlık oranının bile henüz problem olmaktan çıkarılamadığı bir ülkede "selüloz endüstrisinin geliştirilmemesini" ifade etmek manasızdır. Eğitimin kalitesinin artırılması ve yaygınlaştırılması gerektiğini ifade eden aynı raporun, eğitim faaliyetlerinin artırılmasının kağıt talebini arttıracacağı düşünüldüğünde, selüloz endüstrisi hakkındaki tavsiyeleri düşündürücüdür.⁹⁷

⁹⁵ James M. Barker et al, said work, ps. 100-101

⁹⁶ James M. Barker et al, said work, p. 102

⁹⁷ bkz. James M. Barker et al, said work

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEUMARK RAPORU

A. Raporun Hazırlanma Süreci

Almanya Yahudilerinden olan Fritz Neumark 1933 yılında Hitler dönemi Almanya'sından göç etmek zorunda kalarak Türkiye'ye yerleşmiştir. Maliye ve iktisat alanlarında uzmanlaşmış olan Neumark, Türkiye'ye yerleştikten sonra İstanbul Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır.⁹⁸ Bakanlar Kurulu'nun 8 Temmuz 1943 tarihli 2/20332 sayılı kararıyla da Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir.⁹⁹

Dönemin hükümeti yabancı uzmanların raporlarına ek olarak kamu kurumlarında verimliliği arttırmak için yerli kaynaklardan faydalanmaya çalışmıştır. Bu amaçla Ordinaryus Prof. Dr. Neumark'tan kamu kurumlarında verimliliğin artırılmasına yönelik bir araştırma yapması talep edilmiştir. Bu talebin neticesinde Neumark'ın hazırladığı rapor "Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları" isimliyle 1949 yılında yayınlanmıştır.¹⁰⁰ Bu çalışmanın karşılığı hiçbir kanunda tanımlanmamış olduğundan Bakanlar Kurulu'nun 21 Haziran 1949 tarihli 3/9502 sayılı kararı ile bütçenin düşünülmeyen giderler bölümünden Neumark'a 4920 lira ödenmesi kararlaştırmıştır.¹⁰¹

B. Rapordaki Tespit ve Öneriler

Raporun on yedinci sayfasında Çalışma Bakanlığı'nın Sağlık Bakanlığı ile; Ulaştırma Bakanlığı'nın Ticaret Bakanlığı ile birleştirilmesi suretiyle kırtasiyecilik ve diğer bürokratik işlemlerin azaltılması önerilmiştir. Neumark'ın bu konudaki tavsiyeleri geliştirilerek yakın dönemde hayata geçirilmiştir.

⁹⁸ BCA, 30-18-1-2/87-61-14, 27.06.1939

⁹⁹ BCA, 30-18-1-2/102-54-16, 08.07.1943

¹⁰⁰ Fritz Neumark, Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1949, s. 3

¹⁰¹ BCA, 30-18-1-2/119-50-3, 21.06.1949

a. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Günümüzdeki Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın temelleri 27 Mayıs 1934 tarihli 2450 sayılı İktisat Vekaleti Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun'la, bakanlık bünyesinde İş ve İşçiler Bürosu kurularak atıldı. Bu kurum geliştirilerek 22 Haziran 1945 tarihinde 4763 sayılı Kanun ile Çalışma Bakanlığı'nın kuruluş ve görevleri belirlendi. Fritz Neumark'ın raporunun ellinci sayfasında ifade edildiği üzere kanunların kodifikasyonunun sağlanması yoluna gidilerek, 703 sayılı KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarının teşkilat kanunlarındaki düzenlemeye iki bakanlık, "Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı" ismiyle bir araya getirildi. 10 Temmuz 2018 tarihinde bakanlığın ismi "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olarak güncellenerek kurum bugünkü halini aldı.¹⁰²

b. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Raporun on yedinci sayfasında yer alan bir diğer öneri olan "Ulaştırma Bakanlığı'nın Ticaret Bakanlığı ile birleştirilmesi" önerisinin yerine daha makul düzenlemeler yapıldı. 27 Haziran 1945 tarihinde 4770 sayılı kuruluş kanunu ile Ulaştırma Bakanlığı'nın hizmet ve yetki sınırları genişletilmişti. 1983 yılında çıkarılan 182 sayılı KHK ile haberleşme sektöründe düzenlemeler yapıldı. 1986 tarihli 3322 sayılı Kanun'la Demiryolları, Limanlar ve Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Bayındırlık Bakanlığı bünyesinden Ulaştırma Bakanlığı bünyesine bağlandı. 1 Kasım 2011 tarihli ve 28102 Mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmış "Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" uyarınca ismi Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı olarak değiştirildi. Kodifikasyonun sağlanması amacıyla 703 sayılı KHK ile bakanlığın adı Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı olarak değiştirilerek bugünkü yapısına kavuşturuldu.¹⁰³

¹⁰² <https://ailevecalisma.gov.tr/ankara/hakkimizda/tarihce/#:~:text=Sosyal%20Hizmetler%20ve%20%C3%87ocuk%20Esirgeme%20Kurumu%20Genel%20M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20ise%2027,Hizmetleri%20Genel%20M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20ad%C4%B1yla%20s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClmektedir.> 21.09.2020

¹⁰³ <https://www.uab.gov.tr/tarihce> 23.09.2020

c. Ticaret Bakanlığı

Neumark raporunun on yedinci sayfasında ifade bulan “Ulaştırma Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı’nın birleştirilmesi” fikri yerine Ticaret Bakanlığı’yla neticelenen düzenlemeler yapıldı. Osmanlı Devleti ile başlayan ticaret politikaları, Cumhuriyet dönemi devletçilik politikaları ve günümüze kadar devam eden liberal model bugünkü bakanlığın mevcut yapısını almasına etki etmiştir.

1838 yılında ticaret alanındaki hizmetler Meclis-i Ziraat ve Ticaret Komisyonu çatısı altında verilmeye başlanmıştır. Tanzimat Fermanı’nın kabulüyle birlikte 1840 yılında “Umur-ı Ticaret ve Ziraat Nezareti” kurulmuştur. Bu kuruluşun çatısı altında muhasebe, istatistik, ziraat gibi alanlara dair kayıtlar tutan birimler bulunmaktaydı. Cumhuriyet dönemine geldiğimizde 1920 yılında 3 sayılı İktisat Vekaleti Kanunu ile İktisat vekaleti kurularak sanayi, maden, orman, ziraat ve ticaret gibi alanlardaki faaliyetler bu kurumun çatısı altında bir araya getirilmeye çalışıldı. 1924 yılında 432 sayılı Ziraat ve Ticaret Vekaletlerinin Kuruluşu Hakkında Kanun ile İktisat Vekaleti kaldırılarak yerine Ziraat ve Ticaret vekaletleri kuruldu. 1928 yılında gelindiğinde Ticaret ve Ziraat vekaletlerinin birleştirilmesi için Ticaret ve Ziraat Vekaletlerinin Tevhidi Kanunu çıkarılarak her iki kurum İktisat Vekaleti ismiyle birleştirildi. 1931 yılına gelindiğinde bu kurumlar tekrar birbirlerinden ayrılarak iki farklı kurum haline getirildi. 27 Mayıs 1934 tarihli 2450 sayılı İktisat Vekaleti’nin görevlerini tanımlayan kanuna göre maden, sanayi, deniz ticareti ve kara ticaretini de kapsayacak şekilde bakanlığın yetki alanı genişletildi. 16 Ocak 1949 yılında Ticaret ve İktisat vekaletleri tekrar birleştirilerek sanayi ve maden sektörleri de bu teşkilata bağlandı. 1957 yılına gelindiğinde bakanlık bünyesindeki sanayi bölümü tekrar kaldırılarak 1939 yılındaki teşkilat yapısına dönüldü ve kurum Ticaret Vekaleti ismini aldı. 1971 yılına gelindiğinde bu defa tekrar her iki kurum birleştirilerek Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ismini aldı. 1983 yılında yeni bir düzenlemeye gidilerek Dış Ticaret Genel Sekreterliği, Standardizasyon Dairesi ve Maliye Bakanlığı bünyesindeki Hazine Genel Müdürlüğü bölümü ile Uluslararası Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği bir araya getirilerek Başbakanlığa bağlı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kuruldu. 1991 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın organizasyon yapısı içerisinde bulunan “Teşvik ve Uygulama Başkanlığı ile Yabancı Sermaye ve Serbest Bölgeler Başkanlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’na bağlandı. On bir yıl sonra bu kurum Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı olarak iki ayrı kurum haline getirildi. On yedi yıl faaliyetlerine

devam eden bu kurumlar 8 Haziran 2011 tarihinde birleştirilerek Ekonomi Bakanlığı kuruldu. Aynı yıl kurulan Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Ekonomi Bakanlığı 10 Temmuz 2018 tarihli bir sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile birleştirilerek Ticaret Bakanlığı kuruldu.¹⁰⁴ Mevcut düzenlemelerle ticarete etki eden kurumlar bir araya getirilmiş, böylelikle aşırı bürokrasinin azaltılması hedeflenmiştir.

C. Kamu Personelinin Özlük İşleri

Raporun on sekizinci sayfasında yer bulan ve Barker Raporu'nda da ifade edilen “özlük işlerinin birleştirilmesine” yönelik öneri; 1960 yılındaki düzenlemelerle mümkün olmuştur.¹⁰⁵ 1960 yılında çıkarılmış 160 sayılı Kanun'la kurulan Devlet Personel Dairesi kurumu ile kamuyu kapsayan personel politikası belirlenmeye çalışılmış ve merkezi bir personel örgütü kurulması için çalışılmıştır. 1984 yılında 217 sayılı KHK ile bu kurum Devlet Personel Başkanlığı ismi ile yeniden düzenlendi. 2011 yılında organizasyon yapısı yeniden şekillendirildi. Günümüzde bu kurum, kamu personelinin mali, hukuki statüsü ve bu alanların geliştirilmesiyle ilgili çalışmaları yapmak, personelin eğitim durumuna göre görev alabilmesi ve personel temin usullerinin belirlenmesi gibi çalışmaları yürütmektedir.¹⁰⁶

Ç. Merkezi İstatistik Birimi

İstatistik geçmişe, günümüze ve geleceğe dair önemli bilgileri sunabilen bir bilim dalıdır. Bu bilim dalından faydalanılarak toplumun sosyo-ekonomik yapısı hakkında kişisel tercihlere kadar özele inilebilecek seviyede veri tabanları hazırlamak mümkündür. Bu veri tabanları vesilesiyle iç ve dış ticarete hangi ürünlerin alınıp satıldığı ve satılacağı, gelir ve harcama durumu, hangi ürünlerin hangi pazarlarda daha iyi pazarlanabileceği, gelecek yıllardaki potansiyel pazar payı ve kredi riskleri gibi önemli veriler elde edilebilmektedir.

¹⁰⁴<https://ticaret.gov.tr/kurumsal/tarihce#:~:text=3%20Haziran%202011%20tarihli%20ve,G%C3%BCmr%C3%BCK%20ve%20Ticaret%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20kurulmu%C5%9Ftur.15.09.2020>

¹⁰⁵ Fritz Neumark, a.g.e. ss. 11-18

¹⁰⁶ T.C. Resmi Gazete, 02.11.2011, Sayı: 28103 (Mükerrer), 662 Sayılı KHK; <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.217.pdf> 10.09.2020

Neumark raporunun on sekizinci sayfasında yer alan “1554 sayılı Kanun’a rağmen istatistik işlerinin 1949 yılında merkezileştirilememiş olduğu” şeklindeki tespiti dönemin Türkiye’sinin şartlarını ifade etmektedir. 1949 yılında Türkiye’nin ulaşım imkanları dolayısıyla iletişim imkanları da son derece kısıtlıdır ve istatistik işleri de mevcut şartlardan olumsuz etkilenmiştir.

İstatistik ile ilgili faaliyetler Osmanlı Devleti’nden günümüze kadar zamanın şartlarına bağlı olarak değişmiştir. Osmanlı Devleti’nde 1326-1389 yılları arasında vergi tabanını tespit etmek gibi amaçlarla toprak ve nüfus sayımları yapılmıştır. 1389 yılında defterhaneler kurulmuştur ve bu defterler dönemin sosyo-ekonomik yapısına dair önemli bilgiler içermektedir. 1891 yılına gelindiğinde Bab-ı Ali İstatistik Encümeni Nizamnamesi ile Bab-ı Ali’de Merkezi İstatistik Encümeni kurularak istatistik hizmetleri yasaya bağlanmıştır. 1918 yılında ise istatistik faaliyetleri Sadaret’e bağlı İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi bünyesinde toplanmış, kanunun uygulaması bir yıl devam ettikten sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Cumhuriyet döneminde 26 Şubat 1926 tarihinde çıkarılan 3517 sayılı “Merkezi İstatistik Dairesi Hakkındaki Talimatnamenin Meriyete Vaz’ına Dair Kararname” ile Merkezi İstatistik Dairesi, Başbakanlığa bağlı olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1927 yılında, Cumhuriyet dönemindeki ilk nüfus sayımı yapılarak nüfusun nitelikleri tespit edilmeye çalışılmış; binaların numaralandırılması ve sokaklara isim verilmesi hakkında kanun çıkarılarak adres karışıklıkları gibi sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. 1930 yılında Merkezi İstatistik Dairesi’nin görev ve sorumlulukları yeniden düzenlenerek İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuştur. 1933 yılına gelindiğinde İstatistik Umum Müdürlüğü görevlerini on şubede; Umum Müdürü, Müşavirlik ve Muavinlik şeklindeki teşkilat yapısı ile yürütmüştür. Taşra Mıntika Teşkilatı ve Fiyat İstatistikleri Müdürlüğü 1939 yılında bu teşkilata dahil edilerek, ülke genelindeki birbirinden bağımsız ham verilerin önemsiz olduğunun bilincinde olunarak, kurumun merkezileştirme çalışmalarına devam edilmiştir. 1945 yılına gelindiğinde kurumun adı İstatistik Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiş ve beş yıl sonra Tetkik ve Araştırma Dairesi kurularak kurumun yapısı geliştirilmiştir. 1952 yılında tekrar isim değişikliğine gidilerek eski ismi olan İstatistik Umum Müdürlüğü adı yeniden kuruma verilmiştir. 1955 yılında, makul bir özre dayanmaksızın nüfus sayımında görev almak istemeyenlere; nüfus, tarım ve işyerleri sayımlarında cevap vermeyenlere ya da gerçeğe aykırı cevap verenlere cezai yaptırımlar getirilmiştir. 1960 yılında kuruma tekrar İstatistik

Genel Müdürlüğü ismi verilmiştir. 1962 yılında Başbakanlığa bağlı Devlet İstatistik Enstitüsü kurularak merkezileştirme çalışmalarına devam edilmiştir. 1984 yılında teşkilat yeniden yapılandırılmış; 1989-1990 yılları arasında günlük ihtiyaçların ve ileriye yönelik atılımcı yapıyı gerçekleştirecek düzenlemeler yapılarak istatistik verilerinden geleceği öngörebilmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 2005 yılında çıkarılan 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu ile Türkiye istatistik sistemi ve kurum yeniden yapılandırılarak ismi Türkiye İstatistik Kurumu olarak değiştirilmiştir. 2006-2008 yılları arasında istatistik kanunu yeniden düzenlenerek kurum bugünkü yapısını almıştır.¹⁰⁷ Günümüzde kurumun bünyesinde Aile Yapısı İstatistikleri, Bina İnşaatı Maliyet İndeksi, Boşanma İstatistikleri, Bölgesel GSYH, Ciro Endeksleri, Ceza İnfaz Kurumlarına Giren-Çıkan Hükümlü İstatistikleri, Adalet İstatistikleri gibi veri türlerinde istatistikler mevcuttur.¹⁰⁸ Neumark'ın raporunda ifade ettiği merkezi istatistik yapısına zaman içerisinde yapılan çalışmalarla ulaşılmaya çalışılmıştır.

D. Hukuk

Raporun elli altıncı sayfasında ifade edildiği üzere 1949 yılında Avrupa'daki ülkelerde bir iki celse ve birkaç hafta süren davalar Türkiye'de aylarca, yıllarca sürmektedir. Bu konudaki mevzuat düzenlenmelidir; ancak 1949 yılından günümüze davaların süresi ile ilgili problemler tam olarak çözülememiştir.

Örneğin Yargıtay'ın eski başkanı İsmail Rüştü Cirit'in 27 Şubat 2019 tarihli yıllık değerlendirme toplantısında ifade ettiği üzere 2016 yıl sonunda 1 milyon 428 bin 785 olan derdest dosya sayısı; 2017 yılı sonunda 1 milyon 179 bin 27'ye gerilemiştir. 2018 yıl sonu itibarıyla Cumhuriyet Başsavcılığında 435.496; Yargıtay hukuk daireleri ve genel kurulunda 224.111; ceza daireleri ve genel kurulunda 282.350 dosya olmak üzere toplam 941.350 derdest dosya bulunmaktadır. Derdest dosya sayısının azalmasında bölge adliye mahkemelerinin faaliyete geçmesi önemli rol oynamıştır. Dava süreleri açısından ceza dairelerinin ortalama görülme süreleri de 2018 yıl sonu itibarıyla 483 gün; hukuk dairelerinin ortalama görülme süreleri ise 472 gündür.¹⁰⁹

¹⁰⁷ <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=tarihce> 20.08.2020

¹⁰⁸ <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> 20.08.2020

¹⁰⁹ <https://www.yargitay.gov.tr/documents/ek1-1551447748.docx+&cd=4&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> 27.09.2020; <https://istatistikler.uyap.gov.tr/> 27.09.2020

E. Neumark Raporundaki Diğer Öneriler

Neumark’a göre yerli ve yabancı uzmanlarca hazırlanan raporlar ya hiç ya da yeteri kadar dikkate alınmamıştır. Her bakanlıkta rasyonalizasyon ile ilgili işlerde sürekli çalışacak komisyonlar kurulmalıdır. Başbakan ve başbakan yardımcısına bağlı Enformasyon Bürosu kurulmalıdır. Bu büro gazetecilerle temas kurarak tasarlanan tedbirleri anlatmalı, kamuoyuna bilgi vermeli ve bu işler için konferanslar düzenlemelidir. Düşünülen tedbirlerin pozitif ve negatif yönleri tartışılarak bu hususlar yazılı olarak veya radyo yolu ile yayınlanmalıdır.¹¹⁰ Günümüzde bakanlıkların yürütmüş oldukları ve planladıkları faaliyetler gerek bakanlıkların internet adreslerinde gerekse diğer basın ve yayın araçlarında sık sık yayınlanmaktadır. Uygulamalar ve projeler kamuoyu nezdinde olumlu ve olumsuz eleştirilere tabi tutulmaktadır. Neumark’ın önerisi günümüzde gerçekleşmiştir.

¹¹⁰ Fritz Neumark, a.g.e. ss. 6-10

SONUÇ

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Almanya ve Japonya'ya sembolik manada savaş ilan ederek savaş sonrası kurulacak düzenin dışında kalmak istememiş; II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Kars'ı ve Ardahan'ı talep etmiş olması nedeniyle başlayan tehditten dolayı Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı ekonomik ve askeri anlamda Batıya yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin ekonomik taleplerine olumlu yanıt veremeyen İngiltere'nin başatlık rolünü ABD'ye devretmesiyle Türkiye yönünü ABD'ye çevirerek Sovyetler Birliği'ne karşı ekonomik ve askeri yardım taleplerinde bulundu. ABD ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Yunanistan politikasına karşı Truman Doktrini ile Sovyet komünizmine cevap vermişti; ancak doktrin Batı Avrupa'yı kapsamıyordu. Doktrinin eksik olan yönü Marshall Planı ile askeri yönü NATO ile giderilmeye çalışıldı. Marshall Planı kapsamında öncelik Batı Avrupa'nın yeniden kalkındırılmasına verilecekti. Türkiye ise bu plandan 615 milyon dolarlık kredi talebinde bulunarak plana dahil olmak istedi. Bu talep doğrultusunda verilmesi planlanacak kredilerin yönünün belirlenebilmesi için Thornburg ve Barker raporları hazırlandı.

Tarımsal kalkınma modeline ağırlık vermiş gibi görünen Thornburg ve Barker raporları traktör fabrikası yatırımının yapılmasını önermiyor; ithal traktör gibi araçlarla tarımsal kalkınmanın sağlanacağı şeklinde öneriler sıralıyordu. Thornburg Raporu Karabük Demir Çelik tesislerine, Semih Yazıcıoğlu tarafından yapılmış tercüme nüshanın 104. sayfasında ifade edildiği üzere, “ekonomik bir ucube” benzetmesini yaparak tesisin kimya sanayisine zemin hazırlamış olduğunu görmezden gelmekteydi. Barker Raporu Türkiye’de uçak sanayisi alanında geliştirilmiş projeleri önemsiz görerek, gerekli uçakların ithal edilmesini önermekteydi; ancak aynı rapor “Türkiye’de döviz sıkıntısı yaşandığı için yatırımlarda yabancı fonlardan ziyade yerli fonlara ağırlık verilmesini” tavsiye ederek kendisiyle çelişmekteydi. Türkiye’de THK 1’den THK 16’ya kadar projelendirilmiş uçak ve planör projeleri geliştirilmek yerine bu alandaki eksiklik ithalat yoluyla sağlanarak fabrikalar kapatılmıştı. Şakir Zümre’nin bomba fabrikası ise ithal mühimmatların kullanılması dolayısıyla yurt içinden sipariş alamayınca soba fabrikasına dönüştürülmüştü. Uçak ve mühimmat sanayisi devlet tarafından sübvansede edilmeliydi.

Ulaşım alanında ülkenin iç ve dış ihtiyaçlarını karşılayabilecek konveyör sisteminin tasarlanmasını öneren Barker Raporu, demiryollarına yatırım yapılmamasını önererek otomobil ithal edilmesini ve bu otomobillerin satışından alınacak vergilerin karayolu yatırımlarında kullanılmasını önermekte idi. Rapordaki bu öneriye uyulmasıyla Türkiye’de otomobil satışlarında %160’lara varan vergi tarifeleri geliştirilmiş ve karayolu yatırımlarına ağırlık verilerek demiryolları uzun yıllar ihmal edilerek karayolu taşıtlarında ve petrolde dışa bağımlılığın temelleri atılmıştır; “Petrol” alt başlığında ifade ettiğim gibi Thornburg Raporu’nda “Türkiye’nin sınırları çizilirken petrol bölgeleri sınırların dışında bırakılmıştır.” şeklinde bir cümle bulunmaktadır. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’nun 2019 yılı Petrol Piyasası Raporu’na göre Türkiye’nin ham petrol ithalatı 2018 yılına göre yüzde on sekiz artarak 44 milyon 822 bin 756 ton olarak gerçekleşmiştir.¹¹¹

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında neden Batı ağırlıklı politikalar izlemişti? Dönemin siyasi gelişmeleri nedeniyle Türkiye’nin beşeri ve iktisadi sermayesi uluslararası alanda kendi dengelerini kurabilmesine imkan tanımıyordu. Bir tarafta Sovyetler Birliği gibi bir ülkenin tehditleri varken Türkiye’nin askeri ve ekonomik anlamda Batı ittifakının haricinde bir ittifakta yer almaya çalışması, bağımsızlığını kaybetmesiyle sonuçlanabilecek bir gelişme demektir. Dolayısıyla Türkiye Batı ittifakından yana taraf olmak zorunda kalmıştı. Batıdaki ittifaka göre Türkiye komünizme karşı ileri bir karakol olacak; ancak hiçbir zaman ne tam olarak Batılı bir ülke ne de tam olarak Asyalı bir ülke olarak kabul edilmeyecekti. Ek 1’e Türkçe tercümesini eklediğim PPS/23’den anlaşılacağı üzere Amerika’nın da desteklediği Batı Avrupa’da temelleri atılacak bir Avrupa Birliği’nde Türkiye’ye, tarihin hiçbir döneminde Avrupa Birliği’ne tam üye olacak bir ülke düşüncesiyle bakılmadı. Thornburg ve Barker raporları ağır sanayi, otomobil ve havacılık sanayi gibi alanlara yatırım yapılmasını tavsiye etmiyor; bu tür yatırımlar yerine dikiş makinesi ithal ederek tekstil sektöründe uzmanlaşmayı, traktör ithal ederek tarım sektöründe uzmanlaşmayı tavsiye ediyordu. İthal edilecek ürünlerin ise Amerika’dan ve Avrupa’dan temin edilmesi tavsiye edilmişti. Bu tür verilerden hareketle Türkiye’ye uzmanlaşması için önerilen tarım ve tekstil sanayisi alanlarında, raporlardaki tavsiyelere uyulması neticesiyle Türkiye traktör üretecek beşeri sermayeye sahip

¹¹¹ <https://www.enerjigunlugu.net/turkiyenin-ham-petrol-ithalati-2019da-yuzde-54-artti-37704h.htm>
16.10.2020

olamayacak, dikiş makinesi üretecek beşeri sermayeye sahip olamayacaktır. Barker Raporu dokuma alanında Türklerin atalarından gelen tecrübelerle sahip olduğunu aktarmıştır; ancak yeni nesil dokuma makinelerinin üretilmesi yerine ithal edilmesini önermiştir. Thornburg ve Barker raporları tarım ve tekstil sanayisinde Türkiye'ye eksik uzmanlaşma modeli önererek Türkiye'yi teknoloji açısından Avrupa'ya ve ABD'ye bağımlı hale getirmek istemişlerdir.

Yirminci Yüzyıl Fonu tarafından hazırlanan Thornburg Raporu'nun orijinal önsözünde yer alan ifadeye göre, Fon tarafından Brezilya hakkında hazırlanmış raporda "Brezilya ekonomisi, Amerika'nın entelektüel gelişimine katkı sağlayacak hammaddelerin üretilmesi amacıyla" yönlendirilmiştir. Bu bölüm Semih Yazıcıoğlu'nun ve Nail Artuner'in tercüme nüshalarında bulunmamaktadır. Dolayısıyla başka bir ülkeyi ekonomik gelişmesine hammadde üreticisi olarak tasarlayan Yirminci Yüzyıl Fonu'nun; ağır sanayi alanındaki Karabük Demir Çelik tesislerinin olumlu yönlerini görmezden gelerek tesise neden "ucube" benzetmesini yaptığı anlaşılmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, Avrupa'nın ve ABD'nin ekonomik ve askeri dengelerinin bir unsuru olarak görülüyordu. Amerika, Türkiye'ye silah vermektedir; ancak verilen ya da satın alınan silahların kendi çıkarları dışında kullanılmasını istememektedir. Türkiye de 5123 sayılı Kanun'un dördüncü maddesi ile bu durumu kabul etmişti.

Sovyetler Birliği ve ABD neden zıt kutuplarda yer almışlardı? Türkiye'nin Batı'dan yana tek taraflı olarak seçim yapmak zorunda kaldığı II. Dünya savaşı sonrası dönemde liberalizm şeklinde tanımlanan bir tür ekonomik modele sahip olan ABD'nin ve komünizmi hedeflediği iddia edilen bir tür sosyalist rejime sahip olan Sovyetler Birliği'nin birlikte hareket etmeleri pek mümkün bir olasılık değildi. Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle taraflar arasındaki zoraki ortaklık bitmişti. Her iki ülkenin ekonomik yapıları farklıydı, vatandaşların devlete ve dünyaya bakış açıları farklıydı. Sovyetler Birliği bir tür baskıcı sosyalizmle çevresine yayılmaya çalışırken, ABD liberalizmle kapitalizmin harmanlanmış bir tür formu ile yeni pazarlar arayışı içerisindeydi. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin bağımsızlığını hedef almış politikası nedeniyle ekonomik ve askeri tercihler Batı ittifakından yana yapılarak NATO'ya üye olunmuştu. Barker ve Thornburg gibi yabancı uzmanların Batı ile entegrasyon süreci için

hazırladıkları raporlar bu sürecin önemli bir parçası olmuştur. Türkiye'nin ilerlemek zorunda kaldığı bu yolda Türkiye'ye ilerlemesi için gösterilen yol tam olarak tarım ülkesi bile olabilmekten uzak bir yere çıkan bir yoldu. Türkiye'ye "tarım alanında üretimi bizim sizlere sağlayacağımız araçlarla arttırın" deniliyordu. Uçak fabrikası gibi geleceğin sektörlerinden olacak yatırımlarla ilgilenmeyin; bu tür faaliyetlerle uğraşmaya devam ederseniz sermayemizi başka coğrafyalarda değerlendiririz, deniliyordu. Türkiye alacağı yardımlarla veya kredilerle; Batı'dan uçak alarak, traktör alarak, lokomotif alarak, gemi alarak yardımın ya da kredinin geldiği yere ürettiği ekonomik değerleri transfer edecekti. Bu süreç içerisinde sübvans edilmesi gereken sektörler desteklenemedi. Yukarıda ifade ettiğim gibi Barker Raporu'na göre dokuma alanında atalarından öğrenilmiş tecrübelere sahip bulunduğu için bu alanda uzmanlaşacak Türkiye, dikiş makinesini ithal edecekti. Yurtiçi ve yurtdışı ürünlerin ülkede ve ülke dışında dolaşımı için yollar ve araçlar gerekliydi ve Türkiye'de ülkenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeterli yol ve entegre elektrik şebekesi dahi yoktu. Amerika nükleer silah kullanırken Türkiye'de merkezi bir istatistik ofisi yoktu.

Marshall Planı kapsamında ekonomiler karşılıklı olarak bağımlı hale getirildi. Bu bağımlılıkta teknoloji üretecekler yüksek kâr elde ederken, tarım gibi alanlar da eksik uzmanlaşan Türkiye ise pastadan daha az pay alacaktı. Nobel Barış Ödülü almış Marshall Planı'nın bir diğer yönü; destek kredilerinden yola çıkılarak daha büyük kazançlar elde edebilme stratejisi olmasıydı. Bugünden baktığımızda ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı başarı ile uygulamıştır. Türkiye ve Yunanistan üzerinden Sovyet yayılmacı stratejisine engel olurken Batı Avrupa'yı ekonomik ve askeri anlamda güçlendirmişti. Ek 1'de ifade edildiği gibi Avrupa'nın sosyo-ekonomik ve siyasi durumu da bu planın uygulanmasını kolaylaştıracaktı.

Türkiye'nin dahil olmaya çalıştığı Marshall Planı'nda özel sektöre endüstrileşme yerine dağıtıcı gibi görevler verilmesi, Türkiye'nin sanayileşememe sorununa sebep olmuştu. Marshall Plan'ı ile amaçlanan Batı Avrupa'nın kalkınmışlığı, Türkiye'nin rekabetten geri kalmasıyla sonuçlanacaktı. Türkiye'nin jeopolitik konumu da Soğuk Savaş sürecinde sanayileşmeye yeterince kaynak ayıramamasına neden olurken; terör sorunu da ülkenin kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmasını engelleyecekti. Türkiye'nin ileri bir karakol olarak algılanması ve Sovyet tehditleri Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi "seferberlik halinde" beklemesine sebep olmuştu.

Eğer Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sonrasında baskı yoluyla, toprak talep etmek gibi düşmanca politikaları Türkiye'ye karşı uygulamak yerine karşılıklı menfaatlerin korunması ve geliştirilmesi gibi bir vizyonla politikasını şekillendirebilseydi, Türkiye'nin tek yönlü olarak Batı'ya yönelmek zorunda kalmasının önüne geçebilir ve bölgede daha etkin adımlar atabilirdi. Egemenlik haklarını hiçe sayan başka bir devletin rejiminin unsurları olan komünizm gibi akımları engelleme çabası da o yıllarda Türk devletinin savunma refleksinin sonucuydu.

Türkiye ise tek yönlü, Batı ağırlıklı dış politikayı uygulamak yerine, kendi dinamiklerini kurabilecek imkanlara sahip olabilseydi; günümüz dünyasında çok daha fazla sözü geçen, çok daha yüksek refah seviyesine sahip bir ülke olabilirdi. Bu süreçle birlikte “Türkiye’de Üretilen Planörler ve Uçaklar” alt başlığında ifade ettiğim gibi 1938 yılında havacılık sanayisinde Nuri Demirağ’ı destekleyen hava müsteşarı, 1949 yılında Etimesgut Uçak Fabrikası’nın uçakları için, “Size parayla sipariş vermem zira Amerikalılar bedava uçak ve motoru veriyor. Bu millet sonra beni asar” demiştir.” “ABD bedava uçak veriyor” gibi gerekçelerle uçak ve bomba fabrikaları gibi savunma tedbirleri için olmazsa olmaz unsurlar ihmal edilerek, bu alanda faaliyet gösteren işletmelerin kapanmasının önü açıldı. Halbuki yukarıda da ifade ettiğim gibi Amerikan “yardımları” amacı dışında kullanılamayacaktı ve TBMM’de bu durumu kabul etmişti.

17 Kasım 1962 tarihinde Adalet Partisi’nden İstanbul milletvekili Tahsin Demiray TBMM’de yaptığı konuşmada Marshall Planı’nın batının planı olduğunu; sistemin I. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan topyekün savaflara benzemediğini; sistemin tamamen değişmiş olduğunu; I. Dünya Savaşı’ndan sonra planlar geliştiren batılı devletlerin II. Dünya Savaşı’ndan sonra milyarlarca dolarlık fedakarlıklar olarak tanıtılan kredilerinin; Harvard, Londra ve Cambridge üniversitelerinde geliştirilen planların taktiksiz olduğunun iddia edilemeyeceğini ve bu tür iddia sahiplerinin tarih önünde güç durumda kalabileceğini; bu bağlamda Thorburg ve Barker raporlarının önemli olduğunu ifade etmiştir.¹¹²

Thornburg ve Barker raporları ABD’nin ekonomi stratejisinin içerisindeki küçük parçalardan ibarettir. Bu raporlar ABD’de ve Avrupa’da üretilecek ürünler kapsamında Türkiye’yi değerlendirmiş ve yüksek teknoloji gerektiren ağır sanayi alanında

¹¹² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, Toplantı 2, 7. Birleşim, 17.11.1962, s. 217

Türkiye'nin gelişmesini önermemişlerdir. Halbuki Thornburg ve Barker raporları bölümlerinde ifade ettiğim gibi beşeri sermaye eksikliği eğitimle telafi edilebilirdi. Havacılık sanayisi sübvansé edilseydi Türkiye bu alanda Dünya'ya milyarlarca dolar değerinde katma değeri yüksek ürünler pazarlayabilirdi. Şakir Zümre'nin mühimmat fabrikası kamulaştırılsa ya da sübvansé edilseydi, akıllı mühimmatlar ithal edilmek yerine yerli kaynaklarla günümüzden çok daha önce üretilirdi; ancak fabrika talep olmadığı için soba fabrikasına dönüştürülmüştü.

Thornburg ve Barker raporlarına ek olarak “Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları” isimli rapor 1949 yılında Türkiye'nin politikalarına şekil verebilecek ve etki edebilecek kamu kurumlarının durumunu ifade etmektedir. Bu rapor Amerika'nın nükleer silah kullandığı bir dönemde Türkiye'nin idari anlamda nerede olduğunu anlatmaktadır.

Bugünün Türkiye'si entegre elektrik şebekesi, elektrikli tren, soğuk hava depoları, konserve fabrikaları gibi araçlara sahiptir. Neumark Raporu'nda da ifade edildiği gibi yargıdaki derdest dosya sayısının fazlalığı günümüzde de tam olarak çözilememiş bir problemidir. Thornburg Raporu'nda ifade edildiği üzere “Türkiye'nin sınırları çizilirken petrol bölgeleri dışarıda bırakılmış” olduğu için Türkiye'nin petroldeki enerji bağımlılığı devam etmektedir. Yüksek enflasyonun önüne geçilememiştir. Thornburg Raporu'nun son sayfasında ifade bulan “liyakat” ve “yüksek vergi oranları” ülkemizin problemlerinden olmaya devam etmektedir.

EKLER

Ek 1

Politika Planlama Dairesi Raporu

Çok gizli

[WASHINGTON] 24 Şubat 1948

PPS/23

GÜNCEL TRENDLERİN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ **ABD DIŞ POLİTİKASI**

I. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Avrupa

Batı Avrupa'nın komünist kontrolden kurtarılacağı varsayımı üzerine, Büyük Britanya ile kıta ülkeleri arasındaki ilişkiler, bir yandan Büyük Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada arasında, bizim için büyük önem taşıyan uzun vadeli bir politika sorunu haline gelecektir. Bu sorunun kapsamı çok büyüktür ve karmaşıklığı o kadar çoktur ki basit ve kolay bir cevap verilemez. Çözümlerin uzun bir süre boyunca adım adım evrimleşmesi gerekecektir. Ancak bugün, ulusal çıkarlarımıza en uygun olan modelin ana hatlarını düşünmeye başlamak için çok erken değil.

Görüşüme göre, aşağıdaki gerçekler sorunların dikkate alınmasında temel olmalıdır.

1. Avrupa'nın özgür ulusları Moskova yönetimi altında birleşmiş doğudaki halklara karşı kendilerini savunacaksa, Batı Avrupa'da bir tür siyasi, askeri ve ekonomik birlik gerekli olacaktır.

2. Bu birliğin, İngiltere'nin katılımı ve desteği olmadığı sürece, tasarlanan amaca hizmet edecek kadar güçlü olup olmayacağı tartışmalıdır.

3. Öte yandan, İngiltere'nin uzun süredir devam eden ekonomik sorunları, diğer Batı Avrupa ülkeleri ile daha yakın bir ilişki kurulması yoluyla çözülebilir; çünkü bu ülkeler de ihtiyaç duyulan gıda ve hammadde fazlalıklarına sahip değildir; bu ihtiyaçlar Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri ile daha yakın bir ilişki ile çok daha iyi karşılanabilir.

4. İngiltere'yi kucaklayan; ancak Doğu Avrupa'yı dışlayan bir Avrupa birliğinin ekonomik açıdan sağlıklı hale gelmesinin tek yolu, bu yarımküreyle veya Afrika ile ticaret ilişkilerini geliştirmesi olacaktır.

Yukarıdaki bir ikilemin üstünde durduğumuz görülecektir. Eğer İngiltere'yi ABD-Kanada yörüngesine götürecekseniz, "şimdi birlik" formülüne göre, bu muhtemelen İngiltere'nin uzun vadeli ekonomik problemini çözecek ve büyük bir gücün doğal bir siyasi varlığını yaratacaktır. Ancak bu, İngiltere'yi kıta ülkeleriyle aradığı yakın siyasi birleşmeyi kesme eğiliminde olacaktır ve bu nedenle kıta uluslarını Rus baskısına karşı daha savunmasız hale getirmenin nihai etkisine sahip olabilir. Öte yandan, İngilizler sadece kıtasal komşularıyla daha yakın bir ilişki içinde çözüm aramaya teşvik edilebilir, daha sonra İngiltere'nin ya da Almanya'nın uzun vadeli ekonomik sorununun görünür bir çözümü yoktur ve ekonomik kurtarma programının sona ermesiyle, bu ülkeye Avrupa yardımı için başka bir talep krizi ile karşı karşıya kalacağız.

Bana göre bu ikilemden ortaya çıkan iki sonuç var. Bu sonuçlar birbirlerine karşıt olmaktan ziyade birbirlerini çok iyi destekleyebilirler.

İlk etapta, İngiltere bir Avrupa birliğine katılım planıyla, kuvvetli bir şekilde ilerlemesi için teşvik edilebilir ve sadece İngiltere değil, tüm birliği bu ülke ve Kanada ile daha yakın bir ekonomik birliğe getirmeye çalışabiliriz. Bununla birlikte, eğer bu gerçekten etkili olarsa, ekonomik birliğin, önemli bir para birimi ve gümrük birliği derecesi, artı Avrupa ile bu kıta arasında bireylere seyahat özgürlüğü getirmek için çok samimi olması gerektiğini hatırlamalıyız. Ancak bu şekilde, özel sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı, bu alanların bu ülkeden hükümet yardımına anormal bağımlılığı için gerçek bir tedavi bulmamıza gerekli olacaktır. Ancak, böyle bir programın ITO (Uluslararası Ticaret Organizasyonu) Tüzüğü açısından olası etkilerini de dikkatli bir şekilde değerlendirmeliyiz. Gördüğüm kadarıyla, taslak tüzük ve ticaret anlaşmaları programımızın arkasındaki tüm teori, Batı Avrupa ülkelerine, diğer tüm ITO üyelerine ve Ticaret Anlaşması ortaklarına benzer bir önlem almadığımız özel tesisler genişlememizi zorlaştıracaktır.

İkinci bir olası çözüm, Batı Avrupa ülkeleri birliğinin, Afrika kıtasının sömürge ve bağımlı bölgelerinin ekonomik gelişimini ve sömürüsünü ortaklaşa üstleneceği düzenlemelerde yatar. Böyle bir programın gerçekleştirilmesi, muhtemelen Batı Avrupa'daki mevcut hükümetlerin vizyonunun ve güçlü yönlerinin ve liderlik

kapasitesinin çok üzerinde olan talepleri kuşkusuz ortaya koyar. Dışardan büyük bir prodüksiyon ve çok sabır gerekir. Ancak bu fikrin kendisinin önereceği çok şey var. Afrika kıtası, komünist baskılara nispeten az maruz kalıyor ve çoğu bugün büyük bir güç rekabetine konu oluşturmuyor. Batı Avrupa'nın deniz ülkelerine kolayca ulaşılabilir durumdadır ve politik olarak çoğunu kontrol eder veya etkilemektedir. Kaynakları hâlâ nispeten gelişmemiş, çok sayıda insanı ve Avrupa'nın fazla miktarda teknik ve idari enerjisini emebilir. Son olarak, Batı Avrupa Birliği fikrine, herkesin son aylarda oldukça başarılı bir şekilde el birliğiyle uğraştığı somut bir hedefe, borç verilecektir.

Ancak bu belki olabilir, bir şey açıktır: ekonomik kurtarma programının ana amacını yerine getirmek istiyorsak, İngilizlerin Batı Avrupa Birliği'ne yönelik çabalarını samimi ve sadık bir şekilde desteklemeliyiz. Ve bu destek yalnızca zaman zaman kamuya açık onay ifadelerinden oluşmamalı. Mesele, İngilizlerin kendileriyle ve Batı Avrupa'nın diğer hükümetleriyle dikkatli ve sempatik bir şekilde tartışılmalıdır. Bu tür tartışmalarda hem kendi politikamızın açıklığa kavuşturulması açısından hem de Avrupalıların kendileri üzerinde sağlıklı ve yararlı bir etki yaratmanın yolu olarak birçok şey başarılabilir. Özellikle, Batı Avrupalıları Almanları Avrupa vatandaşları olarak ele alma zorunluluğu konusunda ikna etmeye yardım edebilirsek, çok büyük bir aşamayı gerçekleştirmiş olacağız.

Bunu akılda tutarak, Batı Avrupa'daki misyonlarımızdan her birine hem genel olarak hem de ilgili ülkeye özel atıfta bulunarak, Batı Avrupa Birliği sorununu özel olarak incelemesini istemenin iyi olabileceğini düşünüyorum. Bu çalışmanın hazırlanmasında, kendi başkentlerinde tanıdıkları en bilge ve en tecrübeli kişilerin görüşlerine danışmak faydalı olacaktır. Bu çalışmalara, temel problemin en iyi nasıl ele alınabileceği konusunda kendi önerileri eşlik etmelidir. Bu bölümdeki bu tür çalışmaların bir özeti, söz konusu sorun hakkında bilgili ve dengeli görüşün oldukça sağlam bir kesitini vermelidir.

II. Avrupa'yı Kurtarma Programı

Kongre'deki tartışmaların seyri şimdi, bu hükümetin Avrupa'ya yardım konusunda harekete geçtiği eylemin ana hatlarını bir dereceye kadar ayırt etmemizi mümkün kılıyor.

1. Programın Yönetimi

Ortaya çıkan toparlanma programının en önemli özelliği, bu Hükümet tarafından politik bir mesele olarak değil, teknik bir ticari işlem olarak yürütülmesidir. Bunun gerçekçi bir şekilde programın potansiyel siyasi etkisini azaltacağı ve bu hükümetin Avrupa'ya yönelik politikalarında önemli ölçüde bir karışıklık, çelişki ve etkisizliğe yol açacağı gerçeğiyle yüzleşmeliyiz. Avrupa hükümetleri ile bu hükümetin ayrı bir ajansı tarafından, bu kadar uzun bir süre boyunca, bu kadar büyük önem taşıyan konularda ilişkilerin yürütülmesi, Avrupa işlerindeki Dışişleri Bakanlığı'nın operasyonlarına derinden girmeyi ve Avrupa'daki misyonlarının prestijini, yetkinliğini ve etkinliğini azaltmayı başaramaz.

Bu şartlar altında, Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerimizde bu bölümün etkisinin kullanım olanaklarının, ağırlıklı olarak Beyaz Saray yoluyla ulusal politikayı ne ölçüde etkileyebileceği konusu olacaktır. Bu, Bakanlığın ve Beyaz Saray arasındaki irtibat araçlarına ve özellikle de Ulusal Güvenlik Konseyi'ne olan bağlılığının çok daha fazla artması gerektiği anlamına gelir.

Ancak, ulusal politikanın bu kadar yuvarlak kanallar aracılığıyla yürütülmesini ve ekonomik kurtarma programı yönetimi gibi yeni ve ayrı bir organizasyonun kullanımını içermesi, politika oluşturma işlevlerinin düzenli hükümet kurumlarıyla net bir şekilde dinlenmeye devam etmesi durumunda gerçekleştirilebilecek kadar açık veya etkili olabileceğini umarak kendimizi aldatmamalıyız. Hiçbir politika, onu gerçekleştirenlerin anlaşılmasını emretmedikçe gerçekten etkili olamaz. Dış ilişkiler alanındaki hükümet politikalarının anlaşılması, dünyanın en iyi iradesiyle canlandırılmış olsalar bile, bu alanda yeni olan insanlar tarafından kolayca elde edilemez. Bu, kısa sürede yapılabilecek olan bir brifing veya talimat değildir. Bu, yıllarca gerekli olan bir eğitim ve öğretim meselesidir.

Dış alanda faaliyet gösteren geçici savaş sonrası ve düşmanlık sonrası kurumlarla olan tecrübemiz, kendi personelinin vizyonunun ve eğitim ufğunun ötesine geçen politikaların uygulanmasında sadece değeri yüksek olmayan yeni kurumlar olduğunu değil, aynı zamanda nihai analizde ulusal politikaya hizmet etmek yerine şekillendirme eğiliminde olan kendi momentumlarıdır.

Bu yardım programının yürütülme şeklinin mutlaka temel amacının yerine getirilmeyeceği anlamına geleceğini düşünmüyorum. Esnek bir siyasi araç olarak ABD

yardımını taktik olarak kullanamayacağımız halde, fonlar ve mallar yine de Avrupa sahnesinde önemli bir faktör oluşturacaktır. Bu miktardaki ekonomik yardımın sadece mevcudiyeti, tabiri caizse, Batı Avrupa halklarının siyasi bağımsızlığı korumak için kendi mücadelelerinde kendilerini destekleyebilecekleri yeni bir topografik özellik yaratacaktır.

Ama şunu kabul etmeliyiz ki, tasarı kabul edildikten sonra, mesele büyük ölçüde ellerimizin dışında olacak. Ekonomik kurtarma programının yönetiminin işleyişi, söz konusu dönemde bu departmanın kendisi ile Avrupa ile ilgili herhangi bir keskin ve güçlü politika yürütmeyi zorlaştıracaktır. Bu, elbette, Avrupa sahnesinin gelişimini dikkatli bir şekilde incelemeye devam etme ve Avrupa alanıyla ilgili ulusal politikanın formülasyonuna elimizden gelenin en iyisini yapma görevini yerine getirmez. Fakat Politika Planlama Dairesi, Dünya yüzeyinin büyük bir alanına göre, son savaş sırasında birçok durumda işgal ettiği konuma geri itiliyor -bir yönetici ajans yerine bir danışma pozisyonu-.

2. Zaman Faktörü ve Miktar Sorusu

Kongrenin bu konuda harekete geçmesi, programın başarısı için kesin bir tehlike arz ediyor. Yardıma ulaşılabilecek tarih ile Avrupa rezervlerinin dayanabileceği yer arasındaki fark, programın etkisinin büyük bir kısmını geçersiz kılabilir.

Kongrenin eylemini hızlandırmak için yalvarmaya veya çağırarak yapabileceğimiz pek bir şey yoktur. Ancak bence konuyla ilgili zaman sınırlarını (bizim ekonomik analistlerimizin belirlemesi gereken) ve gecikmenin olası sonuçlarını açıkça belirtmeliyiz. Ayrıca, belirtilen zaman sınırlarından sonra verilen yardımın hükümetin yürütme organının tavsiyelerine cevap olarak değerlendirilemeyeceğini ve bu şartların programın bu şartlarda istenen veya etkinliğinin sorumluluğunu alamayacağını açıkça belirtmeliyiz.

Aynı prensip, programın kurtarma amacı için gerekli olan minimum miktarın altında kesilmesi durumunda da geçerlidir.

Her iki durumda da kongreye "dikte" etmeye çalıştığımız suçlamalar olacak. Ancak burada ciddi bir sorumluluk sorunu var: Hükümetin yürütme organı, çok az, çok geç ya

da her ikisinin de çok az olacağını bildiği bir yardım programı için bir sorumluluk payını kabul etmeye zorlanmasına izin verirse, gelecekteki konumunda utanç görecektir.

3. Avrupa Birliği Sorunu

Hem Avrupa'da hem de burada Harvard konuşmasına verilen gerçek tepki, bir yardım programının başarısının Avrupa Birliği kavramı için ne kadar hayati önem taşıdığını gösterdi. Program aslında katılan ülkeleri bir araya getirmek için faaliyet göstermediği sürece, kesinlikle ana amacında başarısız olacak ve dünya kamuoyunun gözüünde, dış ekonomi yardımındaki önceki çabalardan ayıran haysiyeti ve önemi üstlenmeyecektir.

Bu aşamada, görüşmelerde sadece Kongre'de değil aynı zamanda Bakanlıktaki görüşün yok olma tehlikesi de var.

Bu nedenle, bu öğeyi yardım programı kavramı içinde vurgulama fırsatını kaybetmememiz ve 16 ülke arasındaki işbirliği ve ortak sorumluluk ilkesinin operasyonun idaresinde vurgulanmasında ısrar etmemiz gerektiğini belirtmeliyiz.

III. Almanya

Almanya'daki askeri hükümetin sorumluluğuyla ilgili gelecek değişiklikler, hedeflerimizin yeni uzun vadeli kavramlarını o ülkeye göre geliştirmemiz için uygun bir fırsat sunuyor. Mevcut politika direktiflerinin kavramlarına güvenemeyiz.

Bu bağlamda yapılacak planlama mutlaka çok yönlü ve hacimli olmak zorundadır. Ancak bugün karşılaştığımız sorunun ana hatlarını ve bence aramamız gereken çözümleri görmemiz mümkündür.

Uzun vadede, Batı ve Orta Avrupa'nın geleceği için sadece üç olasılık olabilir. Bunlardan biri Alman egemenliği. Bir diğeri Rus egemenliğidir. Üçüncüsü, Almanya'nın parçalarının içine çekildiği; ancak diğer ülkelerin etkisinin Almanya'yı yerinde tutmak için yeterli olduğu federe bir Avrupa.

Gerçek bir Avrupa federasyonu yoksa ve Almanya güçlü ve bağımsız bir ülke olarak restore edilirse, Alman egemenliği için başka bir girişim beklemeliyiz. Gerçek bir Avrupa federasyonu yoksa ve Almanya güçlü ve bağımsız bir ülke olarak restore edilmezse, örgütlenmemiş bir Batı Avrupa, organize bir Doğu Avrupa'ya sonsuza kadar karşı

koyamayacağı için Rus egemenliğini davet ederiz. Bu iki kötülükten birinden kaçınmak için makul olan tek umut verici olasılık, Batı ve Orta Avrupa'daki bir tür federasyon.

Bugünkü ikilemimiz, bir Avrupa federasyonunun ABD çıkarları açısından en iyi çözüm olma ihtimaline sahip olmasına rağmen, Almanlar bunun için hazırlıksızdır. Böyle bir federasyona ulaşmak, Almanya'nın bölünmesi veya şiddetli bir şekilde merkezden uzaklaştırılması ve bileşen parçalarının ayrı ayrı Avrupa Birliği'ne getirilmesi halinde daha kolay olacaktır. Birleşik bir Almanya'yı, hatta birleşik bir Batı Almanya'yı böyle bir birliğe sokmak çok daha zor olurdu; çünkü bunun için hâlâ birçok bakımdan diğer bileşenleri fazla olur.

Şimdi, Reich'in bir bölümü, yenilginin hemen ardından kararlı ve derhal gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilirdi. Fakat o an artık geçmişte kaldı ve bugün başa çıkmamız gereken başka bir durum var. Günümüzde işler dururken, Almanlar psikolojik olarak sadece Reich'in dağılması için hazırlıksız değil, aynı zamanda açıkça elverişsiz olan bir zihin çerçevesi içindedir.

Şimdi Almanya'nın geleceği için yaptığımız herhangi bir planlamada, bu zamana kadar olan mesleğimizin Alman halkının psikolojisi açısından talihsiz olduğu gerçeğinin tatsız olduğu gerçeğini hesaba katmamız gerekecektir. Düşmanlık, acı, dejenere olmayan ve patolojik olarak Alman birliği eski kimerasına bağlı olarak tarif edilebilecek bir düşmanlık sonrası dönemin bu aşamasından ortaya çıkıyorlar. Onlar üzerindeki ahlaki ve politik etkimiz, teslimiyetten bu yana ilerleme kaydetmedi. Ne bizim ilkelerimizden ne de bizim örneğimizden etkilendiler. Bizi liderlik için aramayacaklar. Siyasi yaşamları muhtemelen kutuplaşma çizgileri boyunca aşırı sağa ve aşırı sola doğru ilerleyecektir, her ikisi de bizim açımızdan, düşmanca, başa çıkmak için çirkin ve değer verdiğimiz şeylere saygılı.

Böyle bir Almanya'nın kendi iradesiyle bir Avrupa Birliği modeline yapıcı bir şekilde uyum sağlamasına güvenemeyiz. Ancak Almanlar olmadan, hiçbir gerçek Avrupa federasyonu düşünülemez. Ve federasyon olmadan, Avrupa'nın diğer ülkeleri yabancı egemenliğe yönelik yeni bir girişime karşı koruma sağlayamazlar.

Rus ve Alman komünistlerinin bizim tarafımızdaki bölünme hareketinden politik olarak faydalanmaya hazır olmadıkça, nüfusun iradesinden bağımsız olarak Almanya'yı bölmeye devam edebilir ve ilgili kesimleri bir yerde yer almaya zorlayabiliriz: Federasyon Avrupası. Ancak bugün hüküm süren koşullarda, bunu Alman halkını politik

olarak komünistlerin kollarına atmadan yapamayız. Ve bu gerçekleşirse, Avrupa'daki zaferimizin meyveleri büyük ölçüde tahrip olmuş olacak.

Bu nedenle olasılıklarımız, dışlanma süreciyle, Almanya'daki bölünme meselesine değinmeden, Almanya'yı ya da Batı Almanya'yı bir Avrupa federasyonuna getirmeye çalışacak; ancak buna izin vermeyecek bir politikaya indirgenir. Federasyon veya diğer Batı Avrupa ülkelerinin güvenlik çıkarlarını tehlikeye atmak. Ve bu, Alman halkına, kendi iradelerini kendi kendine kısıtlamaya, diğer batılı uluslara karşı yeterli sorumluluk duygusunu hissetmeye ya da Batılı değerlerin kendi ülkelerinde ve Avrupa'nın başka yerlerinde korunması için kendilerini endişelendirmeye dayanamayacağımız gerçeğiyle gerçekleştirilmelidir.

Bu problemi çözenin bir yolu olarak eski moda kollektif kavramların hiçbirine güvenmiyorum. Avrupa tarihi, Avrupa devletinin egemenliği için çaresiz ve kararlı bir teklife karşı çıkma aracı olarak, tam egemen ülkeler arasındaki çok taraflı savunma ittifaklarının zayıflığını açıkça ortaya koymuştur. Bazı karşılıklı savunma düzenlemeleri, hiç şüphesiz bu konuda eski moda olan ve gerçekçi olmayan diğer Batı Avrupa halklarının önyargılarına bir imtiyaz olarak gerekmeyecek. Ancak, Almanlar adına yenilenen sıkıntılara karşı caydırıcı olmaları konusunda onlara güvenmedik.

Bu durumda, Almanya'nın Batı Avrupa'nın diğer ülkeleri ile olan ilişkisinin, Almanya'nın nüfus ve askeri sanayi potansiyelinde öncelikli bir şekilde sömürüsünün kötüye kullanılmasına karşı mekanik ve otomatik koruma sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiği açıktır.

Planlamamızın ilk görevi, bu tür önlemleri bulmak olacaktır.

Bu bağlamda, Ruhr sorununa öncelik verilmelidir. Ruhr endüstrilerinin bir nevi uluslararası mülkiyeti veya kontrolü, aslında Almanya'nın endüstriyel kaynaklarının agresif amaçlar için kötüye kullanılmasına karşı en iyi otomatik koruma yöntemlerinden biri olacaktır. Keşfedilmeye değer başka önlemler de olabilir.

Planlamamızın ikinci bir çizgisi, Alman ekonomisinin geri kalanıyla Avrupa'nın kalanının iç içe geçmesi yönünde olmalıdır. Bu, mevcut politikalarımızı belirli açılardan tersine çevirmemiz gerektiği anlamına gelebilir. Benim düşmanlık politikamıza göre, en ağır hatalardan biri, Almanların yenilenen aşırı ayrışma ve Avrupa'nın diğer halklarından sanal olarak izole edilmesinde, eskisinden daha küçük bir bölgeye sıkıştırılmalarıydı. Bu tür ayrışma ve sıkıştırma her zaman Alman karakterindeki en kötü

tepkileri ortaya çıkarır. Almanların ihtiyaç duyduğu şey, kendilerine şiddetle saldırmak değil, yalnızca doğuştan gelen gerçek dışılıklarını ve kendilerine acımaları ve meydana okuyan milliyetçilikleri arttırmak değil, aynı zamanda kollektif soykırılıklarından çıkmaları ve başka şeylerle daha fazla şeyleri görmeleri için cesaretlendirilmeleridir. Avrupa'da ve dünyanın başka yerlerinde ve kendilerini Almanlar olarak değil, dünya vatandaşları olarak düşünmeyi öğrenmek gibi.

Daha sonra, Almanlar üzerindeki ahlaki etkimizin iflasını kabul etmeli ve tarafımızdaki psikolojik açıdan talihsiz olan bu eylem ve politikaların mümkün olan en erken şekilde sona ermesi için planlar yapmalıyız. Her şeyden önce, Almanya'daki kuruluşumuzu mümkün olduğunca azaltmalıyız; zarar görmüş bir bölgede çok sayıda muzaffer milletin temsilcisinin ikamet etmesi, özellikle yaşam standartları Almanya'daki Amerikalılar kadar belirgin biçimde farklı olduğunda, hiçbir zaman yararlı bir faktör değildir. İkincisi, iç Almanca problemleri üzerine mentor ve yargıç olarak kurma eğiliminde olan faaliyet biçimlerini (denazifikasyon, yeniden eğitim ve her şeyden önce Nürnberg Duruşmaları) mümkün olduğunca çabuk sonlandırmalıyız. Üçüncüsü, mümkün olan en kısa sürede askeri hükümetten vazgeçme ve Almanları kendi işleri için bir kez daha sorumluluk almaya zorlama cesaretine sahip olmalıyız. Bu sorumluluğu onlar için kabul edeceğimiz sürece, asla bunu yapmaya başlamayacaklar.

Batı Almanya'nın askeri işgali uzun bir süre daha devam etmek zorunda kalabilir. Avrupa sahnesinin yarı kalıcı bir özelliği olduğunu görmeye bile hazırlıklı olmamız gerekebilir. Ancak askeri hükümet farklı bir şey. Kaldırılınca kadar, daha istikrarlı bir Avrupa yönünde ilerleyemeyiz.

Son olarak, şu andan itibaren mümkün olan her şeyi Almanya'nın batılı komşularının görüşleriyle Almanya'ya yönelik politikamıza koordine etmek zorundayız. Bu, özellikle kendi görüşlerimizin uygulanmasında değerli işbirliğini sağlamak için muhtemelen kolayca teşvik edilebilecek Benelüks ülkeleri için geçerlidir. Bu komşu ülkeler, uzun vadede, geliştirebileceğimiz herhangi bir çözümle yaşamak zorundadır ve Batı Avrupa'nın başarılı bir şekilde düzenlenmesi için tam katkısını almaları ve tüm sorumluluk ölçütlerini yerine getirmeleri kesinlikle şarttır. Birçok durumda, desteklerini kazanmak için kendi politikalarımızı temperlemek, onların duygularına karşı tek taraflı hareket etmeye çalışmaktan daha iyi olacaktır.

Önümüzdeki bu görev ve problemlerle, bu müdahale döneminde daha sonraki politikalarımıza zarar verecek hiçbir şey yapmamamız önemlidir. Dışışleri Bakanlığına uygun bürolara, kendi işlerinde bu hususları akılda tutulması talimatı verilmelidir. Ayrıca, Almanya'daki politikalarının kovuşturulmasın da askeri otoritelerimiz tarafından da göz önüne alındığını görmeliyiz. Bu düşünceler, diğer hükümetlerin temsilcileriyle yaptığımız tartışmalarda da gözlemlenmelidir. Bu, özellikle Fransızlarla ve İngilizlerle yapılacak tartışmalar için geçerlidir.

IV. Akdeniz

Son bir yıl içinde durum geliştiğe, Sovyet Birliği'nin Batı Avrupa'nın birliğini bozma ve bu bölgeye siyasi bir giriş yapma şansı Kuzey Avrupa'da zayıflıyor, halkların daha büyük siyasi olgunluğunun kademeli olarak kendini savunduğu; ancak, Akdeniz'in kıyıları boyunca güneyde gerçekte artmazsa, kendilerini tutuyorlar. Burada Ruslar, yalnızca Balkan uydularındaki şiddetli şovenizmi değil aynı zamanda Yunan ve İtalyan halklarının çaresiz zayıflığı ve yorgunluğunun da varlığına sahipler. Bugün Yunanistan ve İtalya'daki şartlar korkunun siyasi eylem için silah olarak kullanılmasına elverişli olmaları dolayısıyla temel ve komünist harekete aşına olan taktiklere açıklar.

Bu hükümetin, yabancı ülkelerde komünist unsurların sunduğu ulusal bağımsızlık tehdidiyle başa çıkabilmesi için gerekli silahlara sahip olmadığı sık sık tekrarlanamaz. Bu husus hükümetin komünistlerin direnişinin düşük olduğu ülkelerde başarıya ulaşmasını engellemek için alabileceği tedbirler konusunda son derece zor bir sorun teşkil etmektedir.

Planlama Ekibi, incelemeye giren her bir probleme daha fazla önem vermiştir. Sonuçları şöyle özetlenebilir:

(1) Amerika Birleşik Devletleri'nin yerli komünist unsurların yabancı ülkelerdeki çabalarına karşı çıkmak için düzenli silahlı kuvvet kullanılması, genellikle zarardan daha fazla zarar verebilecek riskli ve kârsız bir girişim olarak kabul edilmelidir.

(2) Bununla birlikte, komünist faaliyetlerin sürdürülmesinin ABD'nin silahlı gücünden etkilenen alanların çevresine çekme eğiliminde olduğu ve bu alanların Kremlin'in kesinlikle ABD'nin gücünün dışlanması isteyeceği alanlar olduğu görülüyorsa, bunun Sovyetler Birliği'nin savunma, güvenlik çıkarlarını devreye sokması

ve Rusların yerel komünist güçler üzerinde sınırlayıcı bir etki yapmasına neden olma ihtimali vardır.

Personel, bu nedenle takip edeceğimiz en akıllı politikanın komünistlerin Yunanistan ve İtalya'da ne kadar ileri gittiklerinde, harekete geçilmesi durumunda bu hükümetin barışçılığın yayılmasını uzatmak zorunda kalacağımız eylemlerimizi Rusya'nın açıkça ortaya koyacağını düşünüyordu.

Aklımızda hiç şüphe yok, ancak Ruslar Yunanistan'da komünist bir hükümet kurulmasının Libya ve Girit'te ABD hava üslerinin kurulması anlamına geleceğini ya da Kuzey İtalya'daki bir komünist ayaklanmanın yenilenen işgale yol açacağı anlamına geldiğini bilse bile Foggia alanının bu ülkesi, bir yandan üçüncü uluslararasıının çıkarları ile Kremlin konseylerinde, diğer yandan Sovyetler Birliği'nin saf askeri güvencesi arasında bir çatışma ortaya çıkar. Bu tür çatışmalarda, dar Sovyet milliyetçiliğinin çıkarları genellikle kazanır. Bu durumda kazanacaklarsa, kesinlikle Yunan ve İtalyan komünistlerine bir sınırlama getirilecektir.

Bu durum zaten bir dereceye kadar gerçekleştirmiştir. Deniz kuvvetlerimizin Akdeniz'deki faaliyetlerinin (bu denizlere daha fazla deniz kuvvetinin yerleştirilmesi de dahil olmak üzere) ve ABD güçlerinin Yunanistan'a gönderilme olasılığının konuşulmasının başarısızlıkla ilgisi olduğunu sanmıyorum. Uydulardan biri, bu zamana kadar, Markos Hükümeti'ni ve muhtemelen Kremlin'in Dimitrov'a verdiği azabıyla tanımak için gerekli. Benzer şekilde, birliklerimizin İtalya'dan son ayrılışında yaptığımız ifadenin, ilkbahar seçimlerinden önce İtalya'da bir komünist ayaklanması için açıkça var olan planların terk edilmesini sağlamada belirleyici bir faktör olduğunu düşünüyorum.

Bu nedenle, Yunanistan ve İtalya ve genel olarak Akdeniz bölgesi ile ilgili politikamızın, Ruslara şu şekilde gösterilmesi hedefine dayanması gerektiğini düşünüyorum:

(a) Komünist tehdidin azaltılması, bölgeden askeri geri çekilmemize yol açacaktır; ama bu

(b) daha fazla komünist baskı konuya, yalnızca bizi askeri anlamda daha derinden dahil etme etkisine sahip olacak.

V. Filistin ve Orta Doğu

Filistin'e ilişkin Personel görüşleri ayrı bir bildiri olarak yayınlanmıştır. Onları burada tekrar özetlemek niyetinde değilim. Fakat hem Filistin sorunu hem de Orta Doğu'daki konumumuzun önemini belirleyen iki önemli husus var. Bu zamanda vurgulamak istiyorum.

1. Orta Doğu'daki İngiliz stratejik konumu.

Bu hükümette Orta Doğu'nun güvenliğinin kendi güvenliğimiz için hayati olduğuna karar verdik. Aynı zamanda, İngilizlerin o bölgede elinde tuttuğu stratejik tesisleri çoğaltmaya veya devralmaya teşebbüs etmemizin arzu edilmez veya avantajlı olmayacağına karar verdik. Bu tesislerin savaş durumunda zaten etkin bir şekilde elimizde olacağını ve onların resmi anlamda İngilizlerden kendimize aktarılmasını sağlamak için yalnızca yeni ve gereksiz sorunlara yol açabileceğini kabul ettik ve muhtemelen bu tür girişimler genellikle başarısız olur.

Bu, İngilizlerin o bölgedeki stratejik konumlarının korunmasını desteklemek için elimizden geleni yapmamız gerektiği anlamına gelir. Bu, her münferit durumda onları desteklememiz gerektiği anlamına gelmez. Bu, kendilerini yanlış bir konuma getirdikleri veya abartılı siyasi taahhütler üstleneceğimiz durumlarda onları desteklememiz gerektiği anlamına gelmez. Bu, bizim tarafımızdan Arap dünyasıyla İngiliz ilişkilerini zorlama ve Arap ülkelerinde İngilizlerin konumunu zayıflatma eğilimi gösteren herhangi bir politikanın yalnızca kendimize ve ülkemizin yakın stratejik çıkarlarına yönelik bir politika olduğu anlamına geliyor.

2. Kendi Politikamızın Yönü

Bu hükümetin şu anda maruz kaldığı baskılar, bizi Filistin'deki bir Yahudi devletin varlığı ve hatta genişlemesi için büyük bir sorumluluk üstleneceğimiz bir pozisyona iten baskılardır. Bu yöne doğru hareket edersek, bu alandaki başlıca güvenlik çıkarlarımıza karşı doğrudan çalışacağız. Bu nedenle Filistin meselesindeki politikamız, bu yoldan etkilenmemek konusundaki kararlılığımızın etkisinde olmalıdır.

Şimdi bu Filistin meselesine ağır bir şekilde ve maalesef dahil oluyoruz. Görünüşe göre geçmiş taahhütlerimizde ve iç baskılarımızda bazı ek tavizler vermek zorunda kalacağız.

Bu imtiyazlar tehlikeli olacaktır; fakat ne yaptığımızın tam olarak farkında olursak ve genel yolumuzu, bahsettiğim sorumluluk olasılığından kaçınılması için düzenlersek, felaket olmayacaktır. Rotamızı bu yönde yerleştirmezsek, mevcut çapraz akımların girdabında en az direnç çizgileri boyunca sürüklenirsek, Orta Doğu bölgesindeki politikamızın tamamı tartışmasız karışıklık, etkisizlik ve acı çeken katılım yönünde olacaktır. Olmayacak bir nokta - bizim bakış açımızdan - mutlu sonlar.

Bence bu Hükümet, Filistin'deki herhangi bir şekilde Filistin'e herhangi bir şekilde göndermenin veya uluslararası gönüllülerin işe alınmasını veya küçük ulusların gönderilmesini kabul etmenin gerekli olduğu Filistin tartışmasında bir noktaya taşınması halinde belirtilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sovyet uydularınıninkileri içerecek güçler, o zaman bence, Akdeniz ve Orta Doğu bölgeleri için inşa ettiğimiz stratejik ve politik plan yapısının tümünün yeniden incelenmesi ve muhtemelen başka bir şeyle değiştirilmesi ya da değiştirilmesi gerekecekti. Çünkü bunun anlamı, bu alanları etkileyen çok önemli bir soruda, ulusal çıkarlara değil, başka düşüncelere göre yönlendirilmeye razı olduğumuz anlamına gelir. Bu gerçek karşısında, yalnızca ulusal çıkarların desteklediği komşu bölgelerdeki politikaya devam etmeyi denersek, sonunda çabaların tamamen dağıtılmasına ve karışıklığa yol açacak olan ikilik bir amaç ile karşı karşıya kalırdık. Bir alanda tek bir hedefle ve yan yana çatışan bir hedefle işlem yapamayız.

Bu nedenle, geçmişteki taahhütler veya BM kararıyla veya Orta Doğu bölgesindeki sakinlerin büyük çoğunluğunun karşı olduğu herhangi bir düzenlemenin Filistin'in uygulanmasında öncü rol almaya karar vermemiz gerektiğine karar verirsek Dünyanın bu bölgesindeki genel politikamızı gözden geçirerek bu hareketin sonuçları ile yüzleşmeye hazırlanmıştır. Ve Orta Doğu, bu hükümetin dünya çapındaki askeri ve siyasi planlamasında dayanmakta olduğu mevcut güvenlik kavramları için hayati önem taşıdığından, bu, askeri ve politik politikamızın bir incelemesi anlamına gelecektir.

VI. S.S.C.B.

Ruslar, önümüzdeki aylarda demir perde dışındaki kilit ülkelerin (Almanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan) siyasi kontrolüne nüfuz etme ve el koyma çabalarında daha fazla başarılı olursa, benim görüşüme göre konsey masasında bu hususlarla uğraşmak imkânsız olacak. Zira, pazarlık durumlarının yakında iyileşeceğini umdukları zaman, şu anda bizimle Almanya'ya yerleşmek için hiçbir neden görmeyecekler.

Öte yandan, eğer ekonomik kurtarma programı yardımının zamanında ve bir miktarda olsa iyi bir şekilde gelmesi durumunda demir perde dışındaki durumları düzelmezse ve Batı Avrupa'da genel bir güven canlanması varsa, bu gelişme yeni bir durum ortaya çıkacaktır. Ruslar teslim olduklarından beri ilk kez bizimle Almanya ve genel olarak Avrupa hakkında ciddi bir şekilde iş yapmaya hazır olacaklar. Bunun bilincindeler ve planlarında bu olasılığa izin veriyorlar. Aslında, iki ihtimalin daha muhtemel olduğunu düşünüyorlar.

O gün geldiğinde, yani Ruslar bizimle gerçekçi bir şekilde konuşmaya hazırlanırken, Amerikan devletçiliğinin müthiş bir testiyle karşı karşıya kalacağız ve doğru çözümü bulmak kolay olmayacak. Çünkü Rusların yapmamızı istediği şey, onların 1939'da Almanlarla yaptığı anlaşmaya benzer bir etki alanı anlaşması yapmak olacak. Bunu yapamayacağımızı ve neden yapamayacağımızı onlara açıklamak bizim görevimiz olacak. Bu duruma rağmen onların zamanlarına değeceğini onlara gösterebilmeliyiz:

(a) tüm silahlı kuvvetlerimizi kıtadan ve Akdeniz'den çekmeyi göze alabileceğimiz bir noktaya kadar Avrupa ve Orta Doğu'daki komünist baskıları azaltmak; ve

(b) daha sonra Avrupa'da istikrarı uzun bir süre sonra kabul etmek.

CFM'de veya başka bir kamu toplantısında başa çıkmaya çalışırsak, bu görevin başarıyla yerine getirileceğinden şüpheliyim. Ruslarla olan halka açık ilişkilerimiz, Stalin'le en gizli ve en hassas doğanın hazırlıklı tartışmaları yapılmadıkça, net ve tatmin edici sonuçlara yol açabilir. Bu tartışmaların yalnızca aşağıdaki kişiler tarafından başarıyla gerçekleştirilebileceğini düşünüyorum:

(a) tartışmalarda, başarılarından dolayı kamuoyu kazanma çizgileri boyunca bile, kesinlikle kişisel bir baltalama bulunmamakta ve tüm süreç hakkında en katı sessizliği gözlemlemeye hazır olmak; ve

(b) yalnızca politikalarımızın arka planı ile değil, Sovyet felsefesi ve stratejisi ile ve Sovyet devlet adamlarının bu tür tartışmalarda kullandıkları diyalektiği ile de yakından ilgilenmektedir.

(Bu kişinin Rusların dilinde konuşmalar yapabilmesi çok arzu edilirdi. Bence Stalin önemlidir.)

Bu tartışmalar, herhangi bir gizli protokol veya başka bir yazılı anlayışa varmaya yönelik olmamalıdır. CFM tablosuna veya başka bir yere ulaşmayı umduğumuz herhangi

bir yazılı anlayışın arka planını açıklığa kavuşturmak için tasarlanmalıdırlar. Çünkü artık uluslararası anlaşmaların sözlerinin Ruslar için bizim için anlamlarından farklı şeyler ifade ettiğini biliyoruz ve bu durumda, gerçekten daha fazla yazılı anlaşmayla neyin kastedileceğine dair ortak bir anlayışa sahip olmamız arzu edilir.

Ruslar muhtemelen seçimlerden sonrasına kadar bizimle “Türkiye’yi konuşmaya” hazır olmayacaklar. Ancak, tartışmaların aniden açılması çok gerekmiyorsa ve zemin önceden hazırlanmış olsaydı, o zaman onlarla konuşmak daha kolay olurdu.

Ruslar geçenlerde Berlin’de Murphy’ye ilginç bir yaklaşım yaptılar. Belli ki bizi çıkarmak ve gayri resmi düzlemde onlarla açık ve gerçekçi bir şekilde konuşma konusundaki ilgimizi sınamak için. Berlin’in bu tür tartışmalar için arzu edilen bir yer olduğunu düşünmüyorum. Öte yandan, onlara tam bir soğuk omuz vermemiz gerektiğini sanmıyorum. Her zaman bize daha iyi bir anlayış konusunda teşvik eden Kremlin’in insanlara cesaretsizlik vermemesi için dikkatli olmak zorundayız.

Bence, yukarıdakilerin ışığında, önümüzdeki birkaç ay içinde Rus sahasıyla ilgili olarak yaptığımız personel düzenlemelerine dikkat etmeliyiz ve Kremlin’le bir arka plan anlayışına varma ihtimalini göz önünde bulundurarak kartlarımızı oynamalıyız. Ancak bu anlayışın mutlaka sınırlı ve soğuk bir şekilde gerçekçi olması, kağıda indirgenmemesi ve buna neden olan genel uluslararası durumdan daha uzun süre dayanmasının beklenemeyeceğini unutmamalıyız.

Böyle bir anlayışın Avrupa ve Batı Akdeniz bölgesi ile sınırlı olması gerektiğini düşünüyorum. Orta Doğu ve Uzak Doğu’ya başvurma uzatılabileceğinden şüpheliyim. Bu ikinci alanlardaki durum çok huzursuz, geleceğe yönelik beklentiler çok kafa karıştırıcı, bir tür ya da başka çok geniş ve öngörülemeyen olasılıklar var ve bu tür tartışmaları kabul etmek gerekir. Japonya ve Mançurya arasındaki ekonomik değişimler, bir çeşit takas düzenlemesi ile korunan ve değiştirilmiş bir biçimde yeniden canlandırılabilir. Bu, bizim bakış açımızdan akılda tutulmaya değer bir objektiftir. Bu arada Rut, bu tür tartışmalar için şu an sahip olduğumuzdan daha iyi bir pazarlık gücü yaratmak amacıyla Japonya’daki politikalarımızı çerçevelemeliyiz.

VII. Uzak Doğu

Bu Hükümetin Uzak Doğu ile ilgili konumu konusundaki ana izlenimim, bu alanda neler başarabileceğimizi ve neyi başarmaya çalışacağımızı düşünmemizde fazlasıyla genişlediğimizdir. Bu ne yazık ki ülkemizdeki insanlara ve devlete uygulanıyor.

Asya halkları arasında kendi sınırlamalarımızı ahlaki ve ideolojik bir güç olarak kabul etmemiz gerekir.

Siyasi felsefemiz ve yaşam kalıplarımız Asya'daki kitlelere çok az uygulanabilir. Yüzyıllara dayanan oldukça gelişmiş siyasi geleneklerimiz ve özel olarak elverişli coğrafi konumumuzla, onlar bizim için uygun olabilir; ancak bugün Asya'daki çoğu insan için pratik ya da yardımcı değildir.

Durum böyle, Asya'da "liderlik" yapmaktan bahsederken çok dikkatli olmalıyız. Bu Asya halklarının çoğunu rahatsız eden sorunların cevaplarını bulurken kendimizi ve başkalarını aldatıyoruz.

Ayrıca, dünya servetinin yaklaşık %50'sine; ancak nüfusunun yalnızca %6,3'üne sahibiz. Bu eşitsizlik özellikle kendimizle Asya halkları arasında olduğu gibi büyük. Bu durumda, kıskançlık ve kınama nesnesi olamayız. Gelecek dönemdeki asıl görevimiz, bu güvencesizlik durumumuzu ulusal güvenliğimize olumlu bir zarar vermeden sürdürmemize izin verecek bir ilişki düzeni oluşturmaktır. Bunu yapmak için, tüm duygusallık ve günlük hayaller ile uğraşmak zorunda kalacağız ve dikkatimizin her yerde acil olarak ulusal hedeflerimize odaklanması gerekecektir. Bugün özgecilik ve dünya yararının lüksünü karşılayabileceğimiz konusunda kendimizi aldatmaya ihtiyacımız yok.

Bu nedenlerden dolayı, Uzak Doğu bölgelerine karşı tutumumuzda büyük bir kısıtlama gözlemlemeliyiz. Asya ve Pasifik bölgesi halkları, ne yaparlarsa yapsınlar, siyasi biçimlerinin ve karşılıklı ilişkilerin kendi yollarıyla gelişmesiyle devam edecektir. Bu süreç liberal ya da barışçıl olamaz. Asya halklarının en büyüğü olan Çinliler ve Kızılderililer, gıda arzı ile doğum oranları arasındaki ilişkide yer alan temel demografik sorunun çözümüne henüz başlamadılar. Bu soruna bir çözüm bulana kadar, daha fazla açlık, sıkıntı ve şiddet kaçınılmazdır. Tüm Asya halkları, modern teknolojinin etkisine uymak için yeni yaşam biçimlerinin geliştirilmesi gerekliliği ile karşı karşıyadır. Bu adaptasyon süreci de uzun ve şiddetli olacaktır. Bu süreç boyunca, pek çok halk, farklı dönemlerde, ideolojisi bu tür insanlar için daha fazla cazibesi olan ve muhtemelen daha büyük bir gerçekliğe sahip olan Moskova'nın etkisi altında birçok halkın düşeceği,

muhtemelen mümkün değildir. Bütün bu durumların yaşanması da muhtemelen kaçınılmazdır ve ulusal çabamızın çok daha büyük bir bölümünü, halkımızın isteyerek kabul edemeyeceği ölçüden sapmadan, bununla mücadele etmeyi umut edemeyiz.

Bu durum karşısında, Uzakdoğu ile ilgili düşüncelerimizi vurgulayan bazı kavramları şimdi dağıtmakta daha iyi oluruz. “Sevilmek” veya yüksek fikirli bir uluslararası fedakarlık deposu olarak kabul edilme arzusundan vazgeçmeliyiz. Kendimizi kardeşlerimizin bekçisi olma konumuna getirmekten vazgeçmeli ve ahlaki ve ideolojik tavsiyeler vermekten kaçınmalıyız. Belirsiz ve -Uzak Doğu için- insan hakları, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve demokratikleşme gibi gerçek olmayan hedefler hakkında konuşmayı bırakmalıyız. Düz güç kavramlarıyla uğraşmak zorunda kalacağımız gün pek de uzak değil. Daha az idealist sloganlar tarafından engellenirsek, daha iyi.

Önümüzdeki dönemde Uzak Doğu bölgesindeki etkimizin öncelikle askeri ve ekonomik olacağını kabul etmeliyiz. Pasifik ve Uzak Doğu dünyasının hangi kısımlarının güvenliğimiz için kesinlikle hayati olduğunu görmek için dikkatli bir çalışma yapmalı ve bu alanların kontrol edebileceğimiz veya güvенеbileceğimiz ellerde kaldığını görmeye odaklanmalıyız. Benim tahminim, şu ana kadar problemi çözdüğümüz çalışmalara dayanarak, Japonya ve Filipinler'in böyle bir Pasifik güvenlik sisteminin temel taşları olduğu ve etkili kontrolü sürdürmeye devam edebileceğimiz anlamına geleceğidir. Bu alanlar da zamanımız içerisinde Doğu güvenliğimiz üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmayabilir.

Ancak bu ilk amacı belirlediğimizde, kendimize düşünce ve planlamalarımızda daha uzağa gitme lüksüne izin verebiliriz.

Bu temel kavramlar kabul edilirse, önümüzdeki dönem için hedeflerimiz şöyle olmalıdır:

(a) Çin'deki sağlam olmayan taahhütlerimizi olabildiğince hızlı bir şekilde tasfiye etmek ve o ülke karşısında, bir ayrılma ve hareket etme özgürlüğü;

(b) bu adaların güvenliğini komünist nüfuz ve egemenlikten ve aynı zamanda Sovyet askeri saldırısına karşı güvence altına alan ve o ülkenin ekonomik potansiyelinin Uzak Doğu'da tekrar önemli bir güç haline gelmesini sağlayacak olan politikaları geliştirmek, Pasifik bölgesindeki barış ve istikrarın çıkarlarına cevap veren; ve

(c) Filipinler ile olan ilişkimizi, Filipin hükümetinin tüm iç işlerinde bağımsızlığını sürdürebilmeye izin verecek şekilde şekillendirmek; ancak adalar adasını bu alanda ABD güvenliğinin bir süngeri olarak korumaktır.

Bu üç hedeften, Japonya ile ilgili olan, hükümetimizin derhal ilgilenmesi için en fazla ihtiyaç duyulan ve derhal harekete geçilebilecek en büyük ihtimaldir. Bu nedenle önümüzdeki dönemde Uzak Doğu politikamızın odak noktası olmalı.

VIII. Uluslararası Organizasyon

Bugün ABD politikasında, uluslararası sorunların çözümünde evrenselci ve özelleşmiş yaklaşımlar olarak adlandırılabilirler arasında geniş bir çatışma yaşanıyor.

Evrenselci yaklaşım, tüm ülkelerin veya en azından katılmaya hazırlanan ülkelerin hepsine aynı şekilde uygulanabilecek evrensel bir kurallar ve prosedürler modeli sağlayarak uluslararası sorunların çözümüne bakar. Bu yaklaşım, politik çözümleri (yani, her bir halkın pozisyon ve tutumlarındaki özelliklerle ilgili çözümler) dışlama eğilimindedir. Tüm ülkeler için geçerli yasal ve mekanik çözümleri tercih eder. Birleşmiş Milletler'de önerilen ITO Tüzüğünde, UNESCO'da, PICAQ'da ve verilen dış politika alanlarında evrensel dünya işbirliğinde benzer çabalarda bulunulmuştur.

Bu evrenselci yaklaşım, insanlarımızın çoğunun kafa karıştırıcı ve rahatsız edici bulduğu şey, ABD kamuoyunda güçlü bir çekiciliğe sahiptir: zira ulusal özelliklerle uğraşmanın ve yabancı halkların birbirinden uzaklaşan siyaset felsefeleriyle uğraşma zorunluluğunu ortadan kaldırıyor gibi görünmektedir. Bu anlamda, güçlü bir kaçış damarını içerir. Başvurulabildiği ölçüde, dünyayla olduğu gibi başa çıkma zorunluluğunu ortadan kaldıracaktı. Bütün ülkeler belirli standart davranış kurallarına abone olmaya teşvik edilebilirse, çirkin gerçekliklerin -güç isteklerinin, ulusal önyargıların, irrasyonel nefretlerin ve kıskançlıkların- kabul edilmiş yasal kısıtlamaların koruma perdesinin gerisinde kalmaya zorlanacağı varsayılmaktadır. Ve böylece dış politikamızın sorunlarının tanınmış parlamento prosedürü şartlarına ve çoğunluk kararına indirgenebileceğini söyledi. Uluslararası anlaşmalar için oluşturulan dış form, daha sonra içsel içeriği kapsayacak ve gizleyecektir. Ve geleneksel diplomasideki doğal ve katı siyasi seçimleri yapmak zorunda kalmak yerine, basit ama basit bir ahlaki prensip düzlemi ve çoğunluk kararının koruyucusu kapsamında kararlar alabiliriz.

Özelleşmiş yaklaşım, uluslararası meseleleri hukuki kavramlara sıkıştırmak için herhangi bir plana kuşkuyla yaklaşan yaklaşımdır. İçeriğin formdan daha önemli olduğunu ve üzerine yerleştirilen herhangi bir resmi yapı içinde yoluna devam edeceğini belirtir. İktidardaki susuzluğun, pek çok halk arasında hâlâ baskın olduğunu ve karşı-kuvvetten başka hiçbir şey tarafından benimsenemediğini veya kontrol edilemediğini düşünüyor. Tamamen, uygun bir karşı-güç biçimi olarak ittifak fikrini reddetmez; Ancak, eğer ittifak etkili olacaksa, evrensel uluslararası hukukun veya uluslararası örgütün soyut biçimciliğine değil, yalnızca sınırlı hükümet grupları arasında bulunabilecek olan gerçek çıkar ve görüş topluluğuna dayanması gerektiğini düşünmektedir. Çoğu halkın savaşa girmeye ya da “barış” olarak adlandırılan bir soyutlamanın çıkarlarına ulusal fedakarlık yapmaya hazır olmadığına güvenmiyor. Aksine, evrensel taahhütlerde, diğer hükümetlerin görüşlerini ve çekingenliğini göz önünde bulundurarak, bu ülkenin kendi savunması ve uluslararası kavramların savunulması için güçlü ve keskin önlemler almasını engelleyebilecek bir dizi yükümlülük görüyor. Bir bütün olarak dünya istikrarı için hayati öneme sahip olabilecek ilişkiler. Evrensel kavramlar uygulanırsa, etkili ve kararlı ABD politikasının, kesin anlarda, steril ve zahmetli bir uluslararası parlamenterliğin ağına yakalandığını görür.

Son olarak, dış politika sorunlarına özel yaklaşım, bugün uluslararası organizasyonda kendini ifade ettiği için ulusal egemenlik teorisini güvensiz kılmaktadır. Agresif genişlemenin modern teknikleri, yeni şarabın eski gemilere dökülmesine çok iyi katkıda bulunur—görünüşte bağımsız bir ulusun kişiliğine yabancı bir siyasi iradenin infüzyonudur. Bu durumlarda, dünya işlerindeki parlamenter ilke, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rus uyduları durumunda olduğu gibi kolayca çarpıtılabilir ve istismar edilebilir. Bu, büyük ve küçük devletler arasındaki ayrım probleminden ve dünya işlerinde sırasıyla sahip olmaları gereken sesten bahsetmemektedir.

Bu hükümet şimdi bu yaklaşımların her ikisinin unsurlarını birleştiren ikili bir politika yürütüyor. Bu, işlevsel (ya da evrenselci) kavramın, politikanın çerçevelenmesi ve yürütülmesinde coğrafi (ya da özel olarak) yanı sıra bölüm organizasyonu ilkelerinde yer aldığı Devlet Departmanındaki yansımaları bulur.

Bu ikilik, şimdi derinden işlediğimiz bir şeydir. Ani değişiklikler yapmamızı tavsiye etmek istemem. Bugün, burada ve yurtdışında birçok insan için barışçıl bir dünya olasılığına olan inancımızın bir sembolü haline gelen özlemlerden aniden vazgeçemeyiz.

Ancak, uygulanabilir bir dünya düzeninin peşinde olduğumuzda yanlış. Kendi komşuluk merkezimiz olan merkeze başlamak yerine - kendi politik ve ekonomik geleneğimizin alanı - dışarıya çalışmak yerine, tüm dairenin çevresine, yani BM'nin evrenselci prensibi üzerine başladık ve içe çalışmayı denedim. Bu, çabamızın büyük bir dağıtımı anlamına geliyordu ve buna bağlı olduğumuz evrensel bir dünya düzeni kavramlarını itibarsızlaştırmak için tehlikeli bir şekilde yaklaşıyor. Gelecekte bu kavramları korumak istiyorsak, üzerimize koyduğumuz zorlanmanın bir kısmını gidermek ve sağlam bir yapı inşa etmek için, merkezlerini çökertmeden önce onları karşılayabilen merkezi bir temelden ilerleyerek sağlamlaştırmak zorundayız.

Bu, ekonomik kurtarma planının önemi, Avrupa Birliği fikri ve İngiltere ve Kanada ile daha yakın bir işbirliğinin geliştirilmesidir. Çünkü gerçekten istikrarlı bir dünya düzeni, yaşamımız boyunca, yalnızca iktidar yerine düzen kavramının değer ve anlamı olan ülkelerin daha yaşlı, daha yumuşak ve daha gelişmiş ülkelerinden devam edebilir. Eğer bu uluslar bugün dünya meselelerinde gerçek liderliği yakalama ve sürdürme gücüne sahip değilse, Platon'un sadece bir kez daha olgun ve yerleşik bir medeniyetle uyduğu siyasi büyüklük ve akıllı bir kısıtlama kombinasyonu ile: "... şehirler asla inandıkları gibi kötülüklerinden, yani insan ırkından asla dinlenemeyecekler." Kalite, şimdi derinden işlediğimiz bir şeydir. Ani değişiklikler yapmamızı tavsiye etmek istemem. Bugün, burada ve yurtdışında birçok insan için barışçıl bir dünya olasılığına olan inancımızın bir sembolü haline gelen özlemlerden aniden vazgeçemeyiz.

[Burayı bölüm IX izler, " Bölüm ve Dış Servis. "]

X. Sonuçlar

ABD politikasının tüm panoramasını araştırmak ve bu ülkenin dünyanın geri kalanıyla ilişkilerinde ilerlediği yön çizgilerini çizme çabası, gönül rahatlığı için çok az sonuç veriyor.

Kremlin'deki erkekler şeklindeki güvenliğimiz için hâlâ son derece ciddi bir tehditle karşı karşıyayız. Bu adamlar, bize veya kurumlarımıza kesinlikle saygı duymayan, yetenekli, kurnaz ve tamamen acımasız bir gruptur. Ulusal gücümüzün yıkımından başka bir şey istemiyorlar. Eşsiz esneklik, disiplin, sinizm ve tokluk siyaseti örgütü ile çalışırlar. Dünyanın en büyük sanayi ve tarım uluslarından birinin kaynaklarını yönetiyorlar. Politikalarımızdan bağımsız olan doğal güç, bu grubun çabalarını özümsemek ve

nihayetinde yenilgiye uğratmak için çok ileri gidebilir. Ancak buna bağlı olamayız. Kendi diplomasimizin bu bağlamda oynayacağı belirleyici bir rolü var. Buradaki sorunlar bizim için yeni ve kendimizi düzeltmeye yeni başlıyoruz. Bazı ilerlemeler kaydettik; ama henüz yeterince ileri değiliz. Dış ilişkilerde yaptığımız operasyonlar, amaçlarımızı yerine getireceğimizden emin olmak için daha yüksek bir amaca uygunluk, çaba ekonomisi ve disiplinli koordinasyon sağlamalıdır.

Batı Avrupa bölgesinde komünizm bir anlık yaşadı; fakat mesele hâlâ dengede. Bu hükümet, İngiltere'nin temel uzun vadeli ekonomik sorununu çözmesine yardım etmek ya da Almanya'yı Batı Avrupa'ya diğer ulusların bağımsızlığının ve refahının sürekliliğini güvence altına almaya devam edecek bir şekilde Almanya'nın Batı Avrupa'ya entegre edilmesi için kesin bir plan geliştirmemiştir.

Akdeniz ve Orta Doğu'da hem politik hem de askeri kaynaklarımızı kullanan güçlü ve kolektif bir ulusal çabanın, alanın Sovyet etkisi altına girmesini engelleyebileceği ve dünyayı stratejik pozisyonumuzda çok önemli bir faktör olarak koruyabileceği bir durum var. Ancak aynı alanda, ulusal güvenliğimizle doğrudan ilişkisi olmayan bir durumda ve katılımımızın nedenlerinin yalnızca şüpheli bilgeliğin eski taahhütlerine ve BM'ye bağlılığımıza bağlı olduğu bir duruma derinden dahil oluyoruz. Politikamızın şu ana kadarki eğiliminin oldukça radikal bir şekilde tersine çevrilmesini etkilemezsek, ya Filistin'deki Yahudi nüfusunun Arap dünyasının ilan edilen düşmanlığına karşı korunmasından kendimizi askeri olarak sorumlu tutacağız ya da bu sorumluluğu Ruslarla paylaşma ve böylece bölgedeki askeri güçlerden biri olarak kurulumlarına yardım etme. Her iki durumda da o bölge için sağlam bir ulusal politikanın netliği ve etkinliği paramparça olacaktır.

Uzak Doğu'da konumumuz fena değil ve hâlâ stratejik olarak bizim için gerekli olan şeylerin çoğunda oldukça sağlam bir duruş var. Ancak mevcut kontrollerimiz uzun süreye dayanamayan geçici kontrollerdir ve onları kalıcı bir yapıyla değiştirmek için henüz gerçekçi planlar yapmadık. Bu arada, kendi halkımız, bölgenin kendileri için önemi konusunda duygusallık yapanlar tarafından kederli bir şekilde yanlış yönlendirildi ve gerçekçi bir Uzak Doğu politikasının hak ettiği popüler anlayışı alabilmesi için gerekli olacak uzun ve çekişmeli yeniden eğitim sürecine daha yeni başlıyoruz.

Dünyanın her yerinde, kendimizi hâlâ son savaştan çıktığımız romantik ve evrensel kavramların çoğunun kurbanları olarak görüyoruz. BM'nin ABD'nin kamuoyu içindeki

ilk birikimi o kadar büyüktü ki, sıklıkla iddia edildiği gibi, bu düşmanlık sonrası dönemde politikamızın temel taşı yapmaktan başka çaremiz kalmayacaktı. Bazen, yararlı bir amaca hizmet etti. Fakat genel olarak çözdüğünden daha fazla sorun yarattı ve diplomatik çabalarımızın önemli ölçüde dağılmasını sağladı. Ve BM çoğunluğunu büyük siyasi amaçlar için kullanma çabalarımızda, bir gün bize karşı gelebilecek tehlikeli bir silahla oynuyoruz. Bu, en titiz çalışmayı garanti eden ve tarafımızdan öngörülen bir durumdur.¹¹³

¹¹³ <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v01p2/d4>, 25.04.2019;
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v01p2/d5>, 25.06.2019

Ek 2: 1944-1947 Yılları Arasında Milli Borçlar

1944 - 1947 Yılları Arasında Millî Borçlar				
	1944	1945	1946	1947 (a)
(Milyon lira olarak)				
Umumî Yekûn	—	1,234	1,909	1,653
Dış borçlar (esham olarak)	—	335	782 (b)	559
İç borçlar	1,114	899	1,127	1,094
İç borçlar (Esham olarak)	—	299	297	332
İç borçlar (Devir olarak)	—	600	830	762
(Milyon dolar olarak)				
Umumî Yekûn	—	(678)	(675)	(584)
Dış borçlar (esham olarak)	—	(184)	(276) (b)	(198)
İç borçlar	(612)	(494)	(398)	(387)
İç borçlar (Esham olarak)	—	(164)	(105)	(117)
İç borçlar (Devir olarak)	—	(330)	(293)	(269)

Kararname

Beş senedenberi İktisat Fakültesinde Ordinaryüs Profesör^ü olarak çalıştırılmakta olan ve mukavelesi müddeti 15/10/943 tarihine kadar uzatılmış olan Alman yahudilerinden Fretze Neumark'ın Almanyada bulunan annesi Toni Neumark, kız kardeşi Else Veinberg, eniştesi Emanoel ve yengesi Marganın 5/9498 sayılı kararnameden istisnaen Türkiyeye gelmesine izin verilmesi; Dahiliye Vekillığının 19/6/939 tarih ve 41262 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27. MAYIS 1939 tarihinde kabul olunmuştur.

Ismael Frönni

M. M. V. Da. V. Ha. V.
B. may *Fajet ixtak* *E. G. G. G. G.*

Ma. V. *e. Aguil* Mf. V. *Yucca* Na. V. *A. F. Ceballos* Ik. V. *Blanco* S. I. M. V. *Jr. H. Alcantara*

G. I. V. ve cdd. v. v. Zr. V. Ma. Mü. V. Tl. V.

B. Karademir Minkayır A. Çetinkaya 28

030	18	01	02	87	61	14
-----	----	----	----	----	----	----

Ek 4: BCA, 30-18-1-2/102-54-16, 08.07.1943

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı

Kararname

2

20330

Vatandaşlığa alınmalarını isteyen ilâşık listede müviyetleri
yezillî İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Ernest Hirs, Fritz
Neumark ve karıların ve Fritz arnd'ın 1312 sayılı kanunun 5 inci
maddesine göre Türk vatandaşlığına alınmaları; Daniliye Vekilliğinin
24/5/1943 tarihli ve 73237/2959/1558 sayılı tezkeresiyle yapılan tek-
lifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetinin 2/7/1943 tarihli toplantısında
kabul olunmuştur.

REİSİCULHUR

İsmail İsmail

Bş. V.

Ad V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

3. Şenel *R. Önel* *A. B. Mustafa* *Halim Uzun* *M. M. V.*

Ma. V.

Mf. V.

Na V.

İk. V.

S. İ. M. V.

Ş. Şenel *Günel* *Y. Şenel* *Ş. Şenel* *Dr. H. Akatay*

G. İ. V.

Zr. V.

Mü. V.

Ti. V.

Ş. Şenel *S. R. Hatipoğlu* *A. F. Celikoz* *Ş. Şenel*

080 18 01 02 102 54 16

Ek 5: BCA, 30-18-1-2/119-50-3, 21.06.1949

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı

3
9502

KARAR

Devlet Dairelerinde rasyonel çalışma bakımından mevcut olan noksanların tesbiti ile bunların izalesi için başvurulacak tedbirleri incelemek ve takip edilecek usulleri göstermek için görevlendirilmiş olan ve görevini ikmal ederek raporunu vermiş bulunan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ordinaryüs Profesörlerinden F. Neumark'a kanunun tahmil etmediği bu hizmetine karşılık verilecek olan 4920 liranın, 1949 yılı bütgesinin 474 üncü " Düşülmiyen giderler " bölümünden ödenmesi ; Maliye Bakanlığının 17/6/1949 tarihli ve 131125 805-2863 sayılı yazısı üzerine, 3656 sayılı kanunun 22 nci ve 1059 sayılı kanunun 59 uncu maddelerine göre, Bakanlar Kurulunun 21/6/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmail

Başbakan

I. Gümüşaltay

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

M. K.

Devlet Bakanı

-

Adalet Bakanı

Kınadık

Millî Savunma Bakanı

M. K.

İçişleri Bakanı

İ. E. İ.

Dışişleri Bakanı

N. G.

Maliye Bakanı

B. K.

Millî Eğitim Bakanı

T. Bayraktar

Bayındırlık Bakanı

S. K.

Ekö. ve Ticaret Bakanı

Y. K.

Sa. ve So. Y. Bakanı

K. K.

G. ve Tekel Bakanı

D. F. B.

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı

İşletmeler Bakanı

K. K.

050 28 01 8'2 119 50 3

T.C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

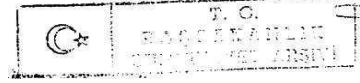
Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı

3

10292

KARAR

Marshall plânı gereğince 1950 yılı Haziranına kadar harcanmak üzere yol işlerine tahsis olunan beş milyon dolar ile sağlanacak olan iligik listede yazılı makine ve malzemenin, satın alma komisyonu kararı hariç olmak üzere 2490 sayılı kanun hükümleriyle mukayyet kalınmaksızın Amerikan Yollar İdaresince pazarlıkla satın alınması; Bayındırlık Bakanlığının 22/10/1949 tarihli ve 24068/17201 sayılı yazısı ve Maliye Bakanlığının 22/12/1949 tarihli ve 112189-16/1864 sayılı mütelaası üzerine, 4097 sayılı kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 22 / 12 /1949 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmail İnönü

Başbakan
I. Gümüşel

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı
Ali F. Köker

Devlet Bakanı
C. S. Kural

Adalet Bakanı
Kudatkin

Milli Savunma Bakanı
Hasan

İçişleri Bakanı
P. Erişir

Dışişleri Bakanı
N. Sarraf

Maliye Bakanı
B. Aray

Millî Eğitim Bakanı
T. Bayrak

Bayındırlık Bakanı
S. Ceviz

Ekö. ve Ticaret Bakanı
Hasan

Sa. ve So. Y. Bakanı
H. K. Kır

G. ve Tekel Bakanı
H. K. Kır

Tarım Bakanı
Hasan

Ulaştırma Bakanı
Hasan

Çalışma Bakanı
Hasan

İşletmeler Bakanı
Hasan

030 18 01 82 121 89 13

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı

3

I4374

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ordinaryüs
Profesörlerinden Dr. Fritz Neumark'ın Frankfurt Üniversitesinde aynı
sıfat ve yetki ve Mart 1952 başından itibaren üç yıl süre ile çalışma-
sına izin verilmesi; Millî Eğitim Bakanlığının 25/1/1952 tarihli ve
887 sayılı yazısı üzerine, 4936 sayılı kanunun 76 ncı maddesine göre,
Bakanlar Kurulunca 30 / I / 1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Başbakan

5
7
12/1
01
13
030

Başbakan

A. Nandor

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

S. D. D. D.

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

G. M. A.

Millî Savunma Bakanı

M. K. K. K.

İçişleri Bakanı ve
Devlet B. V.

R. K. K. K.

Dışişleri Bakanı

F. Köpçü

Maliye Bakanı

M. K. K. K.

Millî Eğitim Bakanı

S. K. K. K.

Bayındırlık Bakanı

R. K. K. K.

Ekö. ve Ticaret Bakanı

M. K. K. K.

Sa. ve So. Y. Bakanı

D. K. K. K.

G. ve Tekel Bakanı

S. K. K. K.

Tarım Bakanı

R. K. K. K.

Ulaştırma Bakanı

R. K. K. K.

Çalışma Bakanı

M. K. K. K.

ve İşletmeler Bakanı V.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı: 6/4587

KARARNAME

Eki

16/8/1943 tarihli ve 2/20447 sayılı Kararnameye ektir.
Alman uyruklu Ord.Prof.Fritz Neumark'ın, İstanbul-Üniversitesi
İktisat Fakültesi Umumi İktisat ve Maliye Teorisi Kürsüsünde çalıştırıl-
ması; Millî Eğitim Bakanlığının 26/3/1965 tarihli ve 266.2/4715 sayılı
yazısı üzerine, 788 sayılı Kanunun 5 inci maddesine göre, Bakanlar Ku-
rulunca 16 / 4 /1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 18 01 185 22 12

Dosya No :

27-3

471

Başbakan

Devlet Bakanı ve
Başb. Yardımcısı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

Millî Savunma Bakanı

İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

Bayındırlık Bakanı

Ticaret Bakanı

Sağ. ve Sos. Y. Bakanı

Güm. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı

Sanayi Bakanı

Enerji ve Tabii Kay. Bakanı

Turizm ve Tescim. Bakanı

İmar ve İskân Bakanı

Köy İşleri Bakanı

23
AĞUSTOS
1946
CUMA
Yıl: 29
Sayı: 10871

İSTANBUL
VAKIT Yurdu
Yayın: C. VAKIT
Posta Kutusu: 46
Tele: 24370
Etiler: 24370
Yazın: 24370
Sayısı: 10 Krs.

VAKIT

Memleket Gazetesi

BÜYÜK
6
SAYFA

Rus notasına cevabımız dün Sovyet maslahatgüzârına verildi

Notamızda, Rus isnatları reddedilmekte, mukavele hükümleri dışına çıkmadığımız belirtilmekte ve bu şartlar altında bir konferans toplanamayacağı anlatılmaktadır

Notanın birer sureti diğer devletlere de verildi

Sulhu Sürüncemede Birakan âmiller

Yazan: ASIM US

Paris'te büyük sulh konferansı toplanmış bir aya vardır. Fakat hâlâ maslahatçı mübalehelere münakerresine başlanmamış. Haftalar konferans açtı mübalehelere ve mübalehelere usulüne alt tartışmalar ile geçip geçti. Bu gidişle konferansın önündeki işleri bitirmesi için daha bir ay değil, bir seneye devamlı olarak toplanması bile kâfi gelemez. Nitekim simdi konferansın toplanması bitiminden haberdarlanmaya başlanmıştır. Zira Eylülün 22'inde Nevyorkta Birleşmiş Milletler derneğinin genel toplantısı olacak. Paris'te sulh konferansına teşahh komisyönleri çalışmaya devam etmiş olsalar bile genel toplantılarda bulunmaları zaruri olan yüksek seviyeli temsilcileri Birleşmiş Milletler toplantısı için Nevyorkta gitmeleri lâzım gelecek.

Konferans toplanmış edev 21 devletin temsilcileri maslahatçı tedâk için komisyönlara nasol ayrılacak? Bu komisyönların mübalehelere edevci mübalehelere üzerinde varacakları kararlar konferansa ne şekilde sunulacak? Gerek komisyönların ve gerek genel kurulun alınacak kararlar mülak ekşeriyet usulüne mi, yoksa üçte iki ekşeriyetle mi mübalehelere sunulacak? İşte konferans toplanmış gününberi üzerinde tartışılan meseleler bunlardır. Akıldaki her konferansa nihayet bir iki saat içinde kararlaştırılacak olan bu meseleler Paris'teki sulh konferansında âdetâ içinden çıkılmaz bir muamma halini alıyordur.

Baholki ocaz aramızda konferansın kararlarında mutlak ekşeriyet. (Devamı 5 inci sayfa)

Bugün

Bugünkü muhalefet üzerinde nesnel bir görüş

YAZAN
Yılmaz Kışın Könlü
— 3 inci sayfa —

NOTA

Karikatürist Orhan Ural'ın renkli tablosu yarmık VAKIT'ta

Başkan Truman'ın sözleri: Boğazlar meselesi bütün dünyanın sulh güvenliği için hayati mahiyettedir

Ankara, 22 (Vakit muhabirinden) — Boğazlar hakkındaki notasına cevabı olmak üzere hükümetimize basılan nota bugün Dışişleri Bakanlığında Sovyet maslahatgüzârı Erazofa verilmiştir. Bunu müteakip başta İngiltere, Amerika, Fransa büyük elçileri olduğu halde Boğazlar mukavelesine imza koyan bütün devletler elçileri Dış Bakanlığa gelmiştir, umumî kâ-

Türk - Irak hududunda İngiltere askerî tahşidat yapıyor muş!

MOSKOVANIN BU HABERİ LONDRADA YALANLANDI

Londra, 22 (AP) — İngiliz Harp Bakanlığı dün, Türk - Irak hududunda, İngiliz askerî tahşidat yapıldığını dair Moskova radyosunun verdiği haberlerin hiçbir usula müteakid bulunmadığını söylemiştir.

Baher nesnel çıkmış? Londra, 22 (AP) — Suriye basından aldığı haberlere atfen yapıldığı İngiltere, Moskova radyosu, Irak'ta yeni İngiliz katalarının beklenmekte olduğunu ve Türk - Irak hududunda

C. H. P. Meclis Grubu dün de toplandı

Başbakan ve Dışişleri Bakanı izahat verdiler
Londra, 22 (A.A.) — C. H. Parti Meclis Grubu başkanvekilinden: C. H. P. Meclis Grubu Genel Kurul, bu bugün 22.546 saat 33 de toplanmış. (Devamı 5 inci sayfa)

Amerika Yugoslavyaya bir ultimatom verdi

Sebzeye ve Meyva fiyatları

Belediye kâr haddini yüz de 20 ve 30 olarak teahhüt etti
Sebzeye ve meyve fiyatlarına esaslı kâr haddi tayini için belediye daimi meclisi tarafından halde yapılan teahhütler onaylanmıştır. Meyve ve sebze için Halı Tapan satış fiyatlarına (Devamı 5 inci sayfa)

"Antalya," ve "Alanya," korvetleri de limanımıza geldi

İngilizlerden satın alınan korvetlerimizden iki tane daha bugün limanımıza gelmiştir. Bunlar da daha önce gelmişlerdir. Yeni korvetlere Alanya ve Antalya isimleri verilmiştir. Bunlara yarın isaretle Türk bayrağı çekilecek ve bu surette donanımıza ilâhik eklenecektir. Gemiler İngiliz bandırasıyla limanımıza gelmişlerdir.

MUHALİFLER FUAR'I DA BALTALAMAGA ÇALIŞTILAR

Ev ev dolaşarak Fuar'a iştirak edilmemesi için gayret sarfedilmiş

Cumhurbaşkanının telgrafı

Ankara, 22 (A.A.) — 15 inci İsmet Paşa'nın açılması dolayısıyla Cumhurbaşkanın İsmet Paşa Ticaret Bakanı Altın'ın tarafından gönderilen telgrafı aşağıdaki şekilde verilmiştir:
Bey Altın İsmet Paşa Taret Bakanı
Londra
Fuarın açılması dolayısıyla ve bu grufunda girdi teşekkül eden teahhütler için teşekkül eden, Fuarın muvafakıyet, sayın İsmet Paşa, sadetle, dilerim.
İSMET İNÖNÜ
(Devamı 5 inci sayfa)

Salamon Adato Millet Vekilliginden iskat edilecek mi?

D. P. Millet Vekili Resmi Sovyet Müessesesi vekili olduğu yolundaki iddiayı reddetmiyor.

Demokrat Parti İdareci ve İstisnâda milletvekili seçilen avukat Salomon Adatonun Meclis'te vaziyeti ehemmiyetli bir sahaya girmiştir. Zira Salomon Adatonun maslahatçı Mecliste tasdik edilmiş olduğundan bugün kendisi milletvekili statüsüne haiz bulunmaktadır. Resmi bir Sovyet müessesesinin umumî vekili olarak milletvekili olamayacağı halde, Demokrat Parti Millet Meclisi'ne verilen kâğıt istidat maslahatçı tasdikden sonra gelmiştir. Şüküyetin mahdud olduğu itibarile ehemmiyetli görülmüş üzerine şüküyet istidat maslahatçı tasdik komisyonuna verilmiştir. Komisyonun son genel toplantısında Salomon Adatonun vaziyetini ko-

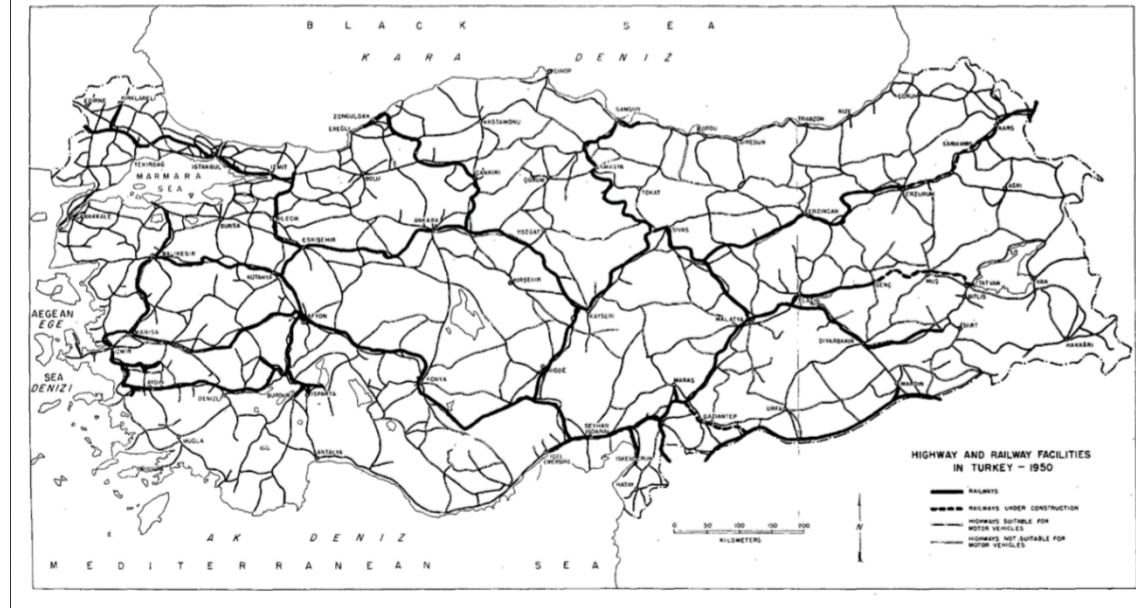
Salamon Adato

48 saat mühletli bu ultimatom üzerine YUGOSLAVLAR AMERİKAN PILOTLARINI BIRAKTILAR

Ağır yaralı bulunan Türk yüzbaşı Yugoslavyaya kaldı

Vashington, 22 (AP) — Birleşik Amerika dün gece geç vakti Yugoslavyaya çok pahalı bir ultimatom vermiş, rekort entente edilmiş bulunan Amerikan havacılarının 48 saat zarfında serbest bırakılmalarını ve Mareşal Tito'ya, aeroplarda yakınında hayranlıklarını ifade etmelerini istemiştir. Birleşik Amerika Yugoslavyaya, emellerini kanıtları açıkça dışı etmekte iken emekte ve Yugoslav

Ek 20: Barker Raporu'na Göre 1950 Yılında Türkiye'nin Karayolu ve Demiryolu Haritası

Kaynak: James M. Barker, et al, said work, p. 123

BİBLİYOGRAFYA

Akşam, 14.03.1947

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, TİMAŞ, 19. Baskı, İstanbul 2014

BARKER, James M. et al, The Economy of Turkey, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1951

BCA, 30-18-1-2/87-61-14, 27.06.1939

BCA, 30-18-1-2/102-54-16, 08.07.1943

BCA, 30-18-1-2/116-48-10, 15.07.1948

BCA, 30-18-1-2/119-50-3, 21.06.1949

BCA, 30-18-1-2/121-89-13, 22.12.1949

BCA, 30-18-1-2/185-22-19, 16.04.1965

1948 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/247), T.C. Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü, 30.09.1947, Tetkik Müdürlüğü Sayı: 71926

Cumhuriyet, 22.01.1943

Cumhuriyet, 26.06.1945

Cumhuriyet, 06.04.1946

Cumhuriyet, 14.03.1947

Cumhuriyet, 15.03.1947

Cumhuriyet, 01.10.1948

ÇAĞLAYAN, Ayşe; YILDIZ, Ayşe Bozkurt, “*Türkiye’de Demiryolu Güzergahları ve Jeomorfoloji İlişkisi*”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı: 28, Temmuz 2013, ss. 466-486

ERTEM, Barış, “*Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı*”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Haziran 2009/Cilt: 12, Sayı: 21, ss. 386-387

JUDT, Tony, Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi, Çev. Dilek Şendil, YKY, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2009

KARABULUT, Yalçın, “*Türkiye’de Demiryolu Ulaşımı*”, **Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 6, Ankara 1996, ss.163-188

KARAGÖL, Erdal Tanas; RIDA, Mehmet, Türkiye’de Elektrik Enerjisi, SETA, I. Baskı, 2017, s.16

KOPAR, Metin, “*ABD’nin Türkiye Üzerindeki Projeksiyonu: Thornburg Raporu (1949-1959)*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:11, Sayı:61, 2018, ss. 306-314

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, Toplantı 2, 7. Birleşim, 17.11.1962

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Toplantı 2, Cilt 20, 129. Birleşim, 30.06.1967

NEUMARK, Fritz, Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1949

ORAN, Baskın, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, I. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2006

SARGIN, Sevil; Okudum, Ramazan, “*Isparta İlinde Soğuk Hava Depolarının Kuruluşu, Gelişimi ve Gelişime Etki Eden Faktörler*” **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 31, Nisan 2014, ss. 111-132

TBMM Bütçe Komisyonu Raporu, 21.12.1947

T.C. Resmi Gazete, 12.06.1929, Sayı: 1214

T.C. Resmi Gazete, 05.08.1936, Sayı: 3374

T.C. Resmi Gazete, 26.01.1942, Sayı: 5016

T.C. Resmi Gazete, 12.11.1942, Sayı: 5255

T.C. Resmi Gazete, 24.11.1945, Sayı: 5940

T.C. Resmi Gazete, 24.02.1945, Sayı: 5940

T.C. Resmi Gazete, 05.09.1947, Sayı 6699

T.C. Resmi Gazete, 13.07.1948, Sayı: 6956

T.C. Resmi Gazete, 16.02.1950, Sayı: 7434

T.C. Resmi Gazete, 09.08.1951, Sayı: 7880

T.C. Resmi Gazete, 23.01.1954, Sayı: 8615

T.C. Resmi Gazete, 02.11.2011, Sayı: 28103 (Mükerrer)

THORNBURG, Max Weston et al, Turkey An Economic Appraisal, The Twentieth Century Fund, New York 1949

THORNBURG, Max Weston, Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi, çev. Nail Artuner, T.C. Ziraat Bankası Matbaası, Ankara 1950

THORNBURG, Max Weston vd. Türkiye Nasıl Yükselir, çev. Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu Yayınevi, 1949, s. 42, 47

TOPAL, Coşkun, “Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 6, 2013, ss. 111-121

TÖREN, Tolga, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği*, Yayınlanmış yüksek lisans tezi, T.C. Marmara Üniversitesi, İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul 2006, ss.131-132

Ulus, 13.03.1947

Ulus, 20.01.1941

Vakit, 23.08.1946

Vakit, 13.03.1947

YAVUZ, İsmail, Türkiye'nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, Ekim 2013

YURTOĞLU, Nadir, “Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960)” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 96, 2017, ss. 155-204

<https://www.bilimvadisi.com/bilim/buhar-makinasinin-icadi.html> 20.05.2012

<https://www.kimnezamanicatetti.com/lokomotif/> 14.06.2017

https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentid=5-2&pagenumber=1 et al, 15.03.2019

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v01p2/d4>, 25.04.2019

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v01p2/d5>, 25.06.2019

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc028/kanuntbmmc028/kanuntbmmc02804899.pdf 20.07.2019

<https://www.whitehouse.gov/articles/look-fourth-july-white-house-past-present/> 17.08.2019

<https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler> 21.08.2019

<https://www.sozcu.com.tr/2019/otomotiv/iste-uretilen-ilk-otomobiller-2972135/> 18.08.2019

<https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/abd-savas-gemileri-istanbul-bogazinda-govde-gosterisi-yapmisti-h294398.html> 16.11.2019

<https://www.ensonhaber.com/biyografi/munir-ertegun-kimdir-2012-11-14> 16.11.2019

<http://www.kokpit.aero/irfan-sarp-merzifon-spitfire> 13.12.2019

<https://www.un.org/en/sections/history/history-united-nations/index.html>, 11.01.2020

<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/batman-ramandan-70-yildir-kesintisiz-petrol-cikariliyor-383104.html> 09.08.2020

<https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari> 18.08.2020

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=tarihce> 20.08.2020

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> 20.08.2020

<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/Tarihce.aspx> 22.08.2019

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.217.pdf> 10.09.2020

<https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/10478/dunden-bugune-turkiye-11.09.2020>

https://www.tedas.gov.tr/#!/tedas_hakkimizda 13.09.2020

<http://www.tamtad.com/icerik.php?kod=fb&id=8> 13.09.2020

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~dogan/9.html> 15.09.2020

<https://www.turkseker.gov.tr/?ModulID=3&MenuID=3#:~:text=U%C5%9Fak'ta%20mahalli%20bir%C3%A7ok%20m%C3%BCte%C5%9Febbisin,17.12.1926%20tarihinde%20i%C5%9Fletmeye%20a%C3%A7%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.15.09.2020>

<https://www.mkek.gov.tr/tr/page.aspx?id=13> 15.09.2020

<https://ticaret.gov.tr/kurumsal/tarihce#:~:text=3%20Haziran%202011%20tarihli%20ve,G%C3%BCmr%C3%BCk%20ve%20Ticaret%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20kurulmu%C5%9Ftur.15.09.2020>

<https://ailevecalisma.gov.tr/ankara/hakkimizda/tarihce/#:~:text=Sosyal%20Hizmetler%20ve%20%C3%87ocuk%20Esirgeme%20Kurumu%20Genel%20M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20ise%2027,Hizmetleri%20Genel%20M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20ad%C4%B1yla%20s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClmektedir.> 21.09.2020

<https://www.uab.gov.tr/tarihce> 23.09.2020

<https://www.yargitay.gov.tr/documents/ek1-1551447748.docx+%&cd=4&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> 27.09.2020

<https://istatistikler.uyap.gov.tr/> 27.09.2020

<https://www.enerjigunlugu.net/turkiyenin-ham-petrol-ithalati-2019da-yuzde-54-artti-37704h.htm> 16.10.2020